

ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ
ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЗВЕЗДОВА ОЛЕСЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 327:329.173]''1991/...''(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

«ДЕ-ФАКТО ДЕРЖАВИ» НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ

Спеціальність 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем та
глобального розвитку»

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

О. О. Звезда

Науковий керівник: Тригуб Олександр Петрович, доктор історичних наук,
професор

Миколаїв – 2019

АНОТАЦІЯ

Звездова О.О. «Де-факто держави» на пострадянському просторі. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку». – Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Миколаїв, 2019.

Дисертаційну роботу присвячено комплексному дослідженню «де-факто держав» на пострадянському просторі. Руйнація біполярної системи міжнародних відносин внаслідок розпаду СРСР надали значний імпульс геополітичній трансформації пострадянського простору. Однак, поява п'ятнадцяти незалежних держав на політичній карті світу не могла не супроводжуватися періодом політичної турбулентності, яким скористалися місцеві еліти і Російська Федерація, що прагнула поширити сфери свого впливу. Тому одним із феноменів нової системи регіональної безпеки стало виникнення самопроголошених державних утворень, які заявили про себе як про суверенні держави, але до цього часу так і не отримали міжнародне визнання. Володіючи основними формальними ознаками держави та користуючись всебічною підтримкою Російської Федерації, вони до цього часу продовжують рух за політичне визнання та входження до світової спільноти. Необхідність зберегти територіальну цілісність нашої держави зумовлює активізацію досліджень у цій сфері.

Об'єктом дослідження є регіональна система міжнародних відносин на пострадянському просторі. Предметом дослідження є «де-факто держави» на пострадянському просторі.

Перший розділ *«Концептуально-теоретичні засади дослідження»* присвячено аналізу стану наукової розробки та джерельному забезпеченню проблематики дисертаційного дослідження, з'ясуванню теоретичних засад дослідження «де-факто держав» у міжнародних відносинах.

Визначено основні наукові підходи до поняття, ознак і класифікації невизнаних державоподібних утворень. Встановлено, що «де-факто держава» – це організоване політичне керівництво, яке у процесі розвитку набуло повноважень місцевої влади, отримало підтримку населення, і має здатність забезпечувати виконання державних функцій на території певного регіону, над яким зберігається ефективний контроль протягом значного проміжку часу. Головними ознаками державоподібних утворень є внутрішній суверенітет, відсутність зовнішньої легітимації суверенітету, наявність визнаного міжнародним співтовариством права іншої держави на «реінтеграцію» відповідної території.

Специфіка тематики дисертації вимагала залучення широкого кола джерел українською, російською та англійською мовами, щоб уникнути однобічної оцінки подій. Але слід розуміти, що частина документів перебуває під грифом «таємно» або «для службового використання», тому публікуються лише частково, що пояснюється невирішеним станом конфліктів і суб'єктивним розумінням їх суті учасниками.

У другому розділі *«Де-факто держави» на пострадянському просторі: тенева та сучасний стан»* розглянуті основні історичні передумови та причини виникнення конфліктів у материнських держав, перебіг подій і сучасний стан цих територій.

Охарактеризовані основні причини виникнення, етапи розвитку та сучасний стан «де-факто держав», їх відмінності від квазідержавних утворень на Сході України.

Території цих «де-факто держав» належать до пострадянського простору і традиційно сприймаються російським політичним істеблішментом як зона національних інтересів і геостратегічного впливу Російської Федерації. Хоча військова фаза цих конфліктів вже припинена, сепаратистські території є джерелом небезпеки в регіональній системі міжнародних відносин. Багато економічних, транспортних, політичних і енергетичних проектів не можуть

бути реалізовані через існування конфліктів у Придністров'ї, Нагірному Карабасі, Південній Осетії й Абхазії.

Загальними рисами цих трьох державних утворень є їх фактичний суверенітет на сучасному етапі, істотні історичні передумови, постійні загострення ситуації і різкі переходи від «замороженої» фази до фази військового протистояння, значний вплив третіх сторін (особливо підтримка Російська Федерація).

«Де-факто держави» відрізняються ступенем їх визнання. Нагірний Карабах і Придністров'я підтримуються Російською Федерацією, але жодна незалежна держава світу не визнає їх. Абхазія і Південна Осетія були визнані Росією, Нікарагуа, Венесуелою, Науру і Сирією. Квазідержавні утворення на сході України лише проголосили свою незалежність, але жодним чином її не підтверджують і не мають для цього етнічних, історичних, політичних чи економічних підстав.

У третьому розділі *«Питання політико-правового визнання «де-факто держав» на пострадянському просторі»* охарактеризована позиція світової спільноти щодо статусу «де-факто держав» і шляхів вирішення проблеми.

Встановлено, що міжнародні організації накопили позитивний досвід врегулювання подібних конфліктів, про що свідчить припинення бойових дій у «де-факто державах» і перетворення цих конфліктів на заморожені. З іншого боку, поки питання про статус таких суб'єктів не вирішено, будь-який конфлікт не може вважатися повністю врегульованим. Не слід ігнорувати той факт, що кожна країна має особливі інтереси на пострадянському просторі. Тому вона може впливати на рішення міжнародної організації.

Розглядається еволюція позицій материнських держав, РФ і Вірменії як держав-патронів, інших позарегіональних акторів (США, Румунії, Туреччини, Ірану), які мають свої специфічні інтереси у вирішенні кожного конкретного протистояння. Доведено, що військова, економічна і дипломатична допомога Російської Федерації як держави-патрона є основою де-факто незалежності сепаратистських територій.

Значна увага приділяється основним моделям розвитку подій навколо «де-факто держав» на пострадянському просторі: реінтеграція до материнської держави; включення території «де-факто держави» до складу держави-покровителя; досягнення міжнародного визнання суверенітету; збереження статус-кво.

Автор вважає найбільш імовірним сценарієм збереження статус-кво, що можна спостерігати із середини 1990-х років. Найменш вірогідним є об'єднання де-факто держав з державою-патроном. В даний час Російська Федерація не має достатньої економічної бази та міжнародної підтримки для такого поглинання. А часткове визнання Абхазії та Південної Осетії змінило їхній правовий статус, але позбавило де-факто суверенітету.

Реінтеграція до материнської держави має два сценарії: або об'єднання на засадах федералізації, або повна реінтеграція. Автор стверджує, що сценарій повної реінтеграції до материнської країни є найбільш імовірним для нових сепаратистських утворень на українській території. Так звані «ЛНР» і «ДНР» не змогли побудувати жодних ефективних державних механізмів або отримати підтримку від світових держав. Тому головним завданням української влади є запобігання заморожуванню конфлікту на сучасному етапі.

До введення миротворчого контингенту Україні залишається лише працювати у трьох найважливіших напрямках. По-перше, продовжувати стримувати подальшу військову агресію та не допускати розширення територій, контрольованих терористами. По-друге, впроваджувати політику «стратегічного терпіння», що призведе до покращення політичної й економічної ситуації на решті території України і буде мати позитивний вплив на формування проукраїнських настроїв серед населення Донбасу. І, по-третє, особливо важливим вважається переконлива перемога в інформаційній війні. Лише за умови поновлення інформаційних зв'язків із сепаратистськими регіонами за допомогою незалежних ЗМІ і громадських

організацій, можна буде уникнути дезінформації населення, нейтралізувати інформаційні впливи ззовні та досягти головної мети – об'єднати державу.

Ключові слова: «де-факто держава», материнська держава, держава-патрон, пострадянський простір, Придністров'я, Південна Осетія, Абхазія, Нагірний Карабах, квазідержавні утворення.

SUMMARY

Zvezdova O.O. "De facto state" in the post-Soviet space. – Qualifying scientific work on the rights of manuscript.

Thesis for obtaining a scientific degree PhD (Political Science) on specialty 23.00.04. – Political Problems of International Systems and Global Development. – Petro Mohyla Black Sea National University. – Mykolaiv, 2019.

This thesis provides a complex research of the “de facto states” in the post-Soviet space. The collapse of the bipolar system of international relations as a result of the collapse of the USSR gave a significant impetus to the geopolitical transformation of the post-Soviet space. However, the establishment of fifteen independent states on the political world map of the world was accompanied by a period of political turbulence. It was used by local elites and the Russian Federation that tried to spread its sphere of influence. Therefore, one of the phenomena of the new regional security system was the establishment of some self-proclaimed state formations that declared sovereignty, but have not received international recognition. They have the main formal features of the state and full support of the Russian Federation. But they continue to move for political recognition and entry into the world community. The need to protect the territorial integrity of our state necessitates intensification of research in this area.

The object of research is the regional system of international relations in the post-Soviet space. The subject of the study is "de facto states" in the post-Soviet space.

The first section "Theoretical and methodological principles of research" is devoted to the analysis of the historiography, sources and documentary base and of the dissertation, theoretical principles and key definitions of the research of "de facto states" in international relations.

The basic scientific approaches to the concept, features and classification of unrecognized entities are determined. "De facto state" is an organized political entity, which in the process of development has acquired the powers of local authorities, has received support from the population, and has the ability to ensure the fulfillment of state functions in the territory of a certain region, over which there is an effective control over a significant period of time. The main features of state actors are internal sovereignty, the lack of external legitimacy of sovereignty, the international right of another country to "reintegrate" the relevant territory.

The specifics of the thesis subject necessitated the involvement of a wide range of sources in Ukrainian, Russian and English language to avoid a one-sided assessment of the events. But it should be mentioned that some of the documents are classified as "secret" or "for official use". They are published only in part that is explained by the unsettled nature of the conflicts and the contradictory positions of the participants.

In the second section "De facto States" in the "post-Soviet space: genesis and modern status" deals with the main historical conditions and reasons of conflicts in the parent states, the events and current status of these territories are considered.

The main causes, stages of development and the current state of "de facto states" are characterized. The territories of these "de facto states" belong to the post-Soviet space and are traditionally perceived by the Russian political establishment as a zone of national interests and geostrategic influence of the Russian Federation. Although the military phase of these conflicts has already been discontinued, separatist territories are a source of danger in the regional system of international relations. Many economic, transport, political and energy projects cannot be implemented due to the existence of conflicts in Transnistria, Nagorno-

Karabakh, South Ossetia and Abkhazia. As a result of these conflicts, instability provides the basis for the international criminal gangs and illegal migration.

Common features for these three state entities are their de facto sovereignty at the present stage, significant historical backgrounds, constant tensions and sharp transitions from the "frozen" phase to the phase of military confrontation, a significant impact of third parties (especially support of the Russian Federation).

"De facto states" differ with the degree of their recognition. Nagorno-Karabakh and Transnistria are supported only by the Russian Federation. Any independent state of the world does not recognize them. Abkhazia and South Ossetia were recognized by Russia, Nicaragua, Venezuela, Nauru and Syria. But it should be noted that the Western democratic community reject this fact. Quasi-state entities in the east of Ukraine have only proclaimed their independence, but do not confirm it and do not have ethnic, historical, political or economic basis.

The third section "Issues of political and legal recognition of "de facto states" in the post-Soviet space" deals with the position of the world community regarding the status of "de facto states", and ways of solving conflicts around them are described.

This study demonstrates that international organizations have accumulated positive experience of settling such kind of conflicts that is evidenced by the cessation of hostilities in the de-facto states and transformation these conflicts to frozen phase. On the other hand, the question of the status of such entities has not resolved, any conflict are not solved completely. It shouldn't be ignored that each country has special interests on the post-Soviet space. That's why it can influence on the decisions of the international organization.

The evolution of the positions of parent states, Russia and Armenia as external patrons and other actors (USA, Romania, Turkey, Iran) that have their specific interests in resolving each particular issue is considered. It is proved that military, economic and diplomatic assistance of the external patron is very important for separated territories.

Much attention is paid to the ways of conflicts settlement around "de facto states" in the post-Soviet space. The author makes an attempt to predict the response of the world community to the potential variants of the problem and to determine the probability of four possible scenarios for separatist regions.

The author proposes to focus on the following options: reintegration into the mother country; inclusion of the territory of a de facto state into another state; achieving international recognition as an independent state; status quo preservation.

The author considers as the most likely preservation of the status quo, which can be observed since the mid-1990s. The least probable is the association of de facto states with the patron-state. The Russian Federation has no sufficient economic base and international support for such absorption at the present time. And partial recognition of Abkhazia and South Ossetia changed their legal status, but deprived of de facto sovereignty.

The author assures that the scenario of full reintegration into the mother country is most likely for the new separatist entities on the Ukrainian territory. So-called "LNR" and "DNR" authorities failed to build any effective state mechanisms or get support from world powers. Therefore, the main task of the Ukrainian authorities is to prevent the freezing of the conflict at the present stage. The author assume that full reintegration of the separatist territories in the East of Ukraine to the mother country is possible in the event of preventing the freezing of the conflict.

Before the establishment the UN peacekeeping mission, Ukraine can only work in three most important directions. Firstly, Ukraine should continue to restrain further military aggression and prevent the expansion of territories that are controlled by terrorists. Secondly, it is important to introduce a policy of "strategic patience" that will improve the political and economic situation in the rest of Ukraine and have a positive impact on the formation of pro-Ukrainian sentiment among the population of Donbas. And, thirdly, the convincing victory in an information warfare is particularly important. The renewal of information links

with the separatist regions with independent mass media and public organizations makes it possible to avoid misinformation of the population, to neutralize the information influence from the outside and to unite the state.

Keywords: "de facto state", parent state, external patron, post-Soviet space, Transnistria, South Ossetia, Abkhazia, Nagorno-Karabakh, quasi-state formations.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких представлені основні наукові результати дисертації

1. Звездова О. О. Україна у вирішенні придністровського конфлікту на сучасному етапі // Наукові праці. Випуск 200. Том 212. Політологія. Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2013. С. 29-31.
2. Звездова О. А. Содружество непризнанных государств в международных отношениях на постсоветском пространстве // Modern Science – Moderní věda. Praha. 2015. № 4. С. 95-102.
3. Звездова О. О. Де-факто держави Південного Кавказу як дестабілізаційний чинник регіональної системи міжнародних відносин // Politicus. 2016. Випуск № 1. С. 210-214.
4. Звездова О. О. Основні підходи до розуміння де-факто держав у сучасних наукових концепціях // Наукові вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Історія. Філософія. Політологія: зб. наукових праць. Одеса: Фенікс, 2016. Випуск № 11. С. 144-147.
5. Звездова О. О. Роль провідних міжнародних організацій у вирішенні конфліктів навколо де-факто держав пострадянського простору // Наукові праці: науково-методичний журнал. Вип. 285. Т. 297. Політологія. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2017. С. 106-110.
6. Звездова О. О. Потенційні варіанти розвитку конфліктів навколо де-факто держав на пострадянському просторі // Вісник МДУ. Серія: Історія. Політологія. 2018. № 2. 158-166.
7. Звездова О. О. Порівняльна характеристика офіційної позиції ЄС та

ОБСЕ щодо статусу «де-факто держав» на пострадянському просторі // *Evropský politický a právní diskurz* (Європейський політико-правовий дискурс). 2018. № 6 (грудень). С. 7-12.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

8. Звездова О. О. Історія створення та еволюція Співдружності незвідомих держав // *Могиллянські читання – 2014: Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти*. Миколаїв, 2014. С. 65-66.
9. Звездова О. О. Міжнародно-правовий статус «ДНР» і «ЛНР»: Позиція України // *Південна Україна у міжнародних відносинах: історія та сучасність*. Збірник матеріалів Х Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих вчених / за ред. О. П. Тригуба. Миколаїв, 2017. С. 83-88.
10. Звездова О. О. Основні умови існування де-факто держав // *Аркасівські читання: історичні дослідження на сучасному етапі розвитку гуманітарної науки: матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції (27-28 квітня 2018 р.)*. Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2018. С. 65-67.
11. Звездова О. О. Офіційна позиція ЄС щодо конфлікту навколо Нагірного Карабаху // *Zborník príspevkov z medzinárodna vedecko-prakticka konferencia "Realita a perspektivy vývoja spoločnosti: sociálne, psychologické a politické aspekty"*, 2016. С. 45-51., 2016. С. 45-51.
12. Звездова О. О. Офіційна позиція України щодо визнання незалежності Абхазії та Південної Осетії // *Збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених «Актуальні проблеми зовнішньої політики України»*. Чернівці, 2013. С. 58-60.
13. Звездова О. О. Проблема виникнення незвідомих держав у ХХ-ХХІ століттях // *Ольвійський форум: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі*. Миколаїв, 2015 С. 36-38.

які додатково відображають наукові результати дисертації

14. Звездова О. О. Офіційна позиція США щодо визнання незалежності Абхазії та Південної Осетії // Європейські історичні студії: науковий журнал. 2016. № 4. С. 113-126. URL: http://eustudies.history.univ.kiev.ua/files/v4/number_4_European_historical_studies.pdf

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ	11
1.1. Політологічний дискурс щодо проблеми «де-факто держав» на світовій арені	11
1.2. Джерельна база та методологічна основа дослідження	38
РОЗДІЛ 2. «ДЕ-ФАКТО ДЕРЖАВИ» НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ: ГЕНЕЗА ТА СУЧАСНИЙ СТАН	52
2.1. «Де-факто держави» Південного Кавказу в регіональній системі міжнародних відносин	52
2.2. Становлення «Придністровської Молдавської Республіки» та її вплив на сучасні міжнародні відносини	66
2.3. Квазідержавні утворення на Сході України	81
2.4. Співдружність невизнаних держав як інтеграційний форум «де-факто країн» на пострадянському просторі	94
РОЗДІЛ 3. ПИТАННЯ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОГО ВИЗНАННЯ ДЕ- ФАКТО ДЕРЖАВ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ	107
3.1. Роль міжнародних організацій у вирішенні конфліктів навколо «де-факто держав» регіону	107
3.2. Позиція зацікавлених держав щодо феномену «де- факто держав» на пострадянському просторі	121
3.3. Моделі та основні підходи до врегулювання проблеми	152
ВИСНОВКИ	167
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	175
ДОДАТКИ	215

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

«ДНР»	– «Донецька Народна Республіка»
ГУАМ	– Організація за демократію та економічний розвиток (Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова)
ЄС	– Європейський Союз
ЗМІ	– засоби масової інформації
«ЛНР»	– «Луганська Народна Республіка»
МЗС	– Міністерство закордонних справ
«НКР»	– «Нагірно-Карабаська Республіка»
ОБСЄ	– Організація з безпеки і співробітництва в Європі
ООН	– Організація Об'єднаних Націй
«ПМР»	– «Придністровська Молдавська Республіка»
«РА»	– «Республіка Абхазія»
РБ ООН	– Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй
«РПО»	– «Республіка Південна Осетія»
РФ	– Російська Федерація
СДПН	– Співтовариство «За демократію і права народів»
СНД	– Співдружність незалежних держав
СНД-2	– Співдружність невизнаних держав
СРСР	– Союз Радянських Соціалістичних Республік
США	– Сполучені Штати Америки

ВСТУП

Актуальність дослідження. Руйнація біполярної системи міжнародних відносин внаслідок розпаду СРСР надали значний імпульс геополітичній трансформації пострадянського простору. Однак, поява п'ятнадцяти нових незалежних держав на політичній карті світу не могла не супроводжуватися періодом політичної турбулентності, яким скористалися місцеві еліти і Російська Федерація, що прагнула поширити сфери свого впливу. Тому одним із феноменів нової системи регіональної безпеки стало виникнення самопроголошених державних утворень, які заявили про себе як про суверенні держави, але до цього часу, вже понад 20 років, так і не отримали міжнародне визнання.

Такі державоподібні утворення отримали назву «де-факто держави»: «Придністровська Молдавська Республіка», «Нагірно-Карабаська Республіка», «Республіка Південна Осетія» і «Республіка Абхазія». Володіючи основними формальними ознаками держави та користуючись всебічною підтримкою Російської Федерації, вони до цього часу продовжують рух за політичне визнання та входження до світової спільноти.

Хоча військова фаза даних конфліктів уже припинена, сепаратистські території залишаються джерелом небезпеки та дестабілізують регіональну систему міжнародних відносин. Багато економічних, транспортних, політичних, енергетичних проектів не може бути реалізовано через існування конфліктів у Придністров'ї, Нагорному Карабаху, Південній Осетії та Абхазії. Нестабільність, у результаті цих конфліктів, дає основу для розвитку діяльності міжнародних злочинних угруповань і незаконної міграції. Політична стабільність пострадянського простору узалежнюється від урегулювання цієї ситуації. Це є загрозою не лише для держав, на території яких знаходяться сепаратистські регіони, але й загрозою для всієї системи європейської безпеки.

Новий етап розвитку «де-факто держав» розпочався у 2008 році після

визнання Російської Федерацією (пізніше Нікарагуа, Венесуелою, Науру та Сирією) незалежності Південної Осетії й Абхазії внаслідок російсько-грузинського конфлікту. Цей факт не вплинув на їх статус на міжнародній арені, але дав новий поштовх для розвитку невизнаних і частково визнаних держав регіону.

Останньою подією, що безумовно підвищила актуальність даної проблематики для вітчизняних дослідників, стало проголошення «Донецької Народної Республіки» та «Луганської Народної Республіки» на Сході України у 2014 році. Необхідність зберегти територіальну цілісність нашої держави зумовлює активізацію досліджень у цій сфері.

Слід зазначити, що, незважаючи на загальне посилення наукового інтересу до пошуків шляхів розв'язання регіональних конфліктів на території колишнього Радянського Союзу взагалі, та проблеми існування на цій території «де-факто держав» зокрема, питання місця та ролі «де-факто держав» у системі міжнародних відносин на пострадянському просторі залишається невирішеним.

Таким чином, актуальність дослідження визначається низкою зовнішньополітичних чинників, головними з яких, на думку автора, є наявність невирішених територіальних конфліктів у безпосередній близькості до державних кордонів України та на території нашої держави.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана у контексті теми «Глобальні та регіональні проблеми міжнародних відносин: історія та сучасність» (державний реєстраційний номер 0114U005542), що розробляється на кафедрі міжнародних відносин та зовнішньої політики Чорноморського національного університету імені Петра Могили.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є формування цілісної картини генези «де-факто держав» на пострадянському просторі та з'ясування їх впливу на регіональну систему міжнародних відносин. Відповідно до мети роботи сформульовано наступні **завдання**:

- визначити основні підходи до класифікації, ознак і визначення дефініції «де-факто держави» у світовій політичній науці;
- охарактеризувати основні причини виникнення, етапи формування та сучасні характеристики «де-факто держав» на пострадянському просторі;
- порівняти сепаратистські регіони на Сході України з «де-факто державами» пострадянського простору;
- структурувати рівень двостороннього співробітництва «де-факто держав» та їхню співпрацю у межах міжнародних організацій на пострадянському просторі;
- з'ясувати позицію світової спільноти щодо міжнародно-правового статусу «де-факто держав»;
- спрогнозувати основні моделі вирішення проблеми існування «де-факто держав» на пострадянському просторі.

Об'єктом дослідження є регіональна система міжнародних відносин на пострадянському просторі.

Предметом дослідження є «де-факто держави» на пострадянському просторі.

Хронологічні рамки дослідження. Нижньою межею дослідження є 1991 рік – розпад СРСР, що надав значний поштовх трансформації політичної карти пострадянського простору. Вихід за нижню межу хронологічних рамок спричинено аналізом історичних передумов появи подібних державних утворень. Верхньою межею є 2018 рік, оскільки ситуація знаходиться у динаміці та постійно змінюється.

Територіальні рамки роботи обмежені територією пострадянського простору, що включає в себе колишні республіки СРСР, які зараз є материнськими державами (Азербайджан, Грузія, Молдова, Україна) і державами-патронами (Вірменія, Росія). Вихід за ці рамки пояснюється необхідністю аналізу позиції і впливу провідних позарегіональних акторів.

Методи дослідження. Дослідження побудовано на принципах

об'єктивізму, історизму та плюралізму, що надало змогу позбавитися суб'єктивного сприйняття у процесі вивчення закономірностей розвитку «де-факто держав» на пострадянському просторі. Комплексний і системний підходи дозволили вивчити багатофакторний феномен де-факто державності як єдину цілісність. Серед спеціальних підходів слід виділити конфліктологічний підхід. Дослідження вимагало також використання інституційного та біхевіористського підходів.

Серед загальнонаукових методів слід виділити методи аналізу і синтезу, індукції та дедукції, узагальнення, групування. Велика кількість міжнародних документів і статистичних даних вимагали застосування статистичного методу та методу контент-аналізу. Метод компаративного політологічного аналізу дозволив виявити основні особливості, що відрізняють події на Сході України від початкового етапу формування інших незнаних республік на пострадянському просторі. У цьому контексті також слід згадати аналітико-прогностичний і сценарний методи. Крім того, доречним виявилось застосування історико-генетичного, історико-хронологічного й історико-порівняльного методів.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена тим, що дослідження виконане на основі значної кількості міжнародних і внутрішніх документів, заяв політичних лідерів, статистичних даних міжнародних організацій. Завдяки вивченню протилежних позицій дослідників були досягнуті результати, які визначають наукову новизну дослідження та розкриваються у наступних положеннях:

Вперше:

– здійснено комплексний аналіз «де-факто держав» на пострадянському просторі як феномену постбіполярної системи міжнародних відносин;

– визначено основні відмінності процесу формування та сучасного стану сепаратистських регіонів територій на Сході України від «де-факто держав» пострадянського простору.

Удосканалено:

– підходи до класифікації невизнаних держав у сучасній політологічній науці;

– роль Російської Федерації як держави-патрона, що здійснює комплексну підтримку «де-факто держав» на пострадянському просторі;

– позиції всіх держав-учасниць конфліктів навколо де-факто республік, провідних позарегіональних акторів і самих невизнаних державоподібних утворень щодо їх статусу.

Дістало подальшого розвитку:

– визначення основних особливостей та умов існування «де-факто держав» у сучасному світі;

– систематизація етнічних, політичних та економічних причин посилення сепаратистських настроїв після розпаду СРСР;

– періодизація конфліктів навколо «де-факто держав» пострадянського простору;

прогнозування ступеню вірогідності потенційних варіантів розвитку ситуації для кожної «де-факто держави» регіону.

Практичне значення одержаних результатів дисертації обумовлено важливістю й актуальністю її проблематики для України. Воно полягає у можливості застосування матеріалів і результатів дослідження при підготовці фундаментальних праць, що висвітлюють особливості де-факто держав на пострадянському просторі, порівнюючи їх із де-факто державами світу. Перспективним є розвиток досліджень, пов'язаних із прогнозуванням трансформації сучасної системи регіональної безпеки і місця невизнаних республік у ній. Враховуючи нестабільну ситуацію на Сході держави, окремі висновки можуть бути використані при аналізі та прогнозуванні розвитку проблеми зовнішньополітичними відомствами, а також при розробленні ефективних заходів у сфері її вирішення.

Крім того результати дослідження можуть бути використані при викладанні дисциплін «Конфліктологія та теорія переговорів», «Міжнародні

конфлікти», «Геополітика і геостратегія», «Міжнародні відносини та світова політика», «Теорія міжнародних відносин» для спеціальності «Міжнародні відносини».

Апробація результатів дослідження. Основні положення і тези дисертаційної роботи обговорювалися на засіданнях кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Чорноморського національного університету імені Петра Могили, а також були оприлюднені у виступах на 20 всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях, таких як: VII Міжнародна науково-практична конференція студентів та молодих вчених «Актуальні проблеми зовнішньої політики України» (м. Чернівці, 2013 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Ольвійський форум: стратегія країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі» (м. Миколаїв, 2013-2018 рр.), Всеукраїнська науково-методична конференція «Могилянські читання» (м. Миколаїв, 2013- 2018 рр.), Регіональна науково-практична конференція студентів та молодих вчених «Південна Україна в міжнародних відносинах: історія та сучасність» (м. Миколаїв, 2013, 2017, 2018 рр.), Міжнародна наукова конференція «Україна і США: досвід та перспективи співпраці (присвячена пам'яті проф. Б. М. Гончара)» (Київ, 2016 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Реалії та перспективи розвитку суспільства: соціальні, психологічні і політичні аспекти» (м. Сладковічево, Словацька Республіка, 2016 р.), VII Міжнародна наукова конференція «Аркасівські читання» (м. Миколаїв, 2017, 2018 рр.).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 14 одноосібних наукових праць, 4 з яких у наукових фахових виданнях України з політичних наук, 1 – у виданні, яке входить до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International, 2 статті у зарубіжних наукових фахових виданнях, 1 стаття, яка додатково відображає наукові результати дисертації, у науковому фаховому виданні України з історичних наук, 6 – матеріали та тези конференцій.

Структура роботи складається з переліку умовних скорочень, вступу,

трьох розділів, десяти підрозділів, висновків, списку джерел та літератури (355 найменувань українською, російською та англійською мовами), 11 додатків. Загальний обсяг роботи становить 226 сторінок, з них основного тексту – 173 сторінки.

РОЗДІЛ 1

КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Політологічний дискурс щодо проблеми «де-факто держав» на пострадянському просторі

Сучасні міжнародні відносини характеризуються великою кількістю традиційних і нетрадиційних акторів, серед яких виділяють міжнародні урядові та неурядові організації, транснаціональні корпорації, громадські об'єднання і навіть окремих індивідів. Але суверенна держава була та залишається одним із найбільш впливових суб'єктів на міжнародній арені. Тому не втрачає актуальності питання про механізм появи нових держав і входження їх до світової спільноти.

Одним із найперших документів у міжнародному праві, що містив визначення поняття «держава», стала Конвенція Монтевідео про права та обов'язки держав 1933 року. У першій статті конвенції зазначалося, що держава є суб'єктом міжнародного права за наявності наступних критеріїв:

- постійне населення;
- певна територія;
- уряд;
- здатність вступати у відносини з іншими державами [115].

Але у процесі постійного розвитку міжнародна система зіткнулась із проблемою виникнення держав, які лише частково відповідають цим критеріям; або не відповідають зовсім, але наполягають на своєму праві на державність; або відповідають повністю, але їхній суверенітет суперечить національним інтересам і збереженню територіальної цілісності інших держав.

У ХХ столітті можна виділити декілька етапів так званого оновлення світової спільноти. Перша хвиля утворення невизнаних держав відбулася у 1917-1918 роках у зв'язку з розпадом Російської й Австро-Угорської імперій. Проте політичне майбутнє цих держав формувалося по-різному: одні з них

були добровільно чи примусово ліквідовані, інші дістали міжнародне визнання [123, с. 287].

Після кардинальної зміни системи міжнародних відносин, викликаній результатами Другої світової війни, політична карта світу продовжувала поповнюватися новими членами. Другий етап завершився разом із процесом деколонізації у 1960-х роках, коли незалежність отримали більшість колишніх колоній і підмандатних територій. Державному потенціалу, економічній незалежності, або навіть суспільній підтримці новоствореної держави надавалося досить мале значення. Самовизначення засновувалося на національних прагненнях домінуючої етнічної чи релігійної групи в певній колонії. Англійський дослідник М. Уайт дав цьому явищу назву «мажоритарний принцип», американський дослідник кенійського походження А. Мазруї визначив це як «расовий суверенітет» [345, р. 29]. Такий підхід призвів до створення численних слабких квазідержав, які часто не могли забезпечити свою економічну і політичну стабільність, а свій суверенітет зберігали в основному лише через визнання світовою спільнотою.

Третій етап розпочався у 1990-ті роки разом із завершенням «холодної війни» і зруйнуванням біполярної системи міжнародних відносин, що кардинально змінило політичну карту світу та розстановку сил на світовій арені. Події, що стали символами нової епохи, – зникнення зі світової політичної карти Радянського Союзу і поява об'єднаної Німеччини – не могли не спричинити нову хвилю боротьби народів за самовизначення. Характерною особливістю цього етапу стала демократизація та лібералізація міжнародного життя, що стало додатковим поштовхом у процесі появи нових держав. Але розпад таких багатонаціональних республік, як СРСР і СФРЮ, супроводжувався значними етнонаціональними та релігійними конфліктами, що не могло не вплинути на позицію світової спільноти, що обумовило відмову від визнання нових самопроголошених держав (Нагірний Карабах, Придністров'я, Абхазія та Південна Осетія, Косово тощо) на

пострадянському просторі та території колишньої Югославії [319].

Останні події, які можуть значно вплинути на позицію «де-факто держав» у світі та ознаменувати початок нового етапу, відбулися у 2008 році. Це міжнародне визнання Косово (114 державами на сьогоднішній день) і визнання незалежності Абхазії та Південної Осетії Російською Федерацією і, згодом, ще 4 державами. Поки що важко сказати, які наслідки будуть мати ці події у перспективі на найближчі 20-30 років, але не викликає сумнівів, що активність «де-факто держав» на міжнародній арені значно посилилася. Четвертий етап триває з 2008 року і до сьогодні, характеризується зміною статусу двох «де-факто держав» Південного Кавказу і появою двох нових квазідержавних утворень на теренах України.

Наслідком стало збільшення уваги дослідників міжнародних відносин до проблеми існування геополітичних утворень, які, володіючи всіма ознаками державності (контроль над територією, фактичний суверенітет, система управління), не мають повного чи часткового міжнародного дипломатичного визнання і не можуть офіційно виступати в якості суб'єкта міжнародних відносин.

Такі утворення у науковій літературі отримали статус самопроголошених держав, невизнаних держав або «де-факто держав». Проблема визначення дефініції, що використовується при аналізі цих територіальних утворень, є досить суперечливою і характеризується відсутністю певного загального підходу. Політологи часто описують невизнані держави як «самопроголошені». Однак, як зазначив російський політичний консультант М. Колеров, це визначення не зовсім вірне, тому що всі великі держави у сучасному світі в якомусь сенсі «самопроголошені» [319].

Кожна країна сама проголошує свою незалежність і заявляє про свій державний суверенітет. Наприклад, Нідерланди отримали визнання лише через 70 років після проголошення незалежності. Декларацією незалежності Сполучених Штатів, яка була прийнята 4 липня 1776 року, було

проголошено, що тринадцять колоній у Північній Америці стають вільними та незалежними державами, а всі політичні зв'язки між ними та Великою Британією анулюються; або Акт проголошення незалежності, прийнятий позачерговою сесією Верховної Ради УРСР 24 серпня 1991, яким було проголошено створення самостійної української держави – України.

Англійська дослідниця Н. Касперсен пропонує наступний синонімічний ряд дефініцій: «Де-факто держави», квазі-держави, невизнані держави, псевдодержави чи сепаратистські держави є об'єктами, що досягли де-факто незалежності шляхом військових дій, але не отримали міжнародного визнання» [293, р. 58]. В якості прикладів дослідниця наводить Нагірний Карабах, Абхазію, Північний Кіпр, Сомаліленд, Придністров'я та виділяє наступні критерії:

- досягли де-факто незалежності, включаючи територіальний контроль, і встигли зберегти її протягом як мінімум двох років;
- в більшості випадків не отримали міжнародного визнання, або були визнані кількома іншими державами;
- продемонстрували прагнення до повної, де-юре, незалежності шляхом офіційної декларації незалежності або шляхом проведення референдуму про незалежність [354].

Російська дослідниця Л. В. Сергєєва дає наступне визначення: «Невизнана держава – утворення, що позбавлене міжнародної правосуб'єктності, але володіє всіма іншими ознаками державності». Вона умовно поділяє їх за способами виникнення на такі, що утворилися в результаті:

- революцій або воєн;
- післявоєнного поділу;
- отримання незалежності від метрополій;
- самопроголошення [225, с. 169].

Але термін «невизнані держави» також не можна назвати універсальним, тому що зміст цієї дефініції сконцентрований на проблемі

визнання державного утворення світовим співтовариством, яке на етапі формування нової системи міжнародних відносин знаходиться у кризі та не має чітких умов політичного визнання нових акторів. До того ж, при застосуванні цієї дефініції з'являється необхідність виокремлювати «частково визнані держави», які де-юре не існують на міжнародній арені (не є членами ООН та інших провідних міжнародних організацій, не визнаються більшістю провідних держав світу), але мають дипломатичні відносини, або навіть офіційне визнання деяких конкретних суб'єктів. Наприклад, Абхазія та Південна Осетія були визнані Російською Федерацією, Венесуелою, Нікарагуа, Науру і Сирією.

У західній науковій літературі зустрічається терміни «квазідержави» або «псевдодержави», але вони визначають держави, котрі є юридично визнані повноправними, рівними акторами міжнародних відносин, що володіють такими ж правами і привілеями, як і будь-які інші держави, мають прапор, посольства, столицю і місце в Генеральній Асамблеї Організації Об'єднаних Націй, але не спроможні забезпечити виконання державних функцій за межами столиці, або навіть у ній. До таких держав іноді відносять Сомалі, Ліберію, Афганістан тощо. Американський дослідник Р. Джексон відносить до «квазідержав» усі колишні колонії «третього світу», що отримали незалежність після 1945 року, але до цього часу є внутрішньо нестабільними [309].

Російський дослідник М. Добронравін зазначає, що квазідержави – це «... ті суверенні держави, які фактично повністю або в значній мірі втратили здатність виконувати функції, властиві сучасній державі. ... За своєю сутністю, суверенна квазідержава прирівнюється до держави, що не відбулась, або «держави-невдахи». Досить часто можна зустріти твердження про те, що більшість подібних держав знаходиться в Африці» [57, с. 10-11].

Така невизначеність термінології спричиняє існування великої кількості різновидів класифікацій неklasичних державних утворень в залежності від обраних критеріїв. Спробу розробити їх універсальну

типологію зробив англійський дослідник Д. Гелденхейс. У своїй роботі «Спирні держави у світовій політиці» він наводить і намагається проаналізувати 12 типів «спірних держав»:

- невизнані або нерозпізнані держави;
- де-факто визнані держави;
- юридичні утворення, що подібні державі;
- квазідержави;
- номінальні держави;
- псевдодержави;
- держава в державі;
- навколдержавні утворення;
- нації без держав;
- території з особливим суверенітетом;
- недержавні актори;
- прото- або напівдержави [304, с. 233].

Спробу класифікувати невизнані держави здійснив А. Большаков. Невизнані держави він класифікує за контролем самопроголошених урядів над заявленою територією і за ступенем їх міжнародного визнання. Розмір контрольованої території має для невизнаних держав суттєве військове і політичне значення. Багато невизнаних держав змогли завоювати й утримувати значні простори лише завдяки військовій та економічній допомозі суміжних країн-союзників, або втручання міжнародного співтовариства. За цим показником їх можна умовно поділити на чотири типи:

- Перший – невизнані держави з повним контролем своєї території (Вазиристан, Придністров'я, Сомаліленд, Північний Кіпр).
- Другий – невизнані держави, які контролюють свою територію частково (Абхазія, Нагірний Карабах, Таміл Ілам, Південна Осетія).
- Третій – утворення під протекторатом міжнародної спільноти (Косово, яке юридично було частиною Сербії, але фактично управлялося

адміністрацією ООН з 1999 р. на підставі резолюції 1244 Ради Безпеки ООН. Зараз Косово отримало де-юре незалежність, але все одно залишається у сфері уваги міжнародної спільноти).

– Четвертий – квазідержави (етноси, які не отримали право на самовизначення), що контролюють анклави компактного розселення своєї етнічної групи (Курдистан, розташований на території Туреччини, Ірану, Іраку, Сирії) [19].

Ілюстративною є розширена класифікація естонського науковця Р. Тумла:

1. Частково визнані держави, які фактично контролюють власну територію: Республіка Китай, Турецька Республіка Північного Кіпру, Абхазія, Південна Осетія.

2. Невизнані держави, які фактично контролюють власну територію: Сомаліленд, Придністров'я, Нагірний Карабах.

3. Невизнані держави, які контролюють частину власною територією: Вазірістан, Таміл Ілам на Шрі-Ланці.

4. Частково визнані держави, які знаходяться у стані війни: Західна Сахара, Палестинська держава.

5. Частково невиконані держави (виконані більшістю держав світу, є членами ООН (окрім Святого Престолу), однак офіційно не виконані деякими країнами): Китайська Народна Республіка, Ізраїль, Святий Єпископальний Престол католицької церкви.

6. До територій з невизначеним статусом можна віднести Сіленд (територія офіційно не визнається частиною якої-небудь держави, у тому числі Великобританії) [345, р. 17].

За критерієм їхнього походження можна виділяти невиконані держави, що виникли в результаті:

- розпаду багатонаціональної держави (Абхазія, Придністров'я);
- самовизначення регіону з особливою етнічною й етнокультурною структурою населення (Північний Кіпр, Палестина);

– громадянської війни або збройного втручання (Північний Афганістан, Боснія).

У зв'язку з географічним положенням:

- окраїнні (Південна Осетія);
- внутрішні (Татарстан, Боснія).

У залежності від цілей створення:

- для вирішення національних питань;
- для вирішення соціально-політичних проблем.

У залежності від способів взаємодії публічної влади з населенням і державою-носієм:

- конструктивні;
- деструктивні [15, р. 16].

Слід зазначити, що в європейській і американській політологічній літературі використовується також спеціальний термін для позначення де-факто держав Євразії: *separatist states* або *breakaway republics* – «сепаратистські держави» або республіки, що «відійшли». Мається на увазі, що республіки, які «відійшли», у перспективі можуть «повернутися», і саме повернення розглядається як вирішення етнополітичного конфлікту, тобто відновлення територіальної цілісності держав [136, р. 78].

М. Добронравін, спираючись на дослідження американської програми картографування глобальних загроз, запропонував класифікацію невизнаних державних утворень, що поєднувала в собі два критерії: ступень контролю території і рівень визнання. Перетин цих двох критеріїв подано у таблиці (таб. 1).

Таким чином, наявність повного контролю і міжнародного визнання є критеріями держави. Визнані держави, що не здатні контролювати свою територію, дослідник пропонує називати «нібито держави». І навпаки, невизнані держави, що встановили контроль над певною територією, отримують назву «майже держави». Найбільш небезпечним є випадок, коли відсутні і міжнародне визнання, і контроль, що призводить до утворення

«чорних плям» – територій, на яких діють транснаціональна організована злочинність і терористи [57, р. 13].

Таблиця 1.1

Класифікація за рівнем визнання і ступенем контролю [56]

Критерії	Здатні ефективно контролювати власну територію	Нездатні ефективно контролювати власну територію
Визнані світовим співтовариством	держава	нібито держава
Невизнані світовим співтовариством	майже держава	чорна пляма

Російська дослідниця З. В. Сілаєва пропонує термін «спірні держави», які поділяє на наступні групи:

- держави, що «народжуються», тобто виникли і претендують на визнання;
- держави, що «хворіють», тобто переживають кризу, що виявляється в нездатності самостійного виробництва суспільних благ;
- «вмираючі» держави, які поступово втрачають своє визнання [226, с. 234].

З існуючих на цей час визначень найбільш вдалим для характеристики таких геополітичних утворень є використання терміну «де-факто держава». Ґрунтуючись на положеннях дослідження американського науковця С. Пега [328, р. 8-9], можна сформулювати наступне визначення:

«Де-факто держава» – це організоване політичне керівництво, яке у процесі розвитку набуло повноважень місцевої влади, отримало підтримку населення, і має здатність забезпечувати виконання державних функцій на території певного регіону, над яким зберігається ефективний контроль протягом значного проміжку часу. «Де-факто держави» позиціонують себе як актори міжнародних відносин, що здатні встановлювати міждержавні

відносини із іншими акторами та прагнуть повної конституційної незалежності та широкого міжнародного визнання в якості суверенної держави.

Німецький дослідник С. Реліц дає наступне визначення терміну: «Де-факто держава» є незалежною політичною одиницею, яка не досягла визнання її незалежності від міжнародного співтовариства. Вона постійно здійснює ефективний контроль над чітко визначеною територією, здатна надавати послуги центрального державного управління для свого населення, яке визнає легітимність даної влади. На шляху їх розвитку можна виділити три основні сценарії: реінтеграція до держави-метрополії, міжнародне визнання або довгострокове існування як консолідованої «де-факто держави» [332, р. 100]. Термін «держава-метрополія» вчений використовує для позначення держави, від якої намагається відокремитися сепаратистська територія. Слід зазначити, що автор вважає більш доречним використання дефініції «материнська держава», яка дозволяє уникнути недоречного порівняння де-факто держав із колишніми колоніями. Під материнською державою будемо розуміти державу, що має визнані міжнародним співтовариством права на територію «де-факто держави».

Аналізуючи основні ознаки суверенної держави (Конвенція Монтевідео про права та обов'язки держав 1933 року), англійський дослідник Д. Лінч доходить до висновку, що «де-факто держави» повністю відповідають першим трьом критеріям (наявність постійного населення; певної території; уряду), але не здатні вступати у відносини з іншими державами через відсутність міжнародного визнання. Саме «невизнання» вчений називає ключовим елементом «де-факто держав» [315, р. 486].

Грунтуючись на аналізі основних концепцій, можна виокремити основні ознаки «держав де-факто», що дозволяють відрізнити їх від повноправних держав. До них відносяться:

1. Фактичний суверенітет (переважно внутрішній), під яким розуміється володіння ключовими атрибутами держави і перш за все

здатністю до ефективного контролю над територією.

2. Відсутність зовнішньої легітимації суверенітету, тобто відсутність визнання в якості незалежної держави і можливостей вступати у відповідні відносини з іншими державами.

3. Наявність визнаного міжнародним співтовариством права іншої держави на «реінтеграцію» відповідної території.

Відповідно до виявлених ознак можна сформулювати ще одне визначення «де-факто держави» – політико-територіальне утворення, яке, володіючи основними ознаками держави, у той же час позбавлене міжнародно-правового визнання, внаслідок чого не володіє зовнішнім суверенітетом [15, с. 12].

Норвезький дослідник П. Колсто стверджує: «Більшість квазідержав не мають не лише міжнародного визнання, а й сильних державних структур, але вони існують» [313, р. 729]. Такий парадокс вчений пояснює певними обставинами, які у сукупності дають можливість даним державним утворенням функціонувати. Серед подібних факторів можна виділити:

1. Національне будівництво – розвиток загальної національної ідентичності серед населення шляхом пропаганди, створення національних символів, переписування історії, виховання патріотизму і «винаходу» національних традицій або звичаїв, властивих лише населенню цієї території. Головною особливістю подібного національного будівництва для невизнаних держав є відсутність підкріплення даних дій результатами ефективного державного будівництва (тобто слабкі інституційні, економічні й військові основи функціональності держав). А посилення ступеню самоідентифікації населення як єдиної нації відбувається за допомогою наступних механізмів:

- постійна спекуляція спогадами про громадянську війну, нагадування про жертви, які загинули, «виборюючи незалежність»;

- представлення материнської держави як єдиного ворога, який є винним у невизначеному міжнародному статусі такого утворення і внутрішній нестабільності;

– жорстка цензура і придушення будь-яких протестних рухів, за необхідністю можлива навіть етнічна чистка для досягнення національної гомогенності населення;

– приділення великої уваги державному символізму (обов'язкова наявність гербу, прапора, гімну, нових національних свят), що також може включати в себе зруйнування символів материнської держави, побудову нових пам'ятників і перейменування міст;

– спроби наукового обґрунтування необхідності відокремлення від материнської держави, що базується на історичних дослідженнях, покликаних змалювати картину спільного історичного минулого населення «де-факто держави», відокремленого від минулого материнської держави.

Слід зазначити, однак, що дані механізми «м'якого впливу» характерні для всіх новостворених держав, навіть визнаних міжнародною спільнотою. Але у випадку із «де-факто державами», такі дії набувають перебільшеного і штучного характеру.

2. Мілітаризація суспільства. Так званого «м'якого впливу», що застосовується для досягнення беззаперечної підтримки серед власного населення, безумовно недостатньо для виживання «де-факто держави», враховуючи відсутність такої підтримки на міжнародній арені, і можливі спроби реінтеграції її до материнської держави. Крім цього, слід пам'ятати, що сам процес створення «де-факто держави» у більшості випадків супроводжувався відкритим військовим протистоянням. Отже, другою особливістю таких державних утворень є приділення значної уваги створенню сильної армії, ніж соціальних або економічних інститутів.

Наприклад, так звана «Армія оборони Нагірно-Карабаської Республіки» складається приблизно з 20000 осіб, не враховуючи резерв, а «Збройні сили Придністровської Молдавської Республіки» – біля 10000 осіб [313, р. 731]. Зважаючи на загальну кількість населення, відсоткове співвідношення є досить значним, а військовий фактор впливає на всі сфери цивільного життя таких територій. Але не можна не зазначити, що досить

часто власних військових сил новоствореній «де-факто державі» буде просто недостатньо для захисту, тому особливу роль у даному контексті відіграє зовнішній покровитель.

3. Підтримка іншої держави. Наявність сильного зовнішнього патрону є однією з умов існування «де-факто держави». Під державою-патроном будемо розуміти підтримує сепаратистські прагнення «де-факто держави» заради реалізації власних інтересів. Підтримка такого покровителя може різнитися за сферами та ступенем у залежності від міжнародної ситуації і власних інтересів цієї держави:

– Пряма військова підтримка під час активізації сепаратистських настроїв, наприклад, участь 14-ї російської армії на боці придністровських сепаратистів у 1992 році, або так звана «операція з примусу до миру», яку проводила Російська Федерація на грузинській території для підтримки Абхазії та Південної Осетії у 2008 році. Слід зазначити, що військова підтримка також може бути латентною і офіційно не визнаватися, як на Сході України. Важливим фактором, що має символічний характер, є і знаходження військового контингенту патрона на території «де-факто держави» під час замороженої фази конфлікту.

– Офіційне визнання незалежності «де-факто держави», наприклад, визнання Абхазії і Південної Осетії Російською Федерацією і визнання Турецької Республіки Північного Кіпру Туреччиною.

– Економічна, фінансова, гуманітарна допомога, що дає змогу «де-факто державі» забезпечувати своє населення і продовжувати існувати.

– Дипломатична підтримка в рамках провідних міжнародних організацій, під час мирних переговорів, офіційних зустрічей і візитів. Така підтримка може також бути прямою, як застосування права вето Російською Федерацією під час голосування в Раді безпеки ООН з питання збитого на непідконтрольній Україні території літака Boeing 777 Малазійських авіаліній [200]. Але найчастіше дипломатична підтримка проявляється опосередковано. Наприклад, 2 грудня 2016 р. Президент США Д. Трамп

провів телефонну розмову з лідером Тайваню Цай Інвень. Український дослідник О. Шевчук з цього приводу зазначає: «Після 1979 року жоден лідер США, включаючи тих, що ще не вступили на посаду обраних президентів, ні разу не вступав у прямі контакти з керівниками Тайваню, уникаючи негативних наслідків для відносин з Пекіном. Однак Д. Трамп не тільки порушив це наявне протягом десятиріч негласне табу, ... але і не став приховувати факт своєї бесіди з Цай Інвень» [280]. Отже, даний факт свідчить про посилення дипломатичної підтримки Тайваню з боку патрона.

4. Слабкість материнської держави, яка або знаходиться в системній структурній кризі, або сама є новоутвореною, тому не має достатніх ресурсів. Така слабкість проявляється в економічній та/або політичній кризі і недієздатності військових інституцій захистити територіальну цілісність, чим можуть скористуватися сепаратистські кола. На пострадянському просторі поштовхом для формування «де-факто держав» став розпад Радянського Союзу, наслідком якого стало утворення нових суверенних республік, що не мали достатньо ресурсів і досвіду для подолання сепаратистських рухів.

5. Концентрація зусиль міжнародного співтовариства на припиненні військового протистояння, а не на вирішенні проблеми статусу такої території. Хоча самі миротворчі зусилля світової спільноти є абсолютно обґрунтовані та виправдані, але «замороження» конфлікту на невизначений термін і досягнення статус-кво дають змогу сепаратистським територіям посилити свої державотворчі зусилля, стати «де-факто державою» і закріпити свої позиції на міжнародній арені.

Усі п'ять умов у тій чи іншій мірі можна простежити в процесі створення і в сучасному стані «де-факто держав» на пострадянському просторі. Ці фактори дають їм можливість функціонувати, незважаючи на невизнання міжнародною спільнотою і протидію материнських держав.

Необхідним є виокремити ще деякі спільні риси, що характеризують «де-факто держави» на пострадянському просторі.

1. Спільна історична доля материнських держав у рамках Радянського

Союзу не могла не накласти свій відбиток на подальший розвиток регіону. Українська дослідниця О. Брусиловська зазначає: «У період посткомуністичних трансформацій замість радянського фактору, майже єдиного зовнішнього фактору, що дійсно впливав на розвиток країн Східної Європи, виникли нові. Слід зауважити, що Російська Федерація, правонаступник СРСР, була не в змозі зберегти свій вплив на країни регіону з багатьох причин. По-перше, самі східноєвропейці майже одноставно прагнули якнайшвидше вийти з-під політичного впливу Росії, побоюючись відродження імперських амбіцій великого північного сусіда. По-друге, Росія у 90-ті рр. ХХ ст. перебувала на межі розвалу, спричиненого зростанням сепаратистських рухів та соціально-економічним спадом, що робило її вкрай вразливою й залежною від західних інвестицій» [21, с. 12].

Отже, РФ втратила повний контроль над сферою свого колишнього впливу, з'явився певний політичний вакуум, в умовах якого материнські держави почали тяжіти до західного світу. Але зважаючи на свою економічну і політичну нестабільність після розпаду СРСР, не змогли врегулювати конфлікти на своїй території, що були використані Росією як засіб тиску і посилення впливу на нові незалежні держави.

2. Другою особливістю є розгортання конфліктів навколо де-факто держав, які з військової фази у результаті переговорного процесу перейшли до «замороженої» фази. Для розуміння сутності конфліктів навколо «де-факто держав» слід зосередити увагу на їх особливостях.

Зародження даних конфліктів відбувалося ще за часів існування СРСР, як суто міжетнічних, у результаті визначення кордонів між суб'єктами федерації без урахування етнічного чинника. Український дослідник О. В. Алексеиченко зазначає: «Міжетнічні конфлікти, що визначаються як різновид соціального конфлікту, в якому перетинаються інтереси двох і більше народів-етносів, притаманні будь-якому державному утворенню імперського типу, яким, безумовно, був і Радянський Союз» [11, с. 16].

Але на початку 1990-х років дані конфлікти із внутрішніх

трансформувалися у міжнародні. Російська дослідниця М. Лебедева пропонує три причини трансформації внутрішніх міжетнічних конфліктів у міжнародні:

- через залучення до конфлікту більш широкого кола учасників і його вихід за межі однієї держави;
- через дезінтеграцію однієї держави і виникнення декількох нових держав;
- через залучення в якості посередників інші країни або міжнародні організації [128, с. 8-9].

Отже, всі три причини мали свій вплив у контексті міжетнічних конфліктів на пострадянському просторі. По-перше, конфлікти, що зароджувалися в Радянському Союзі, після його розпаду вже стали стосуватися декількох незалежних держав (наприклад, Вірменія та Азербайджан). По-друге, постійним учасником цих конфліктів (прямо або опосередковано) є Російська Федерація. По-третє, інші держави і міжнародні організації беруть активну участь у процесі врегулювання даних конфліктів, починаючи з 1990-х років.

Тому можна погодитися з російським дослідником Д. М. Фельдманом, який визначає міжнародний конфлікт «як зіткнення тих інтересів, які входять у систему владних відносин між соціальними спільнотами, взаємодіючими на світовій арені. Іншими словами, до числа міжнародно-політичних конфліктів доцільно віднести не тільки ті, які є результатом власної політичної діяльності держав і їх об'єднань, але й конфлікти, обумовлені діями та іншими учасниками міжнародних відносин, політичними аспектами будь-яких (економічних, інформаційних, конфесійних, культурних, наукових і т.д.) міжнародних відносин» [268].

У даному контексті необхідно приділити увагу проблемі сепаратизму, так як усі дані де-факто держави намагаються відділитися від материнських військовими засобами. О. В. Алексеиченко надає наступне визначення даному поняттю: «Збройний сепаратизм є особливою формою

етнополітичного конфлікту, в якому одна із сторін, що ідентифікує себе в етнічних термінах, проголошує намір створити власну державу і формує озброєні загони, що позиціонують себе як основу майбутньої армії. Іншою стороною конфлікту виступає держава, що постала перед проблемою територіальної цілісності» [11, с. 20].

3. Ще однією особливістю де-факто держав на пострадянському просторі є довготривалий характер даних конфліктів. Хоча військова фаза була в більшості випадків завершена ще в 1990-ті роки, до цього часу конфлікти не є вирішеними і можуть вважатися «замороженими». Російський політтехнолог О. Г. Большаков визначає «заморожені конфлікти» як «конфлікти, що не отримали політичного врегулювання, але вийшли зі стадії прямого збройного протистояння» [18, с. 28].

Незважаючи на очевидні переваги даної фази перед військовою, не слід забувати, що «замороження» конфлікту зменшує шанси на його остаточне вирішення. Англійський дослідник К. Мітчел підкреслює, що компроміси, знайдені у процесі врегулювання подібних конфліктів, є недовговічними, так як приймаються лише політичними елітами сторін. Єдиним реальним вирішенням може стати «трансформація конфлікту», за якою процеси відбуваються на всіх рівнях. Цей шлях потребує більше часу, але дає змогу подолати негативні наслідки конфліктів серед суспільства [321].

Стан наукової розробки теми. Праці науковців, що безпосередньо стосуються теми нашого дослідження, автор пропонує умовно поділити на дві групи на основі проблемного принципу:

– перша група дослідників займається аналізом теоретичної бази вивчення проблеми існування невизнаних державних утворень взагалі, і де-факто держав зокрема, їхніми особливостями, характеристиками, проблемою дефініцій і шляхами вирішення конфліктів;

– друга група дослідників вивчає передумови, перебіг і сучасний стан конфліктів навколо таких де-факто держав на пострадянському просторі: придністровський конфлікт, конфлікти на Південному Кавказі і війну на

Сході України.

Особливої уваги заслуговують праці вітчизняних дослідників, активізація яких особливо помітна в останні роки, зважаючи на актуалізацію цього питання для України після 2014 року; західних дослідників, серед яких є представники американської, англійської, естонської, німецької, норвезької шкіл; російських дослідників, яких необхідно виносити до окремої підгрупи через їхні майже протилежні погляди на проблему існування де-факто держав і шляхи вирішення даного питання; дослідників, які представляють материнські держави і невизнані державоподібні утворення. Порівняння їхніх позицій дають змогу здійснити об'єктивний аналіз проблеми з різних сторін.

Вітчизняні дослідники майже не приділяють увагу теоретичним питанням, пов'язаним із «де-факто державами» на пострадянському просторі. Виділимо науковців Т. Гринюка і В. Кошелюка, які розглядають основні ознаки і характеристики таких державоподібних утворень і досліджують позицію провідних держав світу щодо вирішення проблеми їх статусу [123].

Окремої уваги заслуговують праці української дослідниці О. І. Брусиловської [21; 288], яка у своїх роботах аналізує політичну й економічну трансформації країн пострадянського простору, їх зовнішню політику й особливості регіональної системи міжнародних відносин, у тому числі їх конфліктогенну складову.

Український дослідник К. Вітман приділяє особливу увагу етнонаціональній політиці держав і сепаратистським рухам, що є відповіддю на помилки цієї політики [31-32]. Дослідниця Т. Дадявська акцентує увагу на шляхах вирішення міжнародною спільнотою проблеми існування невизнаних держав [61]. Окремі аспекти проблеми також представлені у публікаціях автора [89-102].

Найбільш активно цією проблематикою займаються західні дослідники. Слід виділити американського професора С. Пегга, який приділяє значну увагу проблемі дефініції подібних невизнаних

сепаратистських утворень та одним із перших пропонує досить вдалий на думку автора термін «де-факто держава» [328]. Дослідник наводить приклади такого феномену по всьому світу, виділяючи спільні риси і особливості. Пострадянський простір майже не входить до сфери його наукових інтересів. С. Пегг зосереджує увагу на таких прикладах «де-факто держав», як Північний Кіпр, Тайвань, Сомаліленд тощо. Однак саме його дослідження можуть вважатися основою для сучасного вивчення феномену «де-факто держав» по всьому світу.

Англійський науковець Д. Лінч, старший науковий співробітник Інституту досліджень в області безпеки ЄС, який спеціалізується на питаннях безпеки в країнах колишнього СРСР, ґрунтуючись на теоретичній основі досліджень С. Пегга, застосовує її для аналізу «ПМР», «НКР», «РА» і «РПО». У своїх працях він неодноразово звертається не лише до питань вирішення конфліктів на пострадянському просторі і ролі у процесі цього вирішення європейського союзу, але і до теоретичного підґрунтя самого феномену «де-факто держави» та її особливості [315-317]. Англійська дослідниця Н. Касперсен надає порівняльну характеристику де-факто держав світу, зосереджуючи особливу увагу на невизнаних державах Балкан і Південного Кавказу. Головна мета наукових розробок професора у сфері «де-факто держав», які були фінансовані Радою з економічних та соціальних досліджень (ESRC), полягає у зображенні перспективних варіантів розвитку і пошуках шляхів мирного вирішення конфліктів навколо цих державоподібних утворень [352]. Англійський політолог К. Мітчел досліджує джерела конфліктів, їх динаміку і шляхи вирішення. Він пропонує світовій спільноті зосереджувати увагу не на врегулюванні конфлікту, а на його трансформації, що надасть змогу здолати першопричини ситуації [321-322].

Дослідження німецького дослідника С. Реліца у межах наукової групи «Заморожені та незаморожені конфлікти» на базі Лебніцького інституту східних та південно-східних європейських студій зосереджується навколо державоподібних суб'єктів, що виникають в результаті довготривалих

міжнародних конфліктів. Для таких суб'єктів науковець обирає термін «де-факто держава» і за допомогою методу порівняльного аналізу визначає причини і наслідки їхньої появи на міжнародній арені, а також схожі і відмінні риси «де-факто держав» у різних частинах світу [332].

Естонський науковець Р. Тумла у своєму дисертаційному дослідженні визначає основні передумови виникнення «де-факто держав» і умови збереження ними своєї де-факто незалежності [345]. Використовуючи метод якісного порівняльного аналізу, Р. Тумла демонструє різні ступені залучення подібних суб'єктів до міжнародної взаємодії і дає прогнози щодо подальшої трансформації їхнього статусу.

Норвезький дослідник П. Колсто не лише визначає особливості «де-факто держав» і основні умови їхнього існування, але і прогнозує подальший розвиток ситуації навколо подібних суб'єктів [313]. Науковець виділяє потенційні варіанти вирішення проблеми, характеризує їхні позитивні та негативні наслідки і визначає ступінь вірогідності кожного можливого варіанту для абстрактної «де-факто держави», наводячи при цьому конкретні історичні приклади.

У праці дослідника С. Корнелла серед головних чинників, що передують посиленню сепаратистських настроїв і військовому конфлікту на населених національними меншинами територіях, називається надання автономії, що сприяє самоідентичності меншин та підвищує її мотивацію шукати шляхи відокремлення від центральної держави [297]. Даний тезис підтверджує позицію автора щодо неможливості надання особливих прав територіям на сході України, що може лише підсилити сепаратизм і забезпечити незаконну владу додатковими можливостями для повного відокремлення. А дослідники Т. Чепмен і Ф. Роедер стверджують, що найкращим варіантом вирішення таких типів конфліктів навколо «де-факто держав» є повне відокремлення даних територій [294]. З такою позицією автор не може погодитися, так як, на нашу думку, це суперечить принципу збереження територіальної цілісності держави.

Важливою для дослідження, хоча і не пов'язаною безпосередньо з об'єктом, є праця американського науковця С. Хантінгтона «Зіткнення цивілізацій» [306], котра дала змогу висвітлити цивілізаційне обґрунтування конфліктів навколо «де-факто держав» на пострадянському просторі. Зіткнення інтересів православно-слов'янської і західної цивілізації на даних територіях обумовлює основні відмінності у підходах російських і західних дослідників до феномену існування «де-факто держав».

Серед російських науковців, які займаються теоретичними аспектами міжнародних конфліктів обов'язково слід згадати Д. Фельдмана [268], який приділяє значну увагу дефініціям, сутності та класифікації міжнародних конфліктів, і М. Лебедеву [128], яка зосереджується на засобах мирного вирішення міжнародних конфліктів шляхом переговорів чи посередництва.

Можна виділити праці російського дослідника, завідуючого відділом проблем міжнаціональних відносин Інституту політичного та військового аналізу С. Маркедонова [135-136], який у своїх роботах розглядає «де-факто держави» як повноцінні, хоча і невизнані світовою спільнотою, самостійні суб'єкти міжнародних відносин. Головною відмінністю його поглядів на даний феномен від позиції західних політологів є умовна легітимізація влади на даних територіях за допомогою розміщення акцентів на формальних державних ознаках (таких як атрибутика, референдуми, вибори) і наголосі на визнанні даної влади самим населенням сепаратистських регіонів, що, на думку С. Маркедонова, має першочергове значення перед визнанням іншими державами. Головна теза його праць полягає в тому, що лише вирішення проблеми статусу «де-факто держав» на пострадянському просторі стане фінальним етапом процесу розпаду СРСР.

Російський науковець М. Добронравін досліджує місце і роль невизнаних держав у сучасній системі міжнародних відносин, а також виділяє три основні умови, за яких можливе їхнє визнання світовою спільнотою в якості суверенних держав [57]. Він пропонує для них термін «сіра зона світової політика» як буферна зона між державами. Проблемі

класифікації «де-факто держав» присвячені праці російських дослідниць С. Сергєєвої [225] і Л. Сілаєвої [226], які наводять досить розгалужені схеми класифікацій, ґрунтуючись на працях західних і російських політологів.

Дослідниця М. Платонова на прикладі Абхазії і Південної Осетії доводить необхідність заміни терміна «невизнані де-факто незалежні держави» на «частково визнані де-факто залежні держави» [189], роблячи акцент на визнанні цих грузинських територій Російською Федерація, яка у той самий час встановила над ними повний контроль. З юридичної точки зору феномен невизнаних держав розглядає російська дослідниця Л. Бердегулова [15]. У своєму дисертаційному дослідженні вона встановлює основні закономірності виникнення і функціонування «де-факто держав» на пострадянському просторі, надаючи практичні рекомендації щодо правотворчої діяльності суверенних держав і міжнародних організацій у сфері вирішення даної проблеми.

Теоретико-методологічними засадами дослідження невизнаних держав взагалі, і подібних сепаратистських регіонів на пострадянському просторі зокрема, займається російський політолог А. Большаков, який окрім загальних характеристик «де-факто держав» виділяє ще й особливі інтереси і роль Російської Федерації у їхньому становленні і розвитку [18-19].

Позиція представників самих «де-факто республік» щодо теоретичних засад дослідження даного феномену представлена у працях дослідниці з Придністровського державного університету імені Т. Г. Шевченка (м. Тирасполь) С. Осипової [171-173]. Вона виділяє основні характеристики подібних державних утворень, а в якості головної причини їхнього виникнення на пострадянському просторі називає неефективну національну політику Радянського Союзу.

Науковців, які займаються дослідженнями конфліктів навколо «де-факто держав» пострадянського простору, ми пропонуємо поділити за об'єктом дослідження, тобто виділити окремо групи наукових розвідок кожного з цих конфліктів.

1. Проблемою історичних витоків, причин і перебігу придністровського конфлікту займається український дослідник Д. Єрмоленко [74]. Ґрунтовною монографією, присвяченою даній проблематиці, є праця Г. Перепелиці «Конфлікт у Придністров'ї: причини, проблеми та прогноз розвитку» [182]. Окремо слід виділити роботу вітчизняної дослідниці, експерта з корінних народів Інституту демократії імені Пилипа Орлика Н. Беліцер, у якій вона надає детальний аналіз усіх можливих сценаріїв розвитку придністровського конфлікту і пропонує практичні рекомендації для України [288].

Російські дослідники також приділяють значну увагу проблемі вирішення придністровського конфлікту. Історичні передумови і сучасний стан конфлікту висвітлені в статтях О. Братерського [20] і Н. Нечаєвої-Юрійчук [160]. Роль Європейського Союзу у придністровському врегулюванні досліджувалася С. Михайловим [147]. Дослідниця Н. Харітонова у дисертації на здобуття наукового ступеню кандидата історичних наук не лише досліджує передумови і перебіг конфлікту навколо так званої «ПМР», але і висвітлює місце даної «де-факто держави» серед інших невизнаних республік на пострадянському просторі [269]. Особливо слід виділити статті російської дослідниці О. Цуканової, в яких ґрунтовно аналізуються різноманітні аспекти придністровського конфлікту: його етапи, процес мирного врегулювання, участь у цьому процесі міжнародних організацій [272-275]. Характерною ознакою знову є підкреслена особлива роль Російської Федерації у припиненні збройного протистояння.

Серед західних досліджень виділимо наукову розвідку експертів Європейського центру з питань меншин М. Ваал і М. Емерсон, які акцентують увагу на ролі Європейського Союзу в процесі мирного врегулювання конфлікту [355]. Особливий інтерес представляє брифінг американського дослідника М. Роянського для Гельсінської комісії США (Комісії з безпеки і співробітництва в Європі), який не лише окреслює основні характеристики придністровського конфлікту, але і надає практичні рекомендації для уряду США щодо посилення участі у його врегулюванні

[336].

Значно меншу увагу вітчизняні дослідники приділяють конфліктам на території Південного Кавказу. Це можна пояснити відсутністю спільного кордону України з конфліктними регіонами (на відміну від Придністров'я). Дослідник Ю. Чирва [276] розглядає місце нагірно-карабаської проблеми у сучасній системі міжнародних відносин, а А. Замятін [81] акцентує увагу на її впливі на азербайджансько-вірменські двосторонні відносини. Українські дослідники Є. Грейс [48] і К. Данилик [53] зосереджують увагу на ролі провідних міжнародних організацій (НАТО і ЄС) у процесі мирного врегулювання конфліктів на території Грузії.

Російські дослідники Д. Грачова, А. Волшонкова, Т. Мансуров [132], Б. Офлаз [178], М. Федорова [47] дають характеристику регіону Південного Кавказу і наголошують на його геополітичній важливості для провідних держав світу. Даний фактор обумовлює необхідність урегулювання конфліктів на цій території і забезпечення його стабільного розвитку. Дослідник П. Дудін аналізує ефективність миротворчої операції в Абхазії [67]. Основні шляхи вирішення конфліктів навколо Абхазії і Південної Осетії розглядаються у дослідженні М. Сучкова [242]. А. Корибко, політичний аналітик і журналіст, член Експертної ради Інституту стратегічних досліджень і прогнозів, розглядає конфлікт навколо Нагірного Карабаху як головний чинник постійної напруги у відносинах Азербайджану і Вірменії [314].

Турецький науковець Й. Деміраг визначає рівень стабільності регіону Південного Кавказу і головні чинники, що загрожують миру і безпеці [55]. Західна дослідниця Е. Клевер, консультант Міжнародного Європейського руху займається дослідженням сучасного стану Нагірно-карабаського конфлікту і визначає його як двосторонній конфлікт між Вірменією й Азербайджаном [311]. Е. Баррі у своїй статті у виданні «Нью-Йорк Таймс» зосереджує увагу на проблемі визнання Абхазії і Південної Осетії деякими членами міжнародної спільноти [286]. Корисним є дослідження Центру

досліджень у сфері безпеки (місто Цюріх), що присвячене процесу мирного врегулювання конфлікту навколо «НКР» і переговорному процесу [323].

Значна кількість досліджень конфліктів навколо «де-факто держав» Південного Кавказу належить вірменським авторам і російським авторам вірменського походження. Особливу увагу вони приділяють нагірно-карабаській проблемі, враховуючи підтримку, що надає офіційна Вірменія сепаратистській владі «НКР». Можна виділити кандидатські дисертації А. Вартаняна [29] і А. Нерсісяна [158], які присвячені даній проблематиці, статті С. Мартиросяна [137].

Особливої уваги заслуговує спільна праця азербайджанського автора А. Абасова і вірменського А. Хачатряна, котра є науковою спробою знайти шляхи мирного вирішення конфлікту, які б задовольнили всі сторони [1]. Серед інших азербайджанських науковців виділимо дослідження Е. Нурієва [162] і Г. Пашаєвої [326]. Заради об'єктивної оцінки різних позицій не можна оминати увагою наукові дослідження В. Чирикби, що безпосередньо представляє так звану «Республіку Абхазія» на міжнародній арені і демонструє погляди самої де-факто держави на історичні передумови конфліктів на території Грузії [277].

Проблема вирішення конфлікту навколо сепаратистських регіонів на сході України є найбільш актуальною для вітчизняних дослідників, тому за останні роки з'явилася велика кількість публікацій із даної тематики. Незважаючи на відносну нетривалість самого конфлікту, корисним є дослідження історичних передумов, що склалися як результат політики Радянського Союзу [265]. Етнолінгвістичні чинники, що зараз використовуються для виправдання існування незаконних утворень на території України, детально розглядаються у працях В. Скляра [228] й О. Чиркова [278]. Проблема забезпечення інформаційної безпеки України в контексті російсько-українського конфлікту присвячена дисертація І. Валюшко [28].

Вітчизняні науковці І. Євтушенко [73] і С. Толстов [247] акцентують

увагу на процесі врегулювання конфлікту, а саме на участі у цьому процесі провідних міжнародних організацій. Об'єктом наукового дослідження Є. Рябініна [221] є роль Російської Федерації у роздмухуванні конфлікту, підтримці так званих «ДНР/ЛНР». Науковець аналізує основні складові російської допомоги і наголошує на її ключовій ролі у даному конфлікті. Українські дослідники І. Дудко [68] й А. Худолій [270] акцентують увагу на офіційній позиції Сполучених Штатів Америки та їхній політиці щодо конфлікту на території України.

Вагомий внесок у дослідження російсько-української війни зробив вітчизняний науковець П. Гай-Нижник. У своїй ґрунтовній праці «Росія проти України (1990-2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення» [39] автор досліджує історичні і геополітичні передумови агресії Російської Федерації на Сході України і пропонує шляхи вирішення проблеми. Більш широко ці питання розглядають у колективній монографії «Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики» за редакцією П. Гай-Нижника [5].

Український дослідник Є. Магда [132] акцентує увагу на феномені гібридної війни, яку Російська Федерація розпочала на Сході України. Автор визначає сутність гібридної війни, її характерні риси і складові.

Основні перспективи розв'язання конфлікту, шляхи вирішення проблеми статусу окупованих територій, варіанти розвитку подій і прогнози на довгострокове майбутнє представлені в аналітичних доповідях Центру Разумкова [215] і центру «Digests & Analytics» [184]. Спроби прогнозування можливих сценаріїв розвитку подій на сході України роблять і російські науковці А. Кошкін і О. Ліпатова [124], але відштовхуючись від тези про Революцію Гідності 2014 року як першопричину всіх подій і припускаючи розпад України як один із найбільш вірогідних сценаріїв, що повністю відповідає загальній позиції РФ.

Серед праць західних дослідників слід виділити статті у наукових журналах таких дослідників, як К. Вівер [356], О. Керролл [291], А. Ферріс-

Ротман [302]. Вони присвячені головним чином основним ознакам і характерним рисам сепаратистських регіонів на сході України, що називають себе «де-факто державами», а також торкаються стратегії Російської Федерації щодо цих невизнаних утворень.

Окремо слід виділити групу дослідників, які займаються порівняльним аналізом конфліктів навколо «де-факто держав» на пострадянському просторі. Перш за все автор наголошує на важливості праць вітчизняного науковця О. Алексейченко. У своїй кандидатській дисертації і наукових статтях [7-13] він не лише досліджує історичні передумови і сучасний стан конфліктів регіону, але й акцентує увагу на ролі Російської Федерації у розгортанні цих конфліктів, підкреслює її вплив на всі «де-факто держави» пострадянського простору.

Директор Інституту світової політики А. Гетьманчук порівнює так звані «ДНР» і «ЛНР», виділяючи головні особливості кожного з цих сепаратистських регіонів і наголошуючи на їхніх відмінностях [42]. Не можна не відмітити вірменського автора Д. Гаспаряна, який окрім аналізу конфліктів на території Південного Кавказу приділяє значну увагу іншим «де-факто республікам» [40-41]. Європейський дослідник молдавського походження Н. Попеску, старший аналітик інституту ЄС з досліджень в області безпеки, знову порівнює конфлікти на території Південного Кавказу і Молдови. А також виділяє керівну роль Російської Федерації у розгортанні цих конфліктів, підтриманні сепаратистських регіонів і впливі на процес вирішення проблеми їхнього статусу [328].

Отже, проблема невизнаних державоподібних утворень є досить актуальною для вітчизняних і закордонних дослідників. Однак слід відмітити, що більшість праць присвячена історичним передумовам, перебігу і основним етапам розгортання конфліктів навколо цих невизнаних утворень, а не самому феномену «де-факто державності», що існує вже протягом досить значного проміжку часу, незважаючи на невизнання світовою спільнотою. Саме необхідність ґрунтовного порівняльного аналізу основних

характеристик і особливостей постконфліктного стану таких «де-факто держав», на думку автора, актуалізує проведення комплексного наукового дослідження даної теми.

Останніми роками все більшої популярності набуває запозичений у західних дослідників термін «де-факто держава». Саме ця дефініція підкреслює різницю між визнанням де-юре та де-факто, а також акцентує увагу на головних ознаках таких невизнаних держав: здатність їх влади контролювати свою територію, наявність формальних показників державного суверенітету (гімн, прапор, органи державної влади, працююча промисловість).

1.2. Джерельна база та методологічна основа дослідження

Специфіка предмету дисертаційного дослідження обумовила необхідність залучення досить широкого кола джерел українською, російською та англійською мовами, що дозволило уникнути однобічної оцінки подій, науково обґрунтувати положення, які виносяться на захист, зробити відповідні висновки й узагальнення.

Усі джерела, що були використані під час написання дисертації, автор пропонує умовно поділити на наступні групи:

До першої групи джерел належать офіційні документи законодавчих та виконавчих органів влади, що дають можливість з'ясувати позицію різних держав щодо статусу «де-факто держав» на пострадянському просторі. Дані документи можна поділити на такі підгрупи:

1.1. Внутрішнє законодавство материнських держав, в якому відображається їхнє відношення до сепаратистських територій у межах своїх кордонів.

– Внутрішнє законодавство Республіки Молдова представлено Стратегією національної безпеки Республіки Молдова від 15 липня 2011 року [240], в якій особливу увагу приділено питанню мирного вирішення конфлікту навколо Придністров'я і збереженню територіальної цілісності

Молдови. Крім того, особливої уваги заслуговують Закон про основні положення особливого правового статусу населених пунктів лівобережжя Дністра (Придністров'я) [77], який чітко зображує позицію Молдови щодо статусу «де-факто держави» на своїй території. Порівняння основних положень даного закону із основними положеннями Закону про особливий правовий статус Гагаузії [78], що, незважаючи на сепаратистські настрої на початку 90-х років, повернулася до складу материнської держави мирним шляхом, дає змогу виокремити відмінності у статусі цих регіонів і надати певні рекомендації до вирішення придністровського конфлікту.

– Конфлікт навколо так званих «ДНР/ЛНР» знаходиться у гарячій фазі, динамічний розвиток ситуації не міг не призвести до трансформації позиції нашої держави, що можна простежити в офіційних документах України. Закон України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей від 2014 року» [80] характеризується обережною термінологією і надає особливий статус і певні преференції східним регіонам. Постанова Верховної Ради «Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями від 2015 року» [190] вже визначає їхній статус як «окуповані території», а Закон України «Про створення необхідних умов для мирного врегулювання ситуації в окремих районах Донецької та Луганської областей від 2017 року» [81] вже висуває в якості умов вирішення конфлікту виведення російського контингенту і припинення існування терористичних організацій на даній території.

– Слід виокремити також офіційні заяви Міністерств закордонних справ материнських держав. Наприклад, заява Міністерства закордонних справ Грузії з приводу п'ятої річниці російсько-грузинської війни визначає Абхазію і Південну Осетію окупованими грузинськими територіями [341]. У заяві Міністерства закордонних справ Азербайджанської Республіки виражається занепокоєння з приводу поновлення військових дій на території Нагірного Карабаху у 2016 році [340].

1.2. Внутрішнє законодавство держави-патрона, в якому вона підтримує сепаратистські регіони. На пострадянському просторі особливої уваги заслуговують документи Російської Федерації. Наприклад, видання наказів Президента Російської Федерації про визнання незалежності Абхазії і Південної Осетії 26 серпня 2008 року стало знаковою подією й ознаменувало собою початок нового етапу розвитку «де-факто держав» на пострадянському просторі [257-258]. По-перше, цей прецедент надав потужний імпульс боротьбі інших де-факто держав за свою незалежність. А, по-друге, самим актом визнання Російська Федерація відкрито ствердила свій патронат над сепаратистськими регіонами на пострадянському просторі. Наказ про визнання документів, виданих громадянам України та особам без громадянства, які проживають на територіях окремих районів Донецької та Луганської областей України [256] не мав настільки кардинальний характер і не ставив під сумнів територіальну цілісність материнської держави, але став проявом російської дипломатичної підтримки терористичних організацій на теренах України.

1.3. Офіційні документи провідних держав світу, в яких віддзеркалюється їхня позиція щодо «де-факто держав» на пострадянському просторі. Наприклад, законодавчі акти і документи Державного департаменту США продемонстрували чіткість і незмінність позиції держави щодо територіальної цілісності і неподільності материнських держав на пострадянському просторі [325; 330-331; 338]. У заявах Міністерства закордонних справ України підкреслюється невизнання незалежності «де-факто держав» на пострадянському просторі, невизнання «виборів», що відбуваються на цих територіях, засудження ролі Російської Федерації в їхньому становленні і підтримка територіальної цілісності материнських держав [85-87].

1.4. Особливе місце займають невизнані документи самих «де-факто держав», які надають загальне уявлення про самоідентифікацію незаконної влади даних територій і про їхню відповідність загальним критеріям

держави. Тут слід виокремити так звані «Конституції» «де-факто держав», які надають загальне уявлення про сучасну ситуацію на даних територіях і свідчать про певні процеси державотворення у сепаратистських регіонах [117-121]. Заяви їхніх аналогів державних органів дають змогу визначити ставлення де-факто держав до певних міжнародних подій. Наприклад, заява «Міністерства закордонних справ Придністровської Молдавської Республіки», присвячена визнанню Російською Федерацією незалежності «Республіки Південна Осетія» і «Республіки Абхазія» [88] підтвердила тезу автора про значний мотиваційний ефект даного визнання для інших «де-факто держав» пострадянського простору.

До другої групи джерел відносяться інтерв'ю [37; 110; 127], заяви [177], витяги з виступів [326] голів держав, урядів та інших офіційних політичних діячів материнських держав (Азербайджанської Республіки, Грузії, Республіки Молдова й України) і держав-патронів (Російської Федерації і Вірменії), що дають змогу порівняти їхні позиції і виокремити основні тенденції еволюції відношення до де-факто держав на пострадянському просторі. Наприклад порівняння основних положень інтерв'ю колишніх президентів Росії і Грузії Д. Медведєва [104-105] і М. Саакашвілі [106] надали змоги виокремити основні відмінності у позиціях двох держав щодо Абхазії і Південної Осетії після російсько-грузинської війни 2008 року.

Подібним чином автор порівнює промови Президента Вірменії С. Саргсяна на сесії Генеральної Асамблеї ООН [211] і Міністра закордонних справ Азербайджану Е. Мамед'ярова в Північноатлантичній раді [303]. Не можна не відмітити вітальний виступ Президента Республіки Вірменія С. Саргсяна з нагоди 20-річчя незалежності «НКР» [187], в якому він прямо висловив дипломатичну підтримку сепаратистської території в її подальшій боротьбі за повне відокремлення від Азербайджану, хоча офіційного визнання «НКР» на законодавчому рівні Вірменією до цього часу не було.

Спільна заява президентів Азербайджанської Республіки, Республіки

Вірменія та Російської Федерації щодо нагірно-карабаського врегулювання дає змогу дослідити позицію трьох держав після загострення конфлікту навколо «НКР» у 2016 році [231]. Окремо слід виділити заяви лідерів невизнаних державних утворень на пострадянському просторі. Наприклад, спільна заява лідерів «ПМР» І. Смірнова, «РА» С. Багапша і «РПО» Е. Кокойти засвідчила їхню взаємопідтримку і взаємовизнання, а також підтвердила повну залежність цих «де-факто держав» від Російської Федерації [232].

До третьої групи джерел відносяться документи міжнародного характеру, що у свою чергу пропонуємо поділити на наступні підгрупи:

3.1. Міжнародні угоди, договори, меморандуми, що стосуються механізмів урегулювання конфліктів навколо «де-факто держав». Наприклад, Угода про статус Східної Славонії, Барані і Західного Срема (Ердутська угода), що була підписана 12 листопада 1995 року і поклала початок процесу реінтеграції даних регіонів до Хорватії [287].

На відміну від Ердутської угоди, підписання Угоди про принципи мирного врегулювання збройного конфлікту в Придністровському регіоні Республіки Молдова лише ознаменувало припинення військового протистояння навколо так званої «ПМР», але не вирішила проблему статусу даної «де-факто республіки» і заклало основу для багаторічного замороженого конфлікту [234].

3.2. Документи міжнародних організацій, у яких безпосередньо розглядають проблему існування державоподібних утворень. Серед них можна виділити:

– Установчі документи (статути) міжнародних організацій. Наприклад, Статут Організації Об'єднаних Націй, у якому закладено право націй на самовизначення і принцип територіальної цілісності держав [295]. Саме суперечність цих двох принципів і використовують лідери «де-факто республік» та їхні покровителі. Також використовувалися Статут Співдружності незалежних держав [266], що заклав основні принципи

мирного вирішення суперечок на пострадянському просторі після розпаду СРСР, і Статут Організації непередставлених націй та народів [353], що стверджує мирне вирішення суперечок навколо народів, які не мають власних держав;

– Доповіді [65; 335], резолюції [208; 301], судові рішення [292; 298], декларації [245; 352], заяви офіційних представників [339], стенограми відкритих засідань [239; 346-348] таких організацій, як Організація Об'єднаних Націй, Організація з безпеки і співробітництва в Європі, Європейський Союз тощо. Такі документи дозволяють укласти цілісну картину позицій провідних міжнародних організацій світу щодо статусу «де-факто держав» і окремих подій, що їх стосуються.

3.3. Особливу групу джерел, на думку автора, складають документи, які безпосередньо були підписані однією з «де-факто держав». Серед них ми виділяємо угоди між «де-факто державами» на пострадянському просторі [230; 233], угоди між однією «де-факто державою» і державою-патроном (Російською Федерацією) [58-59] та документи невизнаної світовою спільнотою міжнародної організації, членами якої є ці державоподібні утворення [206; 267]. Такі документи не мають жодної юридичної сили, але надають можливість дослідити сучасний стан «де-факто держав», рівень їх взаємовідносин і відносин з покровителем.

Четверта група джерел представлена інформаційними довідниками. Важливими є статистичні дані, які дали змогу на основі результатів переписів населення різних років на даних територіях сформувати уявлення про динаміку й основні зміни етнічного складу населення сепаратистських регіонів, починаючи з 30-х років минулого століття і до сьогодні [33-35; 197; 284]. Але слід зазначити, що дані переписів «де-факто держав» після початку конфліктів вже не мають такої об'єктивності через нелегітимний характер влади, що їх проводила, тому дають лише приблизні дані [156-157; 299]. Також автор використовував мапи [52; 176], словники термінів [320; 323] і дані соціологічних опитувань [237], які стосувалися цієї проблематики.

Особливим джерелом інформації для автора стали інформаційні повідомлення, опубліковані на різноманітних інтернет-ресурсах, що складають **п'яту групу джерел**. Серед подібних українських інформаційних ресурсів можна виділити сайти «Українська правда» [23; 36; 63], «УНІАН» [24; 148; 169], «Радіо свободи» [6; 252], «Кореспондент» [30; 38; 79], «Сьогодні» [51; 56], «Укрінформ» [50; 150], «Дзеркало тижня» [217], «Громадське» [195; 282], «Телеканал новини «24» [203; 238], «ТСН» [196] тощо. Окрім них автор використовував болгарські, вірменські, грузинські, молдовські, російські та інші закордонні інформаційні ресурси [165; 219; 220]. Головною особливістю цих джерел інформації є значно менший ступень політичної заангажованості. Завдяки майже повній відсутності авторської аналітики інформаційні повідомлення надають лише факти про останні події, що дозволяє уникнути суб'єктивного фактору. Це є досить важливим фактором, враховуючи особливості предмету дослідження, динаміку зміни ситуації навколо «де-факто держав» і кардинально протилежні позиції деяких дослідників.

Окремо слід виділити офіційну пресу. Інформаційні повідомлення і статті, що розміщені на офіційних сайтах органів державної влади, аналітичних і дослідницьких центрів є віддзеркаленням позиції держави і характеризують її зовнішню та внутрішню політику [263; 323; 350].

Проблема існування де-факто держав на пострадянському просторі є комплексною і потребує виваженого підходу до аналізу й обрання методологічного інструментарію. Специфіка об'єкта і предмета дисертаційного дослідження обумовила необхідність застосування як загальнонаукових методів дослідження, так і спеціальних.

Серед основних принципів пізнання, яких дотримувався дисертант, слід виділити такі:

1. Принцип об'єктивізму, що став основою дослідження. Його досягнення стало можливим завдяки використанню широкої джерельної бази, значної кількості внутрішньополітичних документів і міжнародних

договорів, статистичних даних, що дало змогу автору позбавитися суб'єктивного сприйняття й орієнтуватися у своїх оцінках де-факто держав на загальноприйнятій міжнародно-правовій нормі.

2. Принцип плюралізму, дотримання якого було абсолютно необхідним у контексті досліджуваної проблеми, враховуючи протилежні погляди вітчизняних, західних і російських дослідників на причини створення і сучасний статус «де-факто держав» на пострадянському просторі, а також полярні уявлення щодо перспектив розвитку і шляхів вирішення проблеми. Наведення різних поглядів провідних світових акторів дає змогу сформулювати незаангажовану й об'єктивну точку зору. Позиція представників самих «де-факто держав» займає окреме місце і вимагає ретельного дослідження.

3. Принцип історизму, на який автор спирався при дослідженні історичних передумов виникнення феномену сепаратизму на даних територіях, характеру закономірностей генези «де-факто держав», трансформації їхньої ролі у системі міжнародних відносин на пострадянському просторі, еволюцію змін у підходах провідних міжнародних акторів до даного феномену.

У процесі дослідження автор спирався на системний і комплексний підходи. Російський дослідник Є. Г. Барановський зазначає, що системний підхід «...дозволяє розглядати конфлікт будь-якого рівня як елемент системи міжнародних відносин у взаємозв'язку з усіма іншими елементами даної системи і з урахуванням міжнародного зовнішнього і внутрішнього політичного середовища» [14, с. 31]. У контексті нашого дослідження головна увага приділяється системі міжнародних відносин на пострадянському просторі та процесу її трансформації. «Де-факто держави» є невід'ємними елементами даної системи, які не лише зазнають постійного впливу від інших елементів, але й самі стають значними чинниками змін міждержавних взаємовідносин у регіоні. Системний підхід також дозволяє вивчати проблему на окремих рівнях: глобальному, регіональному і локальному, наприклад, за умови

сприйняття відносин «де-факто держава – материнська держав», «де-факто держава – держава-покровитель», «де-факто держава – інша де-факто держава» як окремих систем. Комплексний підхід, у свою чергу, дозволяє досліджувати багатofакторну проблему існування «де-факто держав» на сучасному етапі розвитку міжнародної спільноти як єдину цілісність. При аналізі основних причин виникнення «де-факто держав» автор побудував систему взаємопов'язаних причин етнічного, економічного і геополітичного характеру, що і становили комплексні передумови конфліктів.

Серед спеціальних підходів особливо важливим для даного дослідження став конфліктологічний підхід, який дозволяє досліджувати передумови, механізми виникнення, розвитку, ескалації, конституювання та «заморожування» конфліктів. Всі «де-факто держави» на пострадянському просторі виникли в результаті «заморожування» такого етнополітичного конфлікту, тому цей підхід дає змогу з'ясувати самі джерела проблеми і механізми її розв'язання. Наявність конфліктів між сторонами врегулювання проблеми на сучасному етапі також актуалізує використання даного підходу. Наприклад, політичні протиріччя між РФ і США, що можуть бути охарактеризовані як «конфлікт цивілізацій», безумовно впливають на ситуацію на пострадянському просторі.

Використання інституційного і біхевіористського підходів дало змогу окремо розглянути дві складові проблеми: політичні інститути «де-факто держав» формально-правового характеру і діяльність їхніх політичних лідерів. За допомогою першого підходу автор дослідив конституційні документи і реалізацію їхніх положень на практиці на даних територіях. Інституційний підхід також дав можливість дослідити діяльність структур, за допомогою яких влада «де-факто держав» намагається здійснювати свою зовнішню політику на сучасному етапі. Зокрема, розглянуто діяльність інституцій (невизнаних світовою спільнотою «МЗС», «парламентів», органів «СНД-2»), котрі безпосередньо впливають на змістовне наповнення двосторонніх відносин «де-факто держав» на пострадянському просторі.

Другий підхід став у нагоді при аналізі позицій офіційних політичних діячів провідних держав світу і лідерів «де-факто держав», викладених у заявах, промовах або інтерв'ю.

Дисертаційне дослідження будувалося на основі синтезу різноманітних методів наукового пізнання. Відповідно до специфіки теми, мети і завдань, предмету і об'єкту дослідження у роботі застосовувалися загальнонаукові та спеціальні методи. Серед загальнонаукових автор пропонує виділити наступні:

– метод аналізу (поділ об'єкта на складові частини з метою їх самостійного вивчення) і синтезу (об'єднання різних частин предмета в єдине ціле) [174, с. 30] надав змогу виділити основні характеристики «де-факто держав» на сучасному етапі і виробити на їх основі визначення даного феномену. Також виділення конкретних інтересів регіональних і позарегіональних акторів у цих конфліктах дало змогу скласти загальну картину їхнього впливу на «де-факто держави»;

– метод індукції (узагальнення результатів спостережень) і дедукції (перехід у процесі пізнання від загального до одиничного). Наприклад, аналіз позицій провідних держав світу щодо статусу «де-факто держав» слугував основою для складання загального уявлення про еволюцію та специфіку реакції світової спільноти в цілому. І навпаки, дослідження міжнародного співробітництва у сфері вирішення проблеми існування сепаратистських територій дало змогу виокремити конкретні шляхи вирішення конфліктних ситуацій;

– метод узагальнення (процес становлення загальних властивостей і ознак предметів) надав змогу виділити основні загальні особливості «де-факто держав» на пострадянському просторі. Також цей метод був використаний під час формування загальних висновків дослідження і висновків за розділами;

– метод групування (розчленування зібраної інформації на однорідні групи за суттєвими ознаками) надав автору змогу виділити групи джерельної

бази, що була використана для наукового дослідження, і класифікувати праці вітчизняних і закордонних науковців.

Одним із важливих методів дослідження був метод контент-аналізу, зміст якого полягає у вивченні джерельної бази – різноманітних документів, які тією чи іншою мірою мають відношення до вирішення проблеми існування «де-факто держав», міжнародно-правових актів, договорів, документів міжнародних організацій, внутрішніх документів і законодавства материнських держав.

У дисертаційному дослідженні було використано статистичний метод для обліку кількісних показників відсоткового співвідношення представників різних національностей на сепаратистських територіях. Порівняння статистичних даних останніх переписів населення і тих, що передували конфліктам, надало можливість простежити динаміку трансформації етнічного складу населення даних територій. Використання в дослідженні також етнополітологічного методу дало змогу вивчати закономірності розвитку етнополітичних процесів, що стали однією з причин виникнення феномену «де-факто держав» на пострадянському просторі.

Одним із головних методів при роботі над проблемою став метод порівняльного політологічного аналізу. Цей метод дозволив виявити основні особливості та закономірності, що відрізняють події на Сході України від початкового етапу формування інших невизнаних республік на пострадянському просторі. Також цей метод уможлиблює порівняння сучасного стану всіх «де-факто держав» і виокремлення основних спільних рис, що об'єднують ці державні утворення. Даний метод також використовувався при порівнянні позицій провідних держав і міжнародних організацій.

Особливої уваги заслуговує аналітико-прогностичний метод, що дозволив автору на основі дослідження основних матеріалів та аналізу сучасної геополітичної ситуації у світі та регіоні зробити певні припущення щодо можливості вирішення проблеми існування «де-факто держав» на

пострадянському просторі. Завдяки сценарному методу стало можливим виокремлення основних варіантів розвитку подій навколо сепаратистських державних утворень, що дало змогу надати певні прогнози щодо вірогідності кожного конкретного сценарію для різних «де-факто держав» у регіоні. Лише ефективне прогнозування розвитку конфліктів може стати основою для конкретних рекомендацій, що допоможуть у його вирішенні.

Серед спеціальних методів, що використовувалися при роботі над дисертацією слід також виділити історико-генетичний, історико-хронологічний та історико-порівняльний методи.

Застосування історико-генетичного методу (аналіз історичної підоснови досліджуваних процесів) виявилось доречним при виокремленні основних причин та історичних передумов політичної кризи на пострадянському просторі, що супроводжувалася посиленням сепаратистських тенденцій у материнських державах. Феномен «де-факто держав» не з'явився на пострадянському просторі лише як наслідок розпаду СРСР, а мав комплексну систему причин, що складалася протягом багатьох років.

Також основним методом роботи став історико-хронологічний метод, який був найбільш корисним при послідовному аналізі всіх подій, що відбувалися в «де-факто державах», а також для дослідження етапів переговорного процесу із врегулювання конфліктів навколо них. Історико-порівняльний метод дозволяє розкрити зміст політичних процесів та явищ, що вивчаються, за схожістю або відмінністю притаманних їм ознак. Його застосування дало змогу порівняти процеси створення «де-факто держав» на початку 90-х років ХХ століття, що мали велику кількість спільних рис і лише незначні відмінності.

Отже, можна зробити висновок, що проблема існування «де-факто держав» на пострадянському просторі є комплексною, а її дослідження потребує застосування системи загальнонаукових (метод аналізу і синтезу, метод індукції та дедукції, метод узагальнення, метод групування тощо) і

спеціальних (метод порівняльного політичного аналізу, аналітико-прогностичний, історико-генетичний тощо) методів. Головними принципами дослідження, на думку автора, стали принцип плюралізму думок і нерозривно пов'язаний з ним принцип об'єктивізму, дотримання яких дало змогу, незважаючи на абсолютно протилежні оцінки проблеми існування де-факто держав у науковій літературі, сформуванню об'єктивного і цілісного бачення даного політичного феномену.

Використання дисертантом широкої джерельної бази, що включала в себе міжнародні дво- і багатосторонні угоди, декларації, меморандуми, заяви і інтерв'ю політичних лідерів, внутрішнє законодавство країн-учасниць конфліктів, інформаційні повідомлення і навіть документи самих «де-факто держав», надало змогу уникнути заангажованості в оцінках, всебічно розглянути проблеми і здійснити об'єктивний аналіз.

Підсумовуючи перший розділ, можна стверджувати, що феномен «де-факто держав» є реальною загрозою міжнародному миру і безпеці, що актуалізує дане дослідження. Головними умовами існування таких «де-факто держав» автор вважає: штучний розвиток загальної національної ідентичності, мілітаризацію суспільства, підтримку зовнішнього патрона, слабкість материнської держави і концентрацію зусиль міжнародного співтовариства лише на припиненні військового протистояння.

Слід зауважити, що на відміну від Придністров'я, Абхазії, Південної Осетії та Нагірного Карабаху, самопроголошені республіки на Сході України не можуть називатися державами де-факто у зв'язку із незавершеним військовим конфліктом та повною відсутністю будь-яких формальних ознак держави.

Серед науковців немає єдиного підходу ні до дефініцій у даній сфері, ні до можливих шляхів вирішення проблеми. Найбільшу увагу концептуально-теоретичним засадам аналізу подібних невизнаних державних утворень приділяють російські і західні політологи. Але їхні погляди дуже різняться, враховуючи безпосередню зацікавленість Російської Федерації у підтриманні

сепаратистських регіонів на пострадянському просторі, які вона використовує для поширення сфери свого впливу. Така державна політика не могла не віддзеркалитися й у наукових дослідженнях, які акцентують увагу на формальній подібності із суверенними державами, ігноруючи відсутність зовнішнього суверенітету. У вітчизняній науковій літературі проблема визначення статусу «де-факто держав» вивчена недостатньою мірою, значно більша увага приділена проблематиці перебігу самих конфліктів на пострадянському просторі.

Залучення якнайширшої джерельної бази дозволяє уникнути однобічності в оцінках. Але слід підкреслити, що конфлікти навколо «де-факто держав» є досі не вирішеними, хоча і «замороженими», тому частина документів цілком або частково знаходиться в обмеженому доступі.

РОЗДІЛ 2

«ДЕ-ФАКТО ДЕРЖАВИ» НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ: ГЕНЕЗА ТА СУЧАСНИЙ СТАН

2.1. «Де-факто держави» Південного Кавказу в регіональній системі міжнародних відносин

Розташований на кордоні європейського й азійського просторів регіон Південного Кавказу, безсумнівно, привертає значну увагу сучасних дослідників. Але цей факт обумовлюється не лише геополітичним значенням трьох південнокавказьких держав – Азербайджану, Вірменії та Грузії – в якості своєрідної транзитної зони між Заходом і Сходом, але й вагомими економічними та політичними причинами.

Природні поклади нафти та значні запаси газу дозволяють розглядати регіон як джерело природних ресурсів та енергоносіїв. Хоча сама по собі кавказька частка світових запасів нафти та газу складає приблизно 2,1 млн. барелів видобутку на добу, або лише 2,6% від загального світового видобутку, але у світлі ненадійності запасів Перської затоки (внаслідок конфліктогенності субрегіону), а також можливості використання Росією поставок енергоносіїв у якості політичного інструменту впливу, транспортування каспійських і центральноазіатських енергетичних запасів через Закавказзя на Захід набуло досить важливого значення [40, с. 62-63]. Розвиток національних економік держав регіону і його роль як транспортного коридору для країн середньої Азії та Європи через Каспій і Туреччину також істотно підвищують важливість Південного Кавказу в торгівельно-економічному контексті [47, с. 34]. Тому не викликає сумнівів, що цей регіон у постбіполярну добу характеризується перетином і зіткненням інтересів як регіональних акторів, так і провідних держав світу. Однією з особливостей регіону, що значною мірою дестабілізує ситуацію та загрожує міжнародній безпеці, є існування трьох «де-факто держав» і

довготривалих конфліктів навколо них.

Розпад Радянського Союзу призвів до тектонічних геополітичних змін на всьому пострадянському просторі, і Південний Кавказ не став винятком. Закавказзю традиційно притаманне політичне, етнокультурне, конфесійне розмаїття. Певною мірою це є стримуючим фактором для домінування великих держав у регіоні [178, с. 147]. З іншого боку, ця особливість, поряд із складними соціально-економічними та національно-територіальними протиріччями, стала однією з перепон для встановлення політичної стабільності у закавказьких країнах. Перший етнічний конфлікт, що має давню історію та є основним чинником нестабільності в регіоні, виник у 1987 році в Азербайджані, у населеному вірменами Нагорному Карабасі. Наступні два спалахнули у Грузії: між Центром і двома автономними утвореннями – автономною областю Південна Осетія й автономною республікою Абхазія в 1991 та 1992 роках відповідно. У кожному зі згаданих конфліктів вдалося домогтися припинення вогню, але не остаточного врегулювання [155, с. 118].

Російський дослідник Т. З. Мансуров виділяє наступні етапи розвитку інституційної ідентичності Південного Кавказу:

1. Формування державності трьох національних країн регіону (Азербайджану, Вірменії, Грузії), яке відбувалося одночасно із загостренням політичної та соціальної ситуації в Абхазії, Нагірному Карабасі, Південній Осетії.

2. Підтримка «заморожених конфліктів» (як з боку регіональних, так і позарегіональних акторів), дотримання угод про їх припинення, охорону територіальної цілісності існуючих національних держав.

3. «Розморозування» двох з трьох існуючих конфліктів у результаті військового протистояння в серпні 2008 року [132, с. 115].

Аналізуючи сучасну ситуацію на Південному Кавказі, слід звернутися до генези проблеми та дослідити історичний перебіг формування «де-факто держав». Вірменський дослідник А. Х. Нерсисян виділяє наступні етапи або рівні конфліктів у Закавказзі навколо «де-факто держав»:

– перший етап, який починається ще до процесу перебудови в СРСР і тривав до 1989 року, характеризується латентним накопиченням конфліктного потенціалу, що виражається у стихійних сплесках емоцій і невдоволення серед сепаратистсько налаштованої частини населення;

– другий етап – з 1989 року до кінця 1991 року – характеризується остаточним оформленням конфліктності, що набуває ідеологічної спрямованості на тлі дестабілізації і розпаду Радянського Союзу;

– головною ознакою третього етапу у 1991 році стала трансформація політичної боротьби у військове протистояння;

– четвертий етап деескалації конфлікту, що тривав протягом 1992-1994 років, ознаменувався досягненням домовленостей про припинення вогню і поклав початок переговорному процесу [157, с. 19]. Хоча слід зазначити, що остаточно жоден із цих конфліктів у Закавказзі не є врегульованим, і небезпека повернення до фази військового протистояння залишається, що регулярно демонструють збройні сутички на кордонах і навіть повноцінні військові дії.

Вірмено-азербайджанський конфлікт з приводу статусу Нагірного Карабаху (регіон Азербайджану, розташований приблизно у 270 км на захід від Баку, займає східні та південно-східні гірські і передгірні райони Малого Кавказу; вірмени називають край Арцах) належить до тих конфліктів, без розв'язання яких є неможливим стабільний розвиток регіональної системи міжнародних відносин.

Ця територія в історичній ретроспективі послідовно була частиною Перського царства, Арабського халіфату, Хазарського каганату. В середині XVIII столітті виникло Карабаське ханство з центром у Шуші. А у 1805 році була підписана угода про перехід Карабаського ханства до Росії, і до 1917 року Нагірний Карабах входив до складу Шушинського та Зангезурського повітів Єлизаветпольської губернії Російської імперії. Події 1917 року, початок громадянської війни й іноземної воєнної інтервенції на територію колишньої Російської імперії стали основними чинниками піднесення

національних рухів у Закавказзі. 22 липня 1918 року у Шуші був скликаний перший з'їзд вірмен Карабаху, який проголосив незалежність Нагірного Карабаху. Пізніше був сформований народний уряд на чолі з Є. Ішханяном. Після встановлення у Закавказзі радянської влади Кавказьке бюро ЦК РКП(б) рішенням від 4 липня 1921 року підтвердило належність Нагірно-Карабаської області до Вірменської СРР. Однак уже наступного дня рішення було переглянуте і Нагірний Карабах передали Азербайджану з умовою надання краю широкої автономії. Серед науковців поширена думка, що зазначений крок був викликаний міркуваннями економічного та дипломатичного характеру: держава була спустошена війною та революцією, тому потребувала, по-перше, азербайджанської нафти, по-друге, політичної підтримки Туреччини. У 1923 році була утворена Автономна область Нагірного Карабаху (АОНК), а у 1937 році АОНК була перетворена у Нагірно-Карабаську автономну область (НКАО). Але напруження у вірмено-азербайджанських відносинах залишалося і питання про статус цієї території порушувалося партійним керівництвом у 1945, 1959 і 1966 роках, однак, безрезультатно [276, с. 90].

Сучасний етап конфлікту розпочався у 1988 році після ініційованої М. С. Горбачовим політики демократизації. З початком розпаду Радянського Союзу питання про Нагірний Карабах гостро постало на порядку денному. У листопаді 1991 року Верховна Рада Азербайджану ліквідувала автономний статус регіону, а вірменське населення території провело 10 грудня 1991 року референдум, на якому переважна більшість проголосувала за незалежність. Подальший розвиток конфлікту в умовах розпаду СРСР призвів до збройного протистояння між Вірменією й Азербайджаном за контроль над Нагірним Карабахом і прилеглими територіями [15, с. 17].

Перебіг військових дій і висвітлення розгортання конфлікту не входить до предмету даного дослідження, але слід зазначити, що головним наслідком після припинення вогню у 1994 році стало захоплення вірменськими силами біля 10 відсотків території Азербайджану, у тому числі Нагірного Карабаху і

сімох інших прилеглих районів за межами автономного округу (Агдамського, Джабраїльського, Зангелінського, Кельбаджинського, Кубатлінського, Лачинського та Фізулінського). Окуповані території були перетворені у буферну зону. За деякими оцінками число смертей із обох сторін досягло приблизно 30000; величезною була кількість біженців і внутрішньо переміщених осіб (біля 750000 людей), істотної шкоди зазнали матеріальні та культурні ресурси Азербайджану, гуманітарна криза триває вже понад 20 років. До цього часу немає дипломатичних відносин між Вірменією й Азербайджаном [327, р. 57].

Конфлікт вважається «замороженим», але за 24 роки з дня припинення вогню міжнародні організації та провідні актори неодноразово намагалися знайти рішення проблеми. Найбільш спірним питанням залишався статус Нагірного Карабаху. Вірменія підтримувала повну незалежність Карабаху, а Азербайджан погоджувався лише на високий рівень автономії [323, р. 1]. Новий етап протистояння навколо «де-факто держави» розпочався 2 квітня 2016 року збройним зіткненням вірменських та азербайджанських сил, що тривало до 5 квітня 2016 року [149]. За різними даними було вбито або поранено до 300 вірменських і азербайджанських військовослужбовців, а Азербайджан повернув під свій контроль деякі стратегічні території [285].

Після офіційного припинення вогню спостерігалася активізація дипломатичної діяльності сторін конфлікту, головним результатом якої стала зустріч 20 червня 2017 року в Санкт-Петербурзі президентів Азербайджанської Республіки, Республіки Вірменія та Російської Федерації (що взяла на себе роль посередника). Представники сепаратистського регіону на зустріч запрошені не були. У своїй спільній заяві президенти Азербайджану І. Алієв і Вірменії С. Саргсян підтвердили «... домовленості, спрямовані на стабілізацію ситуації в зоні конфлікту і створення атмосфери, що сприяє просуванню мирного процесу. З цією метою вони домовилися, зокрема, збільшити число міжнародних спостерігачів в зоні конфлікту» [231].

Незважаючи на заявлене взаєморозуміння, звинувачення у порушенні

режиму перемир'я на території так званої «НКР» мали взаємний і регулярний характер протягом наступного року. Весна 2017 року ознаменувалася новим загостренням ситуації навколо Нагірного Карабаху. Наприклад, 16-17 квітня 2017 року за повідомленням новинного ресурсу «Радіо Свобода» сепаратистська влада «НКР» звинуватила Азербайджан у 15 випадках порушення режиму перемир'я. У свою чергу, офіційний Азербайджан звинуватив збройні сили Вірменії у тому, що вони порушили режим припинення вогню 114 разів [6]. Подібні заяви з боку Азербайджану, Вірменії і так званої «Нагірно-Карабаської Республіки» продовжували лунати протягом 2017 року [107]. А 15 жовтня 2018 року новообраний президент Вірменії А. Саркісян відвідав «НКР» і провів зустріч з його лідером Б. Саакяном, що засвідчує відкриту дипломатичну підтримку нелегітимної влади «де-факто держави».

Російський політолог С. Маркедонов охарактеризував 2018 рік у контексті нагірно-карабаського конфлікту як рік «динамічного статус-кво» [135]. Порушення режиму перемир'я відбуваються регулярно, але масштабної ескалації конфлікту (на кшталт «чотирьохденної війни» 2016 року) вдалося уникнути. Переговори з приводу врегулювання конфлікту не дали жодних результатів, незважаючи на обрання нового президента Вірменії й активне сприяння міжнародних спостерігачів.

На сучасному етапі розвитку конфлікту так звана «де-факто держава» «Нагірно-Карабаська Республіка» займає площу в 11 500 кв. км. між Вірменією та Азербайджаном [Додаток А]. За адміністративно-територіальним поділом «НКР» складається зі столиці – міста Степанакерт (згідно з адміністративно-територіальним поділом Азербайджану місто має назву Ханкенді і належить до Ходжалинського району) і 7 районів:

- Аскеранського
- Гадрутського
- Кашатазького;
- Мартакертського;

- Мартунинського;
- Шаумянівського;
- Шушинського.

Три з них (Мартакертський, Мартунинський і Шаумянівський райони) частково знаходяться під контролем Азербайджану. Але, у свою чергу, «НКР» у ході карабаської війни 1992-1993 років встановила свій контроль над районами Азербайджану, які ніколи не належали до колишньої НКАО. У так званій конституції «НКР» від 2017 року в статті 175 було зазначено: «До відновлення цілісності державної території Нагірно-Карабаської Республіки та уточнення кордонів публічна влада здійснюється на території, що фактично знаходиться під юрисдикцією Нагірно-Карабаської Республіки» [117]. Таким чином, ці території, котрі отримали назву «пояса безпеки» або «буферної зони», знаходяться поза межами, що були офіційно заявлені де-факто владою «НКР», але можуть розглядатися як стримуючий фактор і метод дипломатичного шантажу у боротьбі з Азербайджаном.

Серед формальних ознак держави Нагірний Карабах має власний державний гімн, затверджений у 1992 році, герб і прапор, затверджені у 1993 році [Додаток Б]. Державною мовою визнана вірменська, а грошовою одиницею вірменський драм. Так звана «Нагірно-Карабаська Республіка» мала власну конституцію, що була прийнята на референдумі 10 грудня 2006 року. Друга конституція була прийнята 20 лютого 2017 року. В ній зазначено, що «де-факто держава» позиціонує себе як президентська республіка [120].

Незважаючи на прописані у конституції обмеження (президент обирається на п'ять років не більше, ніж на 2 терміни), з 19 червня 2007 року президентом є Бако Саакович Саакян [192]. Прем'єр-міністром президент назначив Араїка Арутюняна, але з 2017 року ця посада скасована, і А. Арутюнян виконує обов'язки державного міністра. Вищим законодавчим органом є Національні Збори. На останніх виборах 2015 року перемогли партії «Вільна Батьківщина», «Національне відродження», Демпартія Арцаха, АРФ «Дашнакцутюн», «Рух-88» [271]. Але слід зазначити, що

світова спільнота не визнала результати цих виборів.

За переписом 2005 року населення склало 137 тисяч 737 чоловік, з яких 137 тисяч 380 чоловік (99,74%) є вірменами, а з 357 представників інших національностей лише 6 чоловік – азербайджанцями [343]. Порівнюючи з даними переписів 1926 та 1989 років ми бачимо різке скорочення кількості азербайджанського населення у регіоні, що може бути пояснено міграцією в результаті військових дій початку 90-х років (рис. 2.1).

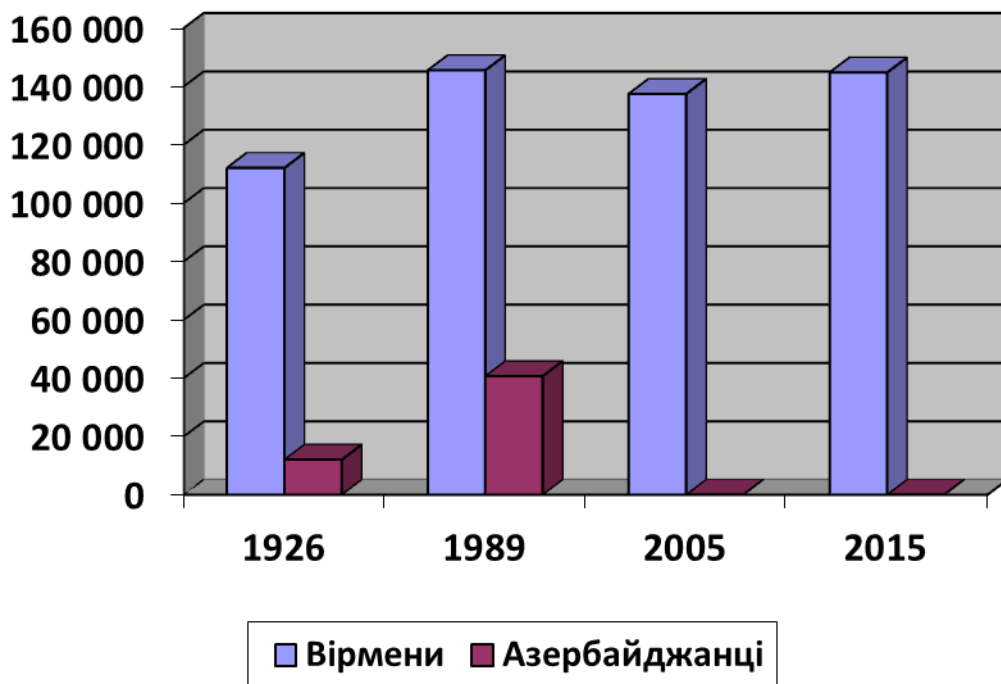

Рис. 2.1. Динаміка змін етнічного складу населення сучасної території «НКР» за даними переписів 1926, 1989, 2005, 2015 років [33; 35; 209; 343].

Останній перепис населення Нагірного Карабаху відбувся у грудні 2015 року, але офіційні дані були оприлюднені лише в кінці 2016 року [25]. Головною особливістю цих статистичних даних стала відсутність азербайджанського населення у вигляді окремої національної групи [209]. Можна припустити, що на відміну від інших національних меншин, які проживають на даній території (від росіян (238 чоловік) до греків (9 чоловік)), азербайджанців могли віднести до позиції «Інші» (50 чоловік). Але слід враховувати і той факт, що останнім офіційно визнаним переписом

населення став перепис 1989 року, наступні вже проходили на території непідконтрольній азербайджанській владі, їхні результати офіційно не визнаються світовою спільнотою.

Дві інші де-факто держави Південного Кавказу в ХХ сторіччі нерозривно пов'язані між собою. Абхазія, яка протягом свого історичного розвитку була самостійною державою, входила до складу інших князівств і царств, у тому числі об'єднаної Грузії, та перебувала під владою Османської імперії, наприкінці ХVІІІ сторіччя почала зближуватися із Росією, що було оформлено актом приєднання як автономного князівства. Однак цей статус пізніше був скасований, а повернений лише за часів Радянського Союзу, коли територія стала автономною республікою (Абхазька АРСР) у складі Грузинської РСР. У 1990 р. Абхазія була проголошена суверенною Абхазькою Радянською Соціалістичною Республікою. Коли Грузія оголосила про вихід із Радянського Союзу у 1991 році та відмовилася (до 1993 р.) стати членом СНД, керівництво Абхазії оголосило про бажання самостійного входження до цієї організації. Після референдуму Верховною Радою була проголошена незалежність республіки у новій Конституції від 26 листопада 1994 року. Однак її не визнали ні керівництво Грузії, ні інші держави. Протягом п'яти років Абхазія існувала в умовах фактичної блокади. Після цього Росія почала поступово відновлювати транскордонні господарські і транспортні зв'язки з де-факто державою. Але неврегульованість відносин між Абхазією та Грузією, наявність багатотисячних груп грузинських біженців продовжували бути постійним джерелом напруженості на Кавказі [15, с. 19].

За територію Південної Осетії (у Грузії поширена назва Цхінвальський регіон) тривала озброєна боротьба між феодалними князівствами ще з ІХ сторіччя. А у 1801 році в результаті загарбницької політики Російської імперії по відношенню до держав Кавказу ці землі разом із усією Східною Грузією увійшли до складу Російської імперії. Населення регіону складалося в основному із грузин і осетин, але кількість останніх постійно

збільшувалася. До того ж, завдяки імперській політиці русифікації, що проводилася у Грузії, нові осетинські переселенці інтегрувалися не в грузинський, а в російський політичний і соціальний простір, що приводило до перших зіткнень між двома етнічними групами. Тому під час громадянської війни 1918-1920 рр. осетинське населення підтримувало ідею вступу до складу Росії. Після приєднання Грузії до Радянського Союзу був створений Південно-Осетинський автономний округ.

Офіційно за відправну точку грузинсько-осетинського конфлікту прийнято вважати 10 листопада 1989 року, коли Рада народних депутатів Південно-Осетинської автономної області Грузинської РСР прийняла рішення про її перетворення в автономну республіку. Верховна Рада Грузинської РСР визнала це рішення неконституційним, після чого Цхинвалі було взято у кільце блокади, яка тривала чотири місяці. До збройних сутичок справа тоді не дійшла. 12 листопада 2006 року в Південній Осетії одночасно пройшли референдум про незалежність і президентські вибори, хоча грузинський уряд і міжнародні організації заздалегідь оголосили референдум нелегітимним [15, с. 20].

Розвиток «замороженого» конфлікту на грузинській території отримав новий поштовх у 2008 році. Намагання Грузії повернути сепаратистські регіони під свою юрисдикцію та втручання Російської Федерації під приводом «примусу до миру» не просто докорінно змінили геополітичну ситуацію на пострадянському просторі, але й розпочали новий період у боротьбі самопроголошених республік за міжнародне визнання.

Визнання Росією «незалежності» Абхазії та Південної Осетії 25 серпня 2008 року (а пізніше ще Венесуелою, Нікарагуа і Науру) дозволило зазначеним державним утворенням перейти із категорії «невизнаних держав» у категорію «частково визнаних». Але це викликало значний резонанс у світі та було рішуче засуджено провідними державами. Конфлікт знову перейшов у невійськову фазу, але ситуація залишається досить напруженою. А 29 травня 2018 року незалежність сепаратистських регіонів була визнана

Сирією [227], що викликало значний резонанс у світі і дало привід знову говорити про вплив Російської Федерації на даний конфлікт.

Зараз Південна Осетія та Абхазія продовжують позиціонувати себе як частково визнані де-факто держави. Їхня територія (8660 кв. км та 3900 кв. км відповідно) розташована на кордоні з Російською Федерацією та не контролюється Грузією [Додаток В].

Де-факто «Республіка Абхазія», яка за адміністративно-територіальним поділом Грузії офіційно вважається автономною Республікою Абхазія, має власну Конституцію, прийняту у 1994 році. В цьому документі зазначається: «Державна мова Республіки Абхазія – абхазька. Російська мова поряд з абхазькою визнається мовою державних та інших установ», тобто офіційною мовою [119].

В Абхазії за загальним переписом 2011 року населення складало 240705 чоловік [284]. Аналізуючи дані переписів населення, що відбувалися до розпаду Радянського Союзу, можна простежити зростання кількості абхазького населення (яке до 1990 року не складало більшості в регіоні), та різке зменшення грузинського (рис. 2.2).

Законодавча влада в Абхазії представлена парламентом, що має назву Народні Збори. Останні парламентські вибори пройшли у 2017 році, а їхні результати не були визнані жодною державою світу, окрім Російської Федерації. Так само не були визнані результати останніх президентських виборів 2014 року, за якими головою де-факто держави став Рауль Джумкович Хаджимба [121].

Грошовою одиницею є російський рубль. Серед інших формальних ознак держави Абхазія володіє офіційно затвердженою державною символікою: має власний гімн, герб та прапор [Додаток Г]. 7 зірок на прапорі символізують 7 історичних земель: Садз, Бзип, Гума, Дал-Цабал, Абжуа, Самирзакан, які зараз відповідають сімом районам:

- Гагрський район;
- Гудаутський район;

- Сухумський район;
- Гульрипський район;
- Очамчирський район;
- Ткуарчальський район;
- Гальський район.

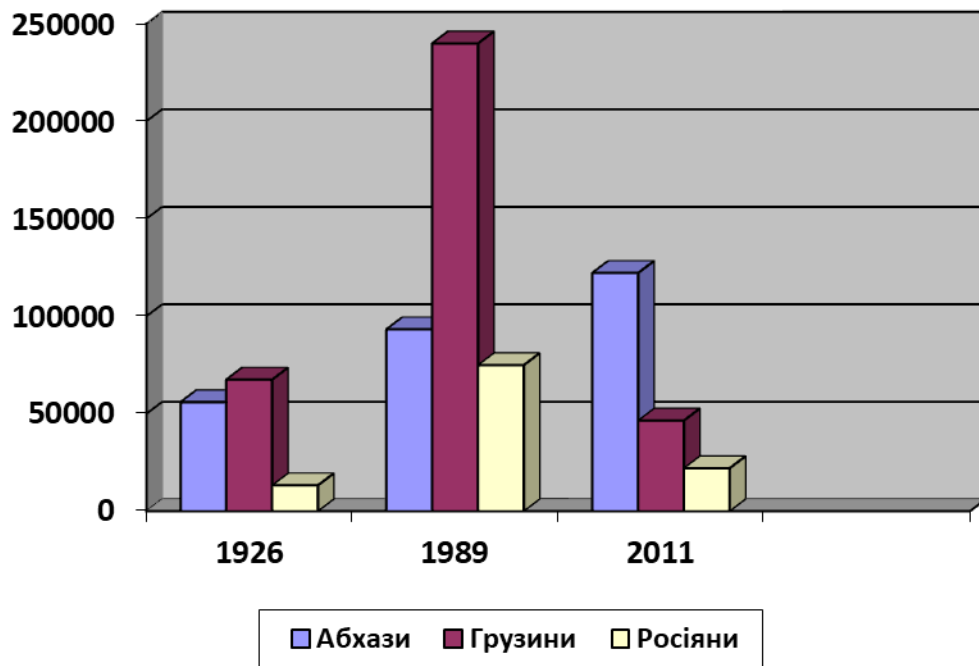

Рис. 2.2. Динаміка змін етнічного складу населення сучасної території «РА» за даними переписів населення 1926, 1989, 2011 років [156; 284; 300].

Регіон Південної Осетії в конституції Грузії йменується як «колишня Південно-Осетинська автономна область», у деяких інших офіційних документах має назву «Цхінвальський регіон». Сама де-факто держава позиціонує себе як «Республіка Південна Осетія», про що зазначає в своїй Конституції від 8 квітня 2001 року. В цьому документі зазначається, що Республіка Південна Осетія складається з п'яти адміністративно-територіальних одиниць:

- місто Цхінвалі;
- Дзауський район;
- Знаурський район;

- Ленінгорський район;
- Цхінвальський район [207].

Головою держави є президент, яким у 2017 році був обраний Анатолій Бібілов. Стаття 4 Конституції проголошує: «Державними мовами в Республіці Південна Осетія є осетинська і російська мови. ... Осетинська і російська мови, а в місцях компактного проживання громадян Республіки Південна Осетія грузинської національності – грузинська, визнаються офіційними мовами органів державної влади, державного управління та місцевого самоврядування в Республіці Південна Осетія» [207]. Тобто російська та осетинська мови мають статус державних, а грузинська має статус офіційної, за умови достатньої кількості грузинського населення в конкретному місті чи регіоні. Державною валютою є російський рубль, де-факто держава також має свій гімн, прапор та герб [Додаток Д].

У Південній Осетії осетини склали більшість населення за всесоюзними переписами 1926 та 1989 років (рис. 2.3).

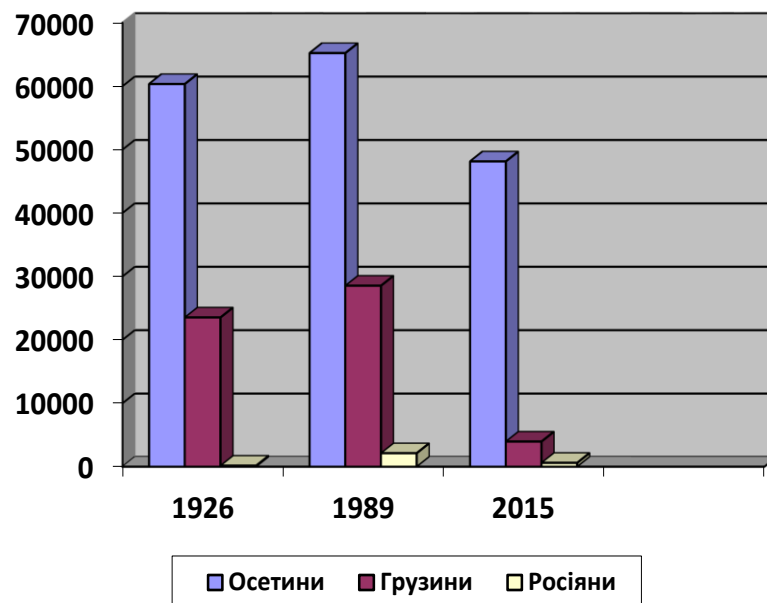

Рис. 2.3. Динаміка змін етнічного складу населення сучасної території «РПО» за даними переписів населення 1926, 1989, 2011 років [27; 157].

Але слід зазначити, що за останнім переписом 2015 року кількість грузин у цій де-факто державі значно зменшилася. Як і у випадку із Нагірним Карабахом не слід забувати, що останні переписи проходять на непідконтрольній Грузії території, тому їхні дані не є офіційними.

Проаналізувавши історичний перебіг подій і сучасну ситуацію навколо Абхазії, Південної Осетії та Нагірного Карабаху, виділимо основні риси, що пов'язують ці державні утворення: формування історичних передумов конфліктів протягом ХХ століття; проголошення своєї незалежності на початку 1990-х років; завершення військової фази конфлікту; наявність зовнішнього патрона.

Невизнаний міжнародним співтовариством Нагірний Карабах вважається де-факто незалежним із власним урядом і населенням. Він підтримує тісні зв'язки з Республікою Вірменія, проте юридично статус так званої «Нагірно-Карабаської Республіки» є неврегульованим. Вона не отримала дипломатичного визнання з боку інших держав (у тому числі і самої Вірменії) та не прийнята у члени ООН. А події 2016 року яскраво продемонстрували, що такий «заморожений конфлікт» може дуже швидко перейти у фазу військового протистояння.

Саме існування самопроголошених республік Абхазія та Південна Осетія, які були визнані лише п'ятьма державами світу, робить ситуацію також вкрай нестабільною. І хоча де-факто військові дії були припинені, конфлікт не втрачає своєї актуальності та не може вважатися повністю врегульованим і до цього часу. Держави учасниці не наблизилися до вирішення проблеми та налагодження добросусідських відносин. Деякі позитивні зрушення у цьому контексті (найчастіше, в економічній сфері) перекриваються загальним непорозумінням, взаємними звинуваченнями у провокуванні військових дій у 2008 році та протилежністю позицій із приводу подальшої долі невизнаних республік Південна Осетія та Абхазія.

Отже, конфлікти на територіях самопроголошених республік Південного Кавказу – це один із основних факторів дестабілізації системи

міжнародної безпеки не лише у регіоні, але й в усьому світі. Спільними ознаками для цих трьох державних утворень є їхній де-факто суверенітет на сучасному етапі, значні історичні передумови, що вплинули на формування сепаратистських територій і трактуються кожною із сторін майже протилежно, довготривалий перебіг конфліктів, які характеризуються постійною напруженістю та різкими переходами із «замороженої» фази до фази військового протистояння, значний вплив на перебіг подій третіх сторін (особливо помітною є підтримка Російської Федерації).

Відрізняє їх на сучасному етапі, головним чином, ступінь міжнародного визнання: Південну Осетію та Абхазію визнали 4 держави-члена ООН, а Нагірний Карабах – жодна незалежна держава, не враховуючи таких самих самопроголошених республік. Ще однією особливістю конфлікту навколо де-факто держави «НКР» є наявність не лише етнічних і політичних чинників, але і релігійного фактору. До того ж ситуація на даній території є більш нестабільною, ніж в інших де-факто державах Південного Кавказу, що виражається в постійному порушенні режиму припинення вогню з обох сторін.

Головним питанням залишається знаходження учасниками конфлікту спільного підходу до проблеми визнання і майбутнього статусу де-факто держав Південного Кавказу.

2.2. Становлення «Придністровської Молдавської Республіки» та її вплив на сучасні міжнародні відносини

Не менш важливим і актуальним питанням у контексті забезпечення європейської і міжнародної безпеки є вирішення Придністровського конфлікту. Для України він має особливе значення через низку причин. По-перше, виникнення будь-якого збройного конфлікту в безпосередній близькості до кордонів незалежної держави завжди є потенційною загрозою втягнення цієї держави до протистояння двох інших сторін. По-друге, територія Придністров'я є джерелом нелегальних мігрантів та контрабанди,

що створює стратегічну нестабільність на кордонах та загрожує національним інтересам України та українських громадян. Саме тому наша держава прямо зацікавлена у врегулюванні даного конфлікту, а це неможливо без визначення міжнародно-правового статусу так званої «Придністровської Молдавської Республіки» («ПМР») – самопроголошеного державного утворення, яке контролює частину території Молдови і відноситься дослідниками до групи де-факто держав.

У своєму виступі у Центрі стратегічних та міжнародних досліджень (США) 3 травня 2010 року віце-прем'єр-міністр Республіки Молдова В. Осипов так охарактеризував конфлікт навколо цього невизнаного світовою спільнотою державного утворення: «Існує загальноприйняте, але невірне розуміння того, що придністровський конфлікт, на відміну від інших «заморожених конфліктів» на пострадянському просторі, є менш складним, що полегшує його швидке вирішення. Штучний характер цього ініційованого ззовні конфлікту, а також відсутність будь-яких антагонізмів етичного чи релігійного характеру створюють належні умови для врегулювання. Окрім цих «позитивних» характеристик придністровського конфлікту, що якісно відрізняють його від подібних регіональних криз, виникають деякі природні питання, такі як: чому два десятиліття зусиль для вирішення конфлікту не були успішними? ...Щоб відповісти на ці питання, по-перше, має бути визначений характер «Придністровського синдрому» та виявлені справжні причини, які спричинили його появу» [326].

Отже, визначення особливостей сучасного стану так званої «ПМР» не можливе без ґрунтовного аналізу причин виникнення і основних етапів розвитку конфлікту навколо цієї території. Українська дослідниця Н. В. Нечаєва-Юрійчук умовно поділяє передумови цього конфлікту на історичні, геополітичні, економічні та культурні [160, с. 63]. Російська дослідниця Н. І. Харитонова поділяє передумови на два блоки: політично-правові і соціально-економічні [269, с. 21-22]. Український політолог Г. М. Перепелиця виокремлює ідеологічні, економічні, історичні, політичні,

лінгвістичні причини придністровського конфлікту [182]. На основі даних фактологічного матеріалу й аналітичних досліджень автор пропонує поділити комплекс причин і передумов виникнення «ПМР» на наступні блоки:

1. *Історичний блок причин.* Після 1812 року більша частина території сучасної Молдови разом із Придністров'ям була включена до складу Російської імперії. Але революційні події початку ХХ століття змінили карту Європи, і Молдова у 1918 році стала частиною Румунії. Радянський Союз, який прагнув повернутися до колишніх кордонів Російської імперії, створив у 1924 році у складі України Молдовську Автономну Радянську Соціалістичну Республіку (МАРСР), куди увійшли також придністровські землі. Ця автономія розглядалася радянським керівництвом як плацдарм для подальшого відторгнення від Румунії молдовських земель і включення їх до СРСР. Більшість населення складали українці (48,49%) і молдаване (30,13%), але наслідком розширення території і національної політики СРСР до 1940 року стало значне зростання частки російського населення поряд із зменшенням кількості молдаван [160, с. 64].

Власне 1940 рік, коли Бессарабія була приєднана до СРСР, став роком створення Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки (МРСР). Частина МАРСР увійшла до нової радянської республіки разом із територію сучасного Придністров'я. Саме ці історичні фактори обумовили значну різницю між менталітетом і національним складом населення сучасної Республіки Молдова і «ПМР», ставши основою для другого блоку причин – етнонаціонального.

2. *Етнонаціональний блок причин.* Зважаючи на кардинальну різницю історичних шляхів до власної ідентичності Придністров'я та решти території Молдови, досить логічним є і різний національний склад населення. Як було зазначено вище, радянське керівництво активно сприяло заселенню даних земель росіянами і українцями, тому молдаване не склали у сепаратистському регіоні більшості. Отже, разом із початком перебудови і

національного відродження у Молдові населення Придністров'я було більш схильним до реакціоністських настроїв по збереженню Радянського Союзу. Не останню роль у поглибленні протиріч зіграла орієнтація керівництва Молдови на зближення із Румунією, ознаками якої стало прийняття навесні 1990 року нового державного прапора, котрий повторював кольори румунського, і символічна акція «Міст квітів» на річці Прут, що символізувала встановлення особливих відносин із Румунією [160, с. 65]. Керівництво Придністров'я, що більшою мірою складалося із партійної, а не національної еліти, і було представлено в основному росіянами і українцями, сприйняли такі кроки як потенційну загрозу власним тісним зв'язкам із радянським центром. До того ж слід відмітити, якщо історично основна частина Молдови була більш схильна до орієнтації на Захід, то Придністров'я демонструвало чітку орієнтацію на Росію. Російськомовні мешканці Придністров'я досі пов'язують сучасний румунський націоналізм із реваншистським фашизмом, що обумовлюється наслідками радянської пропагандистської роботи після Другої світової війни [336, р. 3].

До цього блоку причин можна віднести і лінгвістичний фактор, що став особливо помітним після прийняття 1 вересня 1989 року Закону про функціонування мов на території Молдавської РСР, у Статті 1 якого зазначалося наступне: «Відповідно до Конституції (Основного закону) Молдавської РСР державною мовою Молдавської РСР є молдавська мова, що функціонує на основі латинської графіки. Молдавська мова як державна застосовується в усіх сферах політичного, економічного, соціального та культурного життя і виконує у зв'язку з цим в республіці функцію мови інтернаціонального спілкування» [76].

Але у цьому ж законі у Статтях 3-4 було підкреслено: «Російська мова як мова міжнаціонального спілкування в СРСР використовується на території республіки поряд з молдавською мовою як мовою міжнаціонального спілкування, що забезпечує здійснення реальної національно-російської і російсько-національної двомовності.Молдавська РСР гарантує

використання української, російської, болгарської, єврейської, ідиш, циганської, мов інших етнічних груп, що мешкають на території республіки, для задоволення національно-культурних потреб» [76].

Незважаючи на ці гарантії і закріпленій законом особливий статус російської мови як мови міжнаціонального спілкування, в Придністров'ї цей закон розглядався як дискримінаційний. Головні вимоги протестуючих (введення російської мови як другої державної і відмова від переведення молдовської мови на латиницю) знову продемонстрували орієнтацію придністровського керівництва на Росію, що може бути частково пояснено третім блоком причин – економічним.

3. *Економічний блок причин.* Придністровська місцева партійна номенклатура демонструвала при розпаді СРСР чітку орієнтацію на збереження зв'язків із центром не лише через національний фактор (вона складалася в основному не з представників національної молдовської еліти, а з росіян і українців), але із суто прагматичного занепокоєння, що розірвання таких зв'язків матиме негативний вплив на економічний розвиток регіону. Велика кількість підприємств Придністров'я перебували в союзному підпорядкуванні, чим можна пояснити незалежність господарських керівників, які контролювали значні матеріальні ресурси, від республіканської влади [269, с. 22].

Дослідниця Н. В. Нечаєва-Юрійчук зазначає: «Придністровський регіон був і залишається найбільш індустріально розвиненою частиною аграрно-індустріальної Республіки Молдова. На цій території знаходяться такі промислові центри регіону, як Тирасполь, Рибниця, Дубоссари, Бендери. За часів СРСР саме в Придністров'ї концентрувалося близько 60 відсотків молдовської економіки. Індустріально регіон був більш розвинений, ніж інші аграрні райони Молдови. Левову частку ВВП Молдови забезпечували підприємства Східного регіону» [160, с. 64].

Отже, придністровська еліта не лише була зацікавлена у збереженні планової економіки і повного контролю над індустріальним комплексом

регіону, але і була впевнена у здатності регіону забезпечувати себе самостійно у разі набуття незалежності. Додаткової впевненості у власних силах сепаратистам надавала відчутна зовнішня підтримка, що пояснюється комплексом геополітичних причин.

4. *Геополітичний блок причин.* Російська дослідниця Н. І. Харитонова стверджує, що геополітично Придністровський регіон є відокремлений від Бессарабської частини Молдови річкою Дністер [269, с. 23]. Цей географічний фактор (що може бути, до речі, застосований і по відношенню до України, поділеної на Лівобережну та Правобережну річкою Дніпр) не здатен, на нашу думку, повністю пояснити цивілізаційний розрив між двома частинами держави. Корені даного протистояння більш прослідковуються в різних історичних шляхах цих територій.

Як уже було зазначено, Придністров'я досить тривалий час перебувало під контролем спочатку Російської імперії, потім СРСР, а решта території Молдови з 1918 по 1940 рік була частиною Румунії. Тому не є дивним, що сепаратистський регіон і до цього часу залишається у сфері інтересів Російської Федерації. Саме на підтримку Москви розраховувало місцеве керівництво напередодні конфлікту, зважаючи ще і на розташування на даній території 14-ї російської армії з часів Другої світової війни. Молдова, у свою чергу, розраховувала на підтримку західних держав, насамперед Румунії. В основному, така геополітична орієнтація залишалася протягом усього конфлікту і до сьогодні.

Аналізуючи даний комплекс причин придністровського конфлікту, можна простежити, що всі вони тісно пов'язані між собою і є взаємно обумовленими. Даний взаємозв'язок автор пропонує представити у вигляді діаграми (рис. 2.4). Саме історичними причинами можна пояснити економічну незалежність регіону, різницю в етнонаціональному складі населення і його геополітичній орієнтації. У той же час економічний фактор не міг не вплинути на національний, зважаючи на те, що для керівництва великою кількістю підприємств обиралися в основному росіяни й українці. У

свою чергу, національний склад населення регіону віддзеркалюється у геополітичній орієнтації керівництва.

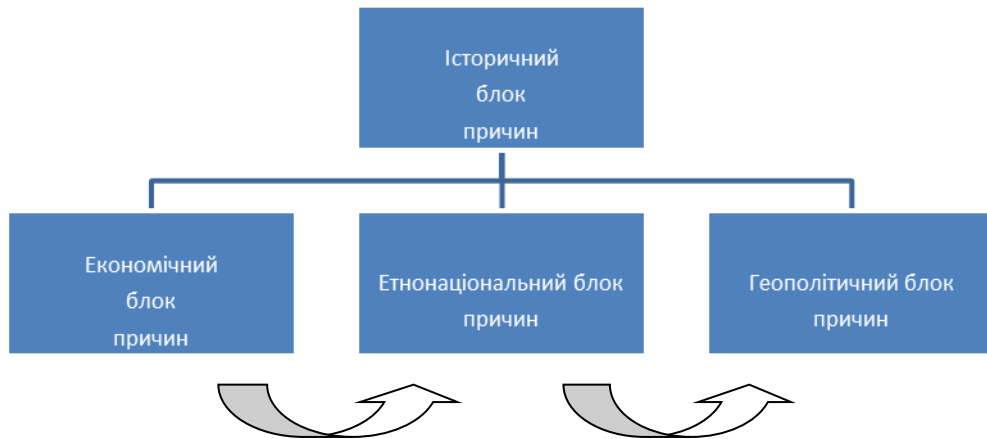

Рис. 2.4. Взаємозалежність передумов придністровського конфлікту.

Таким чином, складний комплекс історичних, етнонаціональних, економічних і геополітичних причин став основою придністровського конфлікту, що триває вже більше 25 років. Зважаючи на значний термін протистояння, доцільним є питання періодизації конфлікту.

Початком передконфліктного етапу протистояння прийнято вважати прийняття Закону про мови 31 серпня 1989 року, наслідком чого стали протести і страйки підприємств. Даний етап не носив латентного характеру, конфліктуючі сторони відкрито висловлювали своє незадоволення і висували вимоги. Протягом 1990 року була перейменована Молдавська РСР в РСР Молдова і прийнята Декларація про державний суверенітет республіки, а Надзвичайний з'їзд депутатів Придністров'я прийняв рішення утворити Молдавську Придністровську Радянську Соціалістичну Республіку (була перейменована в «Придністровську Молдавську Республіку» 5 листопада 1991 року) у складі СРСР, але з виходом зі складу Молдови. У грудні 1990 року в указі Генерального секретаря ЦК КПРС М. Горбачова зазначалося, що «в ряді прийнятих Верховною Радою республіки актів утискаються

громадянські права населення немолдавської національності» і вказувалося на необхідність «вжити всіх необхідних заходів щодо нормалізації обстановки, безумовного дотримання прав громадян будь-якої національності, недопущення розпалювання міжнаціональних конфліктів». У тому ж указі рішення про проголошення ПМССР визнавалося таким, що не має юридичної сили [259].

Завершення процесу розпаду Радянського Союзу (як і у більшості інших конфліктів регіону) дало поштовх до активізації протистояння й ескалації придністровського конфлікту. Український дослідник В. Д. Єрмоленко зазначає: «Військова допомога офіційному Кишиневу з боку Румунії і готовність 14-ї російської армії виступити на боці Тирасполя створили умови для переходу конфлікту з латентної стадії у стадію збройної експансії. Проте під юрисдикцією Кишинева були лише загони внутрішньої міліції, яка, на відміну від 14-ї російської армії, що мала важке озброєння, була озброєна автоматами Калашникова й пістолетами» [74]. Російська дослідниця О. В. Цуканова пропонує наступний етап конфліктної взаємодії поділити на фази (таб. 2.1).

Таблиця 2.1

**Періодизація етапу конфліктної взаємодії
за О.В. Цукановою [275, С. 246-249]**

Фаза	Роки	Характеристика
1	2	3
Фаза збройного протистояння	1 березня 1992 – 29 червня 1992	Фаза характеризувалася високою інтенсивністю дій протидіючих сторін, наслідками чого стали жертви з обох сторін, потоки біженців, значний матеріальний збиток. Ескалації конфлікту припадає на 19-21 червня 1992 року, коли відбувалися бої за місто Бендери.

Продовження табл. 2.1

1	2	3
Фаза збалансованої протидії	Липень 1992 – квітень 1994	Початком нової фази вважається підписання 21 липня 1992 року президентами Молдови М. Снегуром і Російської Федерації Б. Єльциним угоди Про принципи врегулювання конфлікту у Придністров'ї, в якій визнавалася територіальна цілісність Молдови і права Придністров'я «самостійно вирішувати власну долю» [234]. Суперечливість цих двох положень вказує на відсутність конкретних рішень і намагання сторін лише заморозити конфлікт. Тим не менш дана угода допомогла припинити бойові дії і створити між протидіючими сторонами зону безпеки із спільними миротворчими контингентами під керівництвом Об'єднаної контрольної комісії.
Фаза конфліктної взаємодії	28 квітня 1994 – до сьогодні	28 квітня 1994 року відбулося підписання президентом Молдови М. Снігуром і лідером Придністров'я І. Смирновим спільної Декларації, яка заклала початок діяльності в напрямку пошуку шляхів мирного врегулювання конфлікту. Така діяльність ведеться і до цього часу, але статус «ПМР» досі є невизначеним.

Разом з тим, вважаємо за доцільне поділити останню фазу конфліктної взаємодії на декілька періодів:

1. Перший період, що розпочався підписанням спільної Декларації 28

квітня 1994 року, характеризувався значними успіхами у переговорах щодо питань безпеки. Саме безпекові проблеми після збройного конфлікту цікавили протидіючі сторони, тому питання статусу Придністров'я не мало такого нагального характеру. У 1995 році були підписані угоди про незастосування у взаємних відносинах військової сили й економічних санкцій та про кордони з Україною. 19 січня 1996 року Республіка Молдова, Російська Федерація та Україна підписали спільну Декларацію, в якій підкреслювалася суверенність і територіальна цілісність Молдови [273, с. 135].

2. Характерним для другого періоду процесу врегулювання стало приділення уваги статусу «ПМР». Початок йому поклали підписання меморандуму «Про основи нормалізації відносин між Республікою Молдова і Придністров'ям» 8 травня 1997 року. Цей меморандум уперше підтверджує наміри сторін будувати свої відносини в рамках спільної держави в кордонах Молдавської РСР на січень 1990 року [40, с. 178]. Така позиція була підтверджена на зустрічі в Києві 16 червня 1999 року, але значною перешкодою у реалізації даного постулату стало різне бачення нормативно-правових основ даної «спільної держави» у керівництва Молдови і «ПМР»: якщо перші пропонували сепаратистському регіону статус автономії із особливими повноваженнями, межі яких повинні були обумовлюватися окремо, то так звана «ПМР» бачила «спільну державу» як об'єднання двох суверенних республік, повноваження яких були б рівнозначні [182]. Республіка Молдова не могла не це погодитися, і така різниця у баченні майбутнього спільної держави неминуче призвела до загострення відносин під час наступного періоду.

3. Початок новому періоду поклали парламентські вибори у лютому 2001 року, на яких перемогу здобула Комуністична партія, отримавши 50,2% голосів виборців і 71 місце із 101 у парламенті. Така абсолютна більшість дала змогу 4 квітня 2001 року обрати новим президентом Республіки Молдова лідера КПУ В. Вороніна. Вже у серпні того ж року нове молдовське

керівництво запровадило обмеження на поїздки за кордон особам із придністровської адміністрації, а 1 вересня були введені нові митні марки, як наслідок вступу Молдови до СОТ у травні. «ПМР» розцінила цей крок як «економічну блокаду», зважаючи на різке падіння ВВП на 13,5%, що стало наслідком запровадження нових митних марок [354]. Відносини між центром і придністровським регіоном набули кризового характеру.

4. Ситуація стабілізувалася на початку нового періоду у 2003 році. Особливістю даного періоду автор вважає значну активізацію діяльності зовнішніх акторів, таких як РФ, США і ЄС у сфері врегулювання конфлікту. Молдова почала демонструвати проєвропейську зовнішню орієнтацію, на що Росія відповіла розробкою нового плану, який отримав назву «Меморандум Козака». Він передбачав перетворення Молдови на «асиметричну» федерацію, статус «ПМР» в якій визначався наступним чином: «Придністровська Молдавська Республіка є Суб'єктом Федерації, державним утворенням у складі Федерації, формує власні державні органи законодавчої (Верховна Рада Придністровської Молдавської Республіки), виконавчої (Президент Придністровської Молдавської Республіки й Уряд Придністровської Молдавської Республіки) і судової влади, має власні Конституцію та законодавство, державну власність, самостійний бюджет і податкове управління, а також власну державну символіку й інші атрибути свого державного статусу» [141]. Особливо слід відмітити також Статтю 3.16: «Суб'єкти Федерації володіють правом виходу зі складу Федерації виключно у випадках прийняття рішення про приєднання Федерації до іншої держави і (або) у зв'язку з повною втратою Федерації свого суверенітету» [141], що вказувала на можливість «ПМР» вийти зі складу РМ у випадку приєднання останньої до Румунії. Але запровадження положень даного Меморандуму у життя не відбулося головним чином через розміщення російського миротворчого контингенту на території Придністров'я.

Україна також запропонувала у квітні 2005 року на саміті ГУУАМ свій план урегулювання конфлікту («План Ющенко»), що передбачав внутрішню

демократизацію Придністров'я і розміщення в зоні конфлікту замість російської армії нового миротворчого контингенту ОБСЄ. У межах цього плану Республіка Молдова прийняла 22 липня 2005 року закон, за яким сепаратистський регіон вважається автономним територіальним утворенням із особливим правовим статусом [77]. Але подальше виконання «Плану Ющенка» суперечило інтересам проросійської придністровської еліти й самої Російської Федерації в регіоні. А протягом останнього періоду вплив РФ на «ПМР» стає все більш помітним.

5. Наслідком посилення ролі РФ стало проведення 17 вересня 2006 року на території «Придністровської Молдавської Республіки» референдуму, на який було винесено два питання:

– про можливість збереження курсу на міжнародне визнання Придністров'я і входження до складу Росії;

– про можливість входження Придністров'я до складу Молдови.

У результаті так званого референдуму за даними «ПМР» 97,2% виборців проголосували за приєднання до Росії [254].

Після російської агресії на території Грузії так зване МЗС «ПМР» привітало Абхазію і Південну Осетію із визнанням їхньої незалежності Російською Федерацією та висловило переконання, що дана подія надасть імпульс процесу визнання і самого Придністров'я [88]. У грудні 2013 року так звана Верховна рада Придністров'я прийняла закон про застосування на території де-факто держави Російського федерального законодавства, а в березні 2014 року (після початку анексії Криму) відбулося звернення «ПМР» до Держдуми Росії із проханням розробити закон, який дозволив би прийняти Придністров'я до складу Російської Федерації [196].

Отже, останній період характеризується «замороженням» переговорного процесу і посиленням впливу Росії на «ПМР». Серед останніх подій слід відмітити Декларацію Парламенту Республіки Молдова від 21 липня 2017 року, яка знову наголосила на необхідності виведення російського контингенту з території Придністров'я й стала новим фактором

загострення відносин центра з «ПМР» [150].

27 листопада 2017 року відбувся черговий раунд міжнародних переговорів щодо врегулювання придністровського конфлікту у форматі «5+2» («Придністровська Молдавська Республіка», Україна, Росія, ОБСЄ, ЄС і США) [23]. Але значимих результатів вони не принесли. Це пов'язано з досить жорсткою позицією самої де-факто держави. Керівництво сепаратистського регіону відмовилося брати участь в обговоренні молдовського проекту закону, який повинен був окреслити деталі майбутнього особливого статусу для Придністров'я. Придністровський лідер В. Красносельський аргументував це наступним чином: «Політичні питання недоречні на сьогодні. У нас є маса проблем, які потребують першочергового вирішення. Народ висловився ще в 2006 році на референдумі за незалежність Придністров'я з подальшим воз'єднанням з Росією» [195].

Певною категоричністю також відрізнялася реакція так званого придністровського МЗС на прийнятті 22 червня 2018 року резолюцію Генеральної Асамблеї ООН щодо виводу російських військ з території «ПМР». В офіційній заяві з цього приводу було зазначено, що «... російські військовослужбовці в Придністров'ї виконують виключно завдання щодо забезпечення стійкого миру і безпеки, і ніяких інших збройних сил РФ, окрім миротворчих, на території Придністровської Молдавської Республіки немає. ... жодні рішення щодо зміни формату миротворчої операції під егідою Росії не можуть бути прийняті без урахування думки Придністров'я» [114].

Отже, на сучасному етапі розвитку конфлікту так звана де-факто держава «Придністровська Молдавська республіка» продовжує наполягати на своїй незалежності й демонструє безкомпромісну позицію. «ПМР» займає площу в 4163 кв. км. на лівому березі Дністра (включаючи кілька населених пунктів на правому березі), межує з Одеською і Вінницькою областями України і Молдовою [Додаток Ж]. За адміністративно-територіальним поділом «ПМР» складається зі столиці – міста Тирасполь, міста республіканського підпорядкування Бендери і 5 районів:

- Кам'янський;
- Рибницький;
- Дубосарський;
- Григоріопольський;
- Слободзейський.

За даними останнього перепису населення, що проходив окремо від загально молдовського з 14 по 25 жовтня 2015 року чисельність населення «ПМР» склала 475 373 особи [175]. Ця діаграма (рис 2.5) демонструє, що в результаті етнічної політики СРСР і подальшого перебігу придністровського конфлікту кількість молдован на даній території у відсотковому відношенні значно зменшилася (з 41,8% до 28,6%), а кількість росіян навпаки демонструє стабільну тенденцію до зростання (з 14,2% до 29,1%).

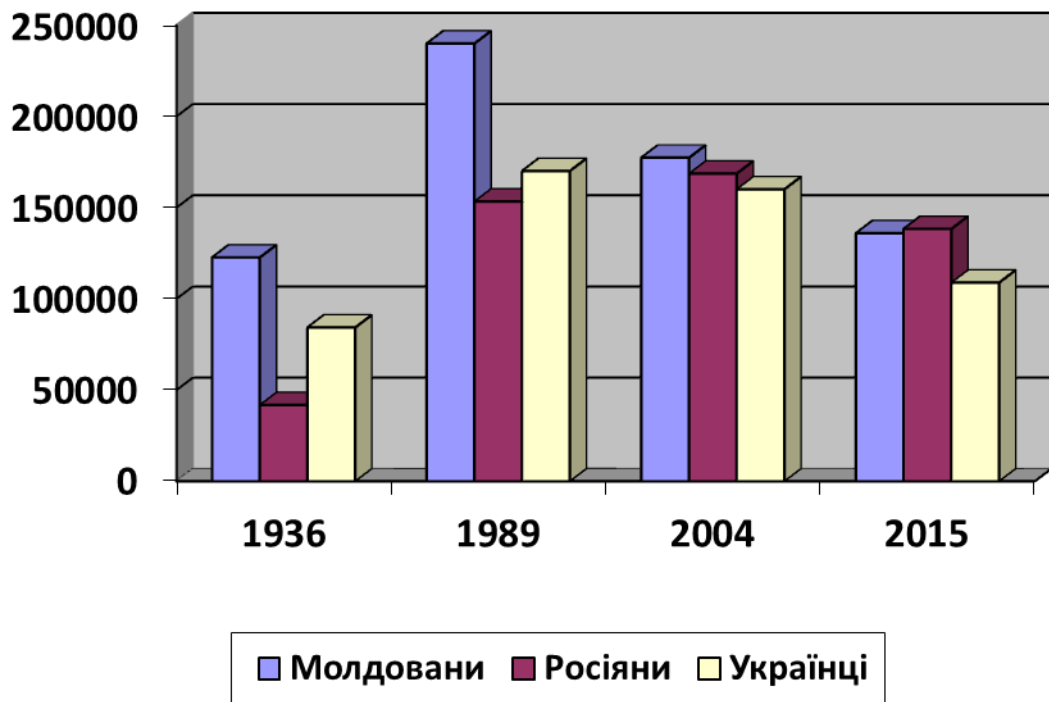

Рис. 2.5. Динаміка змін етнічного складу населення сучасної території «ПМР» за даними переписів 1936, 1989, 2004, 2015 років [183; 349; 355].

Відсоткове відношення українців до загальної кількості не змінювалося з 1936 року до 2004 року (в межах 28%), але останній перепис показав різке

скорочення частки українців (до 22,9%) [183], що пов'язано із військовою агресією патрона «ПМР» Російської Федерації на Сході України й анексією Криму.

Серед інших формальних ознак держави «ПМР» має власний державний гімн (затверджений у 2000 році), герб та прапор (затверджені у 1991 році), що майже повністю повторюють герб і прапор МРСР [Додаток Д]. З 16 грудня 2016 року президентом невизнаної «ПМР» вважається В. М. Красносельський, офіційною валютою – придністровський рубль. В Конституції, яка була прийнята 24 грудня 1995 року, зазначається, що державними мовами є молдавська (в кириличному письмі), російська, й українська [118].

Отже, «Придністровська Молдавська Республіка», яка так і не отримала за 27 років конфлікту міжнародного визнання, продовжує позиціонувати себе як суверенна держава. Придністровський конфлікт був спричинений складним комплексом передумов, серед яких можна виділити історичний, етнонаціональний, економічний і геополітичний блоки причин. На думку автора, саме історичний розвиток регіону і шовіністична етнонаціональна політика Радянського Союзу стали основою всіх інших причин появи на карті пострадянського простору чергової «де-факто держави».

Процес мирного врегулювання конфлікту, що розпочався після завершення фази збройного протистояння у 1992 році, характеризується значною активністю зовнішніх акторів, але до вагомих наслідків так і не призвів. Особливо слід відмітити постійно зростаючу роль Російської Федерації, що традиційно розглядає дану територію сферою своїх імперських національних інтересів і використовує даний «заморожений конфлікт» у якості важелю впливу на проєвропейську Республіку Молдову. Таким чином, зберігання російського миротворчого контингенту на території Придністров'я (незважаючи на постійні протести офіційної влади Молдови і світової спільноти) є додатковим чинником у дестабілізації ситуації.

Головним питанням, на яке не можуть знайти відповіді протидіючі сторони, залишається статус так званої «Придністровської Молдавської Республіки». Якщо офіційна влада Республіки Молдова вважає «ПМР» автономією з особливим правовим статусом, то «де-факто держава» погоджується лише на рівні права з центром у складі федерації. Останні події показують, що «ПМР» все більше тяжіє до Російської Федерації та має наміри приєднатися до неї. Поштовхом до цього автор вважає події 2008 року під час російсько-грузинського конфлікту та анексії Криму у 2014 році.

2.3. Квазідержавні утворення на Сході України

Проблема існування «де-факто держав» на пострадянському просторі набула для України особливої актуальності у 2014 році, коли після Революції Гідності на Сході нашої держави активізувалися сепаратистські рухи і залунали ідеї щодо створення так званих «незалежних держав» «Донецька Народна Республіка» («ДНР») і «Луганська Народна Республіка» («ЛНР»). Військовий конфлікт призвів до втрати Україною контролю над деякими територіями Сходу і дав змогу проголосити ці регіони «де-факто державами» не лише сепаратистською владою, але й деякими державними російськими ЗМІ. Тому особливо гостро постає питання щодо визначення справжнього статусу цих утворень шляхом порівняння їх із «де-факто державами» пострадянського простору.

Перш за все слід звернути увагу на історичні відмінності у назріванні конфліктів. Передумови для створення всіх «де-факто держав» на пострадянському просторі формувалися протягом ХХ століття, а каталізатором даного процесу став розпад Радянського Союзу. На відміну від цих прикладів жодних значних сепаратистських тенденцій на початку 90-х років ХХ століття на Сході України зафіксовано не було.

Але не слід вважати, що сучасний конфлікт не мав історичних передумов. Український дослідник О. Дергачов зазначає: «Період існування союзного договору і фактично унітарної держави – СРСР мав своїм

наслідком заглиблення України у євразійський політичний та економічний простір, виникнення стану її всебічної залежності» [265]. Схід України в результаті близькості до кордонів із Росією став найбільш схильним до поглиблення такої залежності. Отже, корені сучасного протистояння слід знову шукати в етнонаціональній політиці спочатку Російської імперії, а потім СРСР, що і призвело в результаті до слабкої консолідованості громадян цих регіонів. На думку українського дослідника О. А. Чиркова, об'єктивними причинами цього є:

- віддалене, периферійне географічне розташування відносно столиці з потужними регіональними центрами;
- історично зумовлена (в умовах Російської імперії та СРСР) етнокультурна «зросійщеність» великої частки громадян;
- наявність серед місцевих мешканців значної кількості російських мігрантів та їхніх нащадків у першому і другому поколіннях [278, с. 109].

На підтвердження останньої тези слід навести статистичні дані національного складу Донецької і Луганської областей. Донецька область (до 1961 року – Сталінська область) у сучасних межах була утворена 3 червня 1938 року, коли з її складу було виокремлено сучасну Луганську область (що мала назву до 1958 року і з 1970 по 1990 рік Ворошиловоградська область). Тому першим переписом населення, який дає нам чітку картину національного складу громадян двох областей, будемо вважати загальносоюзний перепис населення 1939 року.

На рис. 2.6 показана динаміка відсоткового співвідношення кількості росіян і українців до загальної кількості населення Донецької області, а на рис. 2.7 – така ж динаміка в Луганській області. Діаграми демонструють, що за 50 років існування областей у складі СРСР кількість росіян значно збільшилася за рахунок зменшення кількості українців на цих територіях (на 12,4% і на 11,9% у Донецькій і Луганській областях відповідно).

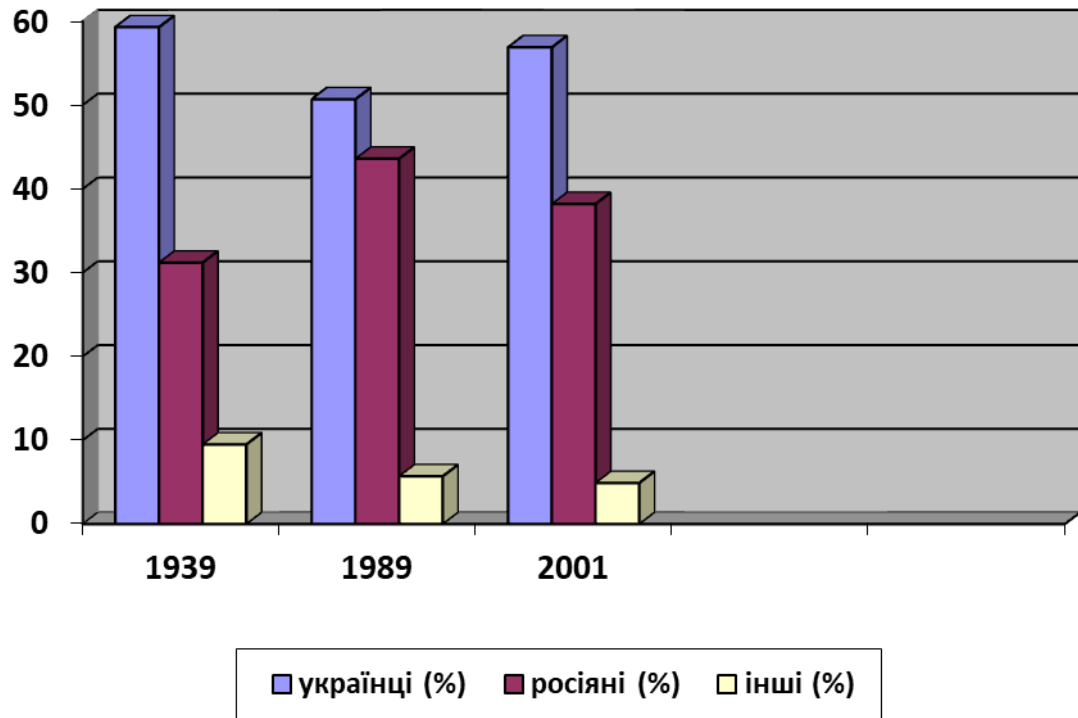

Рис. 2.6. Динаміка змін етнічного складу населення Донецької області України за даними переписів населення 1939, 1989, 2001 років [34; 197].

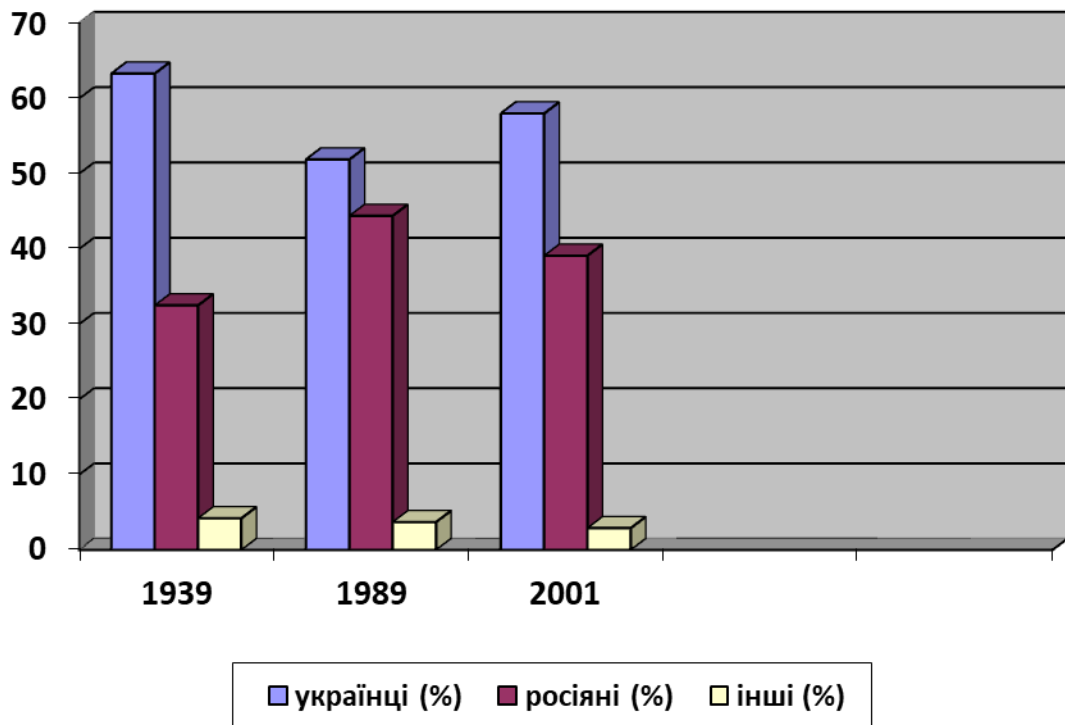

Рис. 2.7. Динаміка змін етнічного складу населення Луганської області України за даними переписів населення 1939, 1989, 2001 років [34; 197].

Враховуючи масове переселення до 1939 року на ці території росіян після Голодомору 1932-1933 років, можна зробити висновок, що національний склад сучасних Донецької і Луганської областей зазнав суттєвих змін за роки існування Радянського Союзу [83].

Після набуття Україною незалежності кількість українців у цих регіонах почала повільно збільшуватися, про що свідчать дані першого (і до цього дня останнього) Всеукраїнського перепису населення 2001 року. На жаль, ці дані є досить застарілими, але офіційного перепису населення за ці 16 років не відбувалося. Наступний черговий перепис переносився декілька разів і був запланований врешті-решт на 2016 рік. Але анексія Криму і події на Сході України змусили керівництво держави заради об'єктивності результатів знову перенести дату перепису на 2020 рік [36].

Отже, Всеукраїнський перепис населення 2001 року продемонстрував, що кількість населення, яка позиціонувала себе як українці, у відсотковому співвідношенні до загальної кількості населення виросла на 6% та у порівнянні з переписом 1989 року у Донецькій і Луганській областях склала 2744,1 тис. осіб і 2540,2 тис. осіб відповідно [299].

Кількість росіян у цих областях (38-39%) була найвищою у відсотковому значенні серед усіх інших регіонів України, враховуючи АРК (де вона складала всього 24,3%). Для порівняння, наведемо показники Донецької (ДО) і Луганської (ЛО) областей та загальноукраїнські (рис. 2.8).

Отже, незважаючи на деякі тенденції до зростання відношення українського населення до російського за роки незалежності у даних регіонах, загальна картина національно складу областей значно відрізняється від середніх показників по Україні. До того ж Загальноукраїнський перепис 2001 року наочно продемонстрував, що розподіл населення Донецької і Луганської областей України за рідною мовою кардинально відрізняється від загальноукраїнського розподілу (рис. 2.9). Якщо по Україні у відсотках до загальної чисельності населення українську мову назвали рідною 67,53%, то у ДО і ЛО цей показник склав 24,1% і 30,01% відповідно. І навпаки,

російську мову назвали рідною 74,92% і 68,84% (по Україні – всього 29,39%).

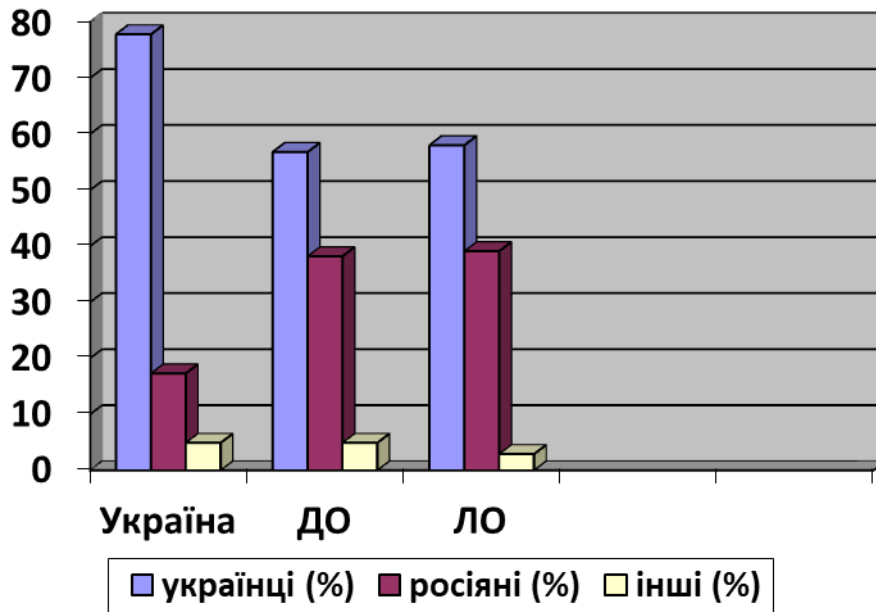

Рис. 2.8. Етнічний склад населення Донецької і Луганської областей у порівнянні із загальноукраїнським за даними перепису населення 2001 року [197].

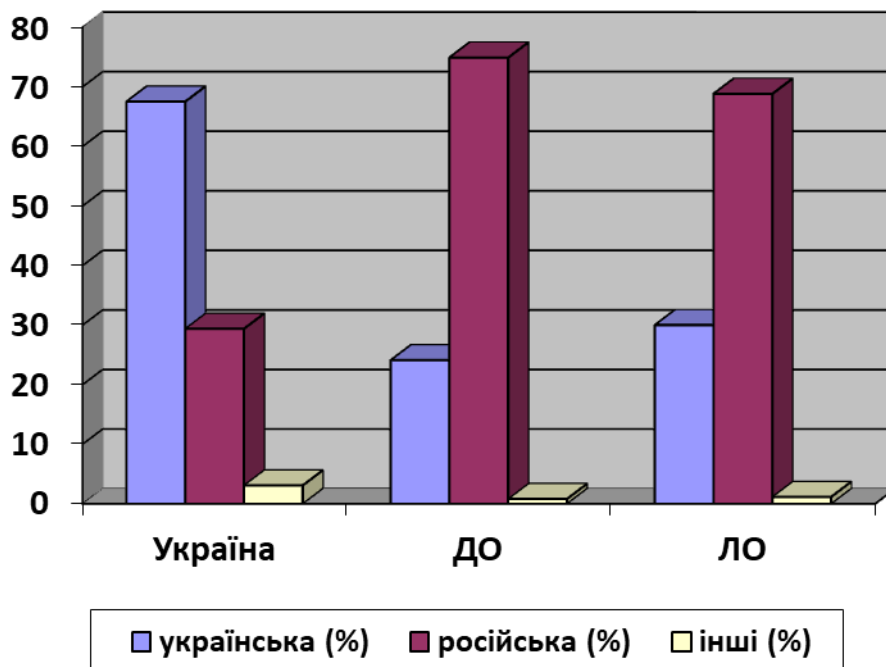

Рис. 2.9. Розподіл населення регіонів України за рідною мовою (за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року) [214].

Отже, незважаючи на певне збільшення українського населення в регіоні, частка україномовного навіть зменшилася у порівнянні з радянськими часами (у 1989 році в Донецькій області вона складала 30,54%, а в Луганській – 34,66%) [264].

Український дослідник В. Скляр пропонує таке пояснення: «Такі істотні відмінності в чисельності та в рівні частки україномовного населення та українців серед усього населення Донбасу були спричинені інерційним впливом етномовних процесів доби бездержавності. Українці опинилися в становищі підпорядкованої етнічної більшості, а домінуючий статус посідала російська етнічна меншина. Тому значна частина українців виявилася зросійщеною за мовою, а рівень мовної українізації етнічних меншин, а особливо росіян, залишався досить незначним» [228, с. 264-265]. Також це може бути пояснено недостатньою увагою української влади мовному питанню у перші роки незалежності.

Не є дивним, що лінгвістичний і національний фактори робили населення даних регіонів України більш вразливим перед російською пропагандою і схильним до сепаратистських настроїв. Перші прояви цього стали помітними після подій «помаранчевої революції» 2004 року. 26 листопада 2004 року депутатами Луганської обласної ради було прийнято рішення «Про зміцнення організаційної структури місцевої влади в Луганській області», де серед інших положень було встановлено: «Внести на розгляд з'їзду органів місцевого самоврядування та виконавчої влади Південно-Східних територій України пропозицію про організацію робочої групи зі створення і формування податкової, платіжної, банківської, фінансової системи Південно-Східних територій» [164].

Наступний крок відбувся через два дні на Першому Всеукраїнському з'їзді депутатів усіх рівнів у Северодонецьку. Ініціативу вже взяла Донецька обласна рада, голова якої Б. Колесников запропонував провести референдум і створити Автономну Південно-Східну Українську Республіку (АПСУАР) зі столицею в Харкові [155]. Українські дослідники зазначали, що прототипом

АПСУАР може бути Донецько-Криворізька Радянська Республіка – штучне державне автономне утворення у складі більшовицької Росії, яке проіснувало з 9 лютого по 19 березня 1918 року [152].

Практичного розвитку проект, що був засуджений центральною владою, не отримав [63]. А проти деяких ініціаторів (наприклад, Є. Кушнарєва й О. Єфремова) порушили карні справи за посягання на територіальну цілісність України, але ці справи також не були доведені до логічного кінця. Цей факт став одним із показників безкарності сепаратизму в Україні, що спричинило повернення до цього питання вже у 2005 році, коли О. В. Цуркан заснував обласну громадську організацію «Донецька Республіка». У 2006 році організація почала збір підписів, отримавши на це дозвіл від мерії, про проведення референдуму щодо «незалежності Донбасу ... як це зробило Придністров'я» та створення «Донецької федеративної республіки», в яку повинні були ввійти Донецька, Дніпропетровська, Луганська, Херсонська й Запорізька області [199]. Дана громадська організація була заборонена у 2007 році, проте її активісти продовжували сепаратистську діяльність і подавали апеляції до 2013 року.

Події листопада 2013 – лютого 2014 років, що отримали назву Революція Гідності, стали показником європейських прагнень українського суспільства і водночас засвідчили остаточний вихід України з пострадянського проекту [215, с. 4]. Але, нажаль, саме ці події стали катализатором для поновлення сепаратистських рухів на Сході держави.

Перший етап сучасного конфлікту на Сході України розпочався у березні 2014 року, коли в Донецькій і Луганській областях виникли масові заворушення під відверто сепаратистськими і проросійськими гаслами. Серед основних внутрішніх і зовнішніх факторів, що їх спричинили, дослідники з Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова виділили наступні:

– інспірування та підтримка з боку РФ сепаратистських настроїв на Донбасі, безпосередня участь в антиукраїнських акціях російських громадян

(осіб у військовій формі, але без розпізнавальних знаків) [215, с. 7]. Наприклад, український дослідник П. П. Гай-Нижник стверджує, що екстремістські акції у цих регіонах ініціювалися та управлялися мережею координаторів Головного розвідувального управління Російської Федерації [39, с. 231];

– масована інформаційна кампанія російських ЗМІ, що значно посилила традиційні проросійські настрої серед значної частини жителів Донбасу й неприйняття ними «нової київської влади» [215, с. 7]. Наприклад, слід згадати видання «Російської газети в Україні», яка, офіційно не порушуючи українське законодавство, була відверто проросійською і постійно пропагувала ідеї культурної та ідеологічної єдності з РФ [218]. До речі, ця газета продовжувала надходити в Україну навіть після початку конфлікту на Сході, а її російський примірник відрізняється досить лояльним ставленням до сепаратистських угруповань у нашій державі [84].

– анексія Кримського півострову у березні 2014 року й висвітлення цієї події російськими ЗМІ як «свята єдності», що надало потужний політико-психологічний імпульс сепаратистським рухам на Сході України;

– деякі прорахунки постреволуційного керівництва країни. До таких прикладів можна віднести спробу Верховної Ради скасувати Закон України «Про засади державної мовної політики» 22 лютого 2014 року. Деякі політики і політологи вважали цей крок передчасним, враховуючи нестабільну ситуацію в державі у перший день після остаточного повалення режиму В. Януковича. Наприклад, один із лідерів опозиції під час Євромайдану В. Кличко у своєму інтерв'ю стверджував: «Насправді це рішення було неправильним. До даного питання потрібно було підходити не сьогодні, а через місяць, через два. Ми цей закон тепер повинні переглянути» [110]. Український письменник А. Кокотюха вказує на те, що у тій ситуації провокації могли б ґрунтуватися і на будь-яких інших чинниках [112]. На користь цієї позиції свідчить і той факт, що в.о. Президента О. Турчинов ветовав закон про скасування мовного закону, але він тим не менш був

використаний проросійською пропагандою як свідчення утисків російської мови з боку нової центральної влади та став одним із приводів для активізації сепаратистських рухів на Сході України [215, с. 7].

Другий етап характеризувався більш активними й агресивними діями проросійських сепаратистів: спочатку озброєні підрозділи почали захоплювати адміністративні будівлі; в м. Слов'янську, м. Артемівську й інших містах почалися активні бойові дії. Кульмінацією даного етапу стало проголошення 7 квітня 2014 року так званої «Донецької народної республіки» [224]. А через 20 днів про свою так звану незалежність заявила і «Луганська народна республіка» [252].

У відповідь на ці події О. Турчинов як в.о. Президента України 14 квітня фактично започаткував антитерористичну операцію (АТО) на Сході, ввівши своїм указом в дію рішення РНБО України «Про невідкладні заходи з подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності країни» [213].

Тим часом сепаратисти зробили спробу легалізувати свої незаконні рішення і провели у травні 2014 року на цих територіях нелегітимний референдум про суверенітет. За даними так званих «ДНР» і «ЛНР» абсолютна більшість населення (89,07% і 96% відповідно) проголосували за відокремлення від України та проголошення незалежності, але світова спільнота не визнала ці референдуми [130]. Також неодноразово лунали заклики до Російської Федерації ввести свої війська на територію сепаратистських регіонів заради «нормалізації ситуації» і захисту «російськомовного населення».

Таким чином, конфлікт перейшов у фазу відкритого військового протистояння. Ця фаза ускладнювалася прямою (військове втручання) і непрямою (економічна, фінансова, інформаційна, гуманітарна, дипломатична допомоги) підтримкою сепаратистських регіонів з боку Російської Федерації [221].

Участь російських військових формувань, яка до цього часу повністю

заперечується РФ, але підтверджується даними СБУ, Міноборони, РНБО, Прикордонної служби України, вітчизняних і міжнародних експертів, НАТО, російських правозахисників [215, с. 8], значно ускладнила ситуацію і дала змогу зберегти сепаратистським угрупованням владу на певних територіях. Вперше про це офіційно заявив радник міністра внутрішніх справ Зорян Шкіряк 28 серпня 2014 року [216]. Це підтверджують і самі сепаратисти, наприклад, російський військовий І. Гіркін у своєму інтерв'ю стверджував: «Якби наш загін не перейшов кордон, у підсумку все б закінчилось, як у Харкові, як в Одесі... А практично маховик війни, що досі триває, запустив наш загін... Від самого початку ми почали воювати всерйоз» [127]. А 27 січня 2015 року Верховна Рада України визнала Російську Федерацію агресором [191].

Старший науковий співробітник Атлантичної ради А. Каратницький запропонував наступний поділ учасників військових формувань, що беруть участь у конфлікті на боці так званих «ДНР/ЛНР»:

- місцеві злочинні угруповання;
- безробітні чоловіки з найбільш вразливих верств суспільства;
- політичні екстремісти з Росії, включаючи козаків;
- російські найманці, які воювали в Придністров'ї, Чечні, Південній Осетії, інших регіональних конфліктах на пострадянському просторі [311].

Вони пройшли підготовку, оснащені сучасною зброєю, підтримуються російськими регулярними і спеціальними військами. У цих сепаратистських анклавів переважають добре озброєні кримінальні банди, лідери яких відіграють ключову роль у місцевій політиці, як офіційно, позиціонуючи себе урядовими лідерами, так і неофіційно, як вожді банд із власними цілями [311].

Активна фаза збройного протистояння тривала до початку 2015 року, у цей період, за даними Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини, було вбито щонайменше 7962 людини (включаючи військових українських збройних сил, цивільних осіб та членів

збройних угруповань), і щонайменше 17 811 осіб отримали поранення [335]. У ході складного переговорного процесу за участі ОБСЄ, що буде розглянутий у наступному розділі, вдалося досягти перемир'я відповідно до Мінського протоколу від 5 вересня 2014 року й Мінської угоди від 12 лютого 2015 року. Але і сьогодні конфлікт залишається в активній фазі й не може вважатися замороженим, тому що постійно тривають позиційні бої на лінії зіткнення [251]. У 2018 року на офіційному сайті Управління ООН з координації гуманітарних питань було зазначено, що за 4 роки російсько-українського конфлікту на Сході України більше 2540 цивільних осіб загинули і 9 тис. отримали поранення [351]. А 30 квітня 2018 року АТО було офіційно переформатовано в Операцію об'єднаних сил (ООС) [260].

Так звані «ДНР/ЛНР» продовжують позиціонувати себе як незалежні держави й демонструють навіть спроби об'єднання в єдине державне утворення – «Новоросія» [64]. Наприклад, був створений так званий «парламент Новоросії», який очолив О. Царьов (колишній народний депутат України). На його першому засіданні 26 червня 2014 року ратифікували «Конституцію Союзу народних республік», яка не має жодної юридичної сили [215, с. 8].

На захоплених сепаратистами територіях [Додаток 3] відбувалися активні процеси «державотворення»: започатковане створення незаконних урядів, парламентів і конституцій. Мінська угода від 12 лютого 2015 року передбачала проведення виборів до органів місцевого самоврядування даних територій під контролем ОБСЄ, але через протидію бойовиків цей пункт не був виконаний. Після вбивства О. Захарченка 31 серпня 2018 року головою «ДНР» тимчасово назначили Д. Пушиліна. Головою «ЛНР» довгий час був І. Плотніцький, але 24 листопада 2017 року після бандитських заворушень у Луганську він був замінений Л. Пасічником [238]. 11 листопада 2018 року на окупованій території всупереч українському законодавству пройшли так звані «вибори», псевдорезультати яких затвердили ці кадрові зміни [222].

За так званими «конституціями» основною валютою є російський

рубль, офіційними мовами – російська і українська (хоча на практиці для документообігу використовується лише російська). Показовою є стаття у «конституції ДНР» щодо релігій: «У Донецькій народній республіці головною і пануючою вірою є Православна віра...» [56], що відверто суперечить принципу свободи віросповідань.

Серед основних внутрішніх джерел фінансування псевдореспублік виділяють наступні:

- плата для водіїв автомобілів за проїзд між населеними пунктами;
- рекетирство;
- експропріація приватного майна, зокрема нерухомості і автомобілів;
- викрадення людей (найчастіше бізнесменів або журналістів) і вимагання викупу за них;
- проведення приватизації приватних підприємств під привидом «націоналізації» [248].

Серед зовнішніх джерел фінансування слід вказати допомогу від Російської Федерації, як пряму так і приховану, котру можна поділити на наступні складові:

- гуманітарна допомога (гуманітарні конвої із продуктами харчування, будматеріалами, медикаментами, шкільними підручниками тощо);
- економічна допомога (проведення незаконних торгівельних операцій, переорієнтація експорту й імпорту окупованих територій на РФ) [221];
- фінансова допомога (в основному через російські банки, що незаконно діють на даних територіях) [255].

Навіть враховуючи потужну підтримку ззовні, керівництво даних регіонів не спроможне забезпечувати нормальне функціонування соціальної сфери, що виявляється у відсутності виплат заробітної платні, або виплати її продуктами першої необхідності [250], затриманні пенсій, за якими пенсіонери їдуть на підконтрольні Україні території [229], повній соціальній незахищеності населення.

Щодо кількості населення, то точних даних отримати неможливо, зважаючи на окупацію території і незаконність переписів, які проводять там так звані «управління статистики ЛНР/ДНР». За даними гуманітарного штабу «Допоможемо», мета якого надання допомоги жителям, що постраждали в результаті конфлікту, кількість населення даних регіонів скоротилася приблизно на 20% в основному через бойові дії, велику кількість тимчасово переселених і занепад економіки [52]. Український дослідник В. Скляр припускає: «В окупованому Донбасі, з депресивним характером його економіки, можна передбачити подальше скорочення кількості населення, насамперед внаслідок депопуляції та міграції, на регіон чекає невтішна доля невизнаної Придністровської Молдавської республіки, де за 20 років загальна кількість населення скоротилася майже вдвічі» [228, с. 276].

Кореспондентка «ВВС Україна» С. Дорош робить припущення, що «підписання мирного плану та продовження режиму припинення вогню на Донбасі дають підстави для прогнозів щодо заморожування конфлікту за сценарієм, який був використаний 20 років тому в Придністров'ї» [66]. Тобто сучасний стан конфліктної взаємодії ще має відкритий військовий характер, але небезпека переведення ситуації у заморожений стан може надати можливість сепаратистам побудувати де-факто державу. Крім того, процес реінтеграції залежить від часу, що пройшов після відокремлення території. Наприклад, на думку директора Інституту світової політики А. Гетьманчук, реінтеграція «ПМР» на сучасному етапі є більш складним процесом, ніж об'єднання України, враховуючи нове покоління людей, що позиціонують себе виключно як придністровський народ [42].

Отже, сучасний етап конфлікту навколо так званих «ДНР/ЛНР» може стати базою для його «замороження», що в свою чергу несе певні загрози для національної безпеки України:

1. Ускладнення майбутнього процесу реінтеграції держави за рахунок змін у масовій свідомості населення регіонів шляхом інформаційної війни і проросійської пропаганди протилежної сторони.

2. Активізація державотворчих процесів в окупованому регіоні, що надасть можливість сепаратистській владі посилити контроль над територією і сприятиме її легітимізації.

3. Продовження побудови відносин із Російською Федерацією, пряма допомога та вплив якої дозволить регулювати економічну і соціальну сфери життя на окупованих територіях і зробить владу бойовиків більш привабливою в очах населення.

Донецька та Луганська Народні Республіки майже не мають спільних рис із іншими невизнаними державами на пострадянському просторі:

– по-перше, проблема їхнього існування постала не після розпаду СРСР, а лише у 2014 році після «Революції гідності»;

– по-друге, ДНР та ЛНР не мають усіх атрибутів незалежної держави, таких як чітка структура влади й здатність себе забезпечувати, а більше відповідають характеристикам кримінального угруповання;

– по-третє, конфлікт на Сході України триває, а до повного припинення військового протистояння не можливо казати про де-факто державність цих територій.

Отже, слід зауважити, що на відміну від ПМР, Абхазії, Південної Осетії та Нагірного Карабаху, самопроголошені республіки на Сході України не можуть називатися державами де-факто у зв'язку із незавершеним військовим конфліктом і відсутністю основних формальних ознак держави.

Першочерговою є проблема повного припинення війни на Сході України, що не дозволяє зосередити увагу на відновленні контролю над окупованими територіями, реінтеграції цих регіонів до українського політичного простору. На даному етапі їх статус є визначеним українським законодавством як тимчасово окупованих територій.

2.4. Співдружність невизнаних держав як інтеграційний форум де-факто країн на пострадянському просторі

У сучасному глобалізованому світі вплив міждержавних організацій на

розвиток системи міжнародних відносин значно посилюється. Жодна держава не може перебувати у повній політичній і економічній ізоляції, не намагаючись налагодити контакти з іншою державою або групою держав. Традиційні учасники міжнародних відносин зацікавлені у використанні різних форм об'єднань для досягнення певних цілей при здійсненні співробітництва у політичній, економічній, екологічній, гуманітарній, культурній та інших сферах.

Але багатостороння дипломатія в рамках офіційних міжнародних організацій доступна лише для незалежних держав, визнаних міжнародним співтовариством. А невизнані республіки, які намагаються активізувати свою діяльність на міжнародній арені, заявити про себе як про самостійні суб'єкти міжнародних відносин і поліпшити свій імідж, змушені створювати свої власні союзи та об'єднання в якості аналогів офіційних міжнародних організацій.

Тому були досить очікуваними спроби «де-факто держав» пострадянського простору створити власну міжнародну організацію для співпраці в економічній та політичній сферах і для координації своїх зусиль щодо прискорення міжнародно-правового визнання власного суверенітету.

У світовій практиці таким прикладом може служити міжнародна неурядова Організація невизнаних націй і народів (ОННН), створена у 1991 році. Її метою було проголошено захист інтересів корінних народів, які не мають власних держав або живуть на окупованих, а також спірних територіях, боротьба за права національних меншин і за надбання повного суверенітету [352]. У більшості випадків ці народи не мають міжнародного представництва, або представлені при деяких міжнародних організаціях у якості спостерігачів. Члени Організації зобов'язуються дотримуватися принципу ненасильства у боротьбі за свої національні інтереси і не визнавати тероризм одним із способів політичної боротьби, хоча це зобов'язання часто порушується (наприклад, громадянська війна на території невизнаного Сомаліленду). Незважаючи на актуальність даного питання для

пострадянського простору, серед «де-факто держав» лише Абхазія представлена в цій організації.

Цей факт може бути обумовлений тим, що ООН є форумом для націй і народів, що не мають власної державності [353]. А невизнані республіки на пострадянському просторі роблять акцент саме на свою де-факто існуючу державність. Тому не дивним є те, що невизнані республіки пострадянського регіону шукали свої власні форми співробітництва та інтеграції шляхом створення аналога урядової міжнародної організації. Таким об'єднанням можна вважати Співдружність «За демократію і права народів», більш відому під своєю неофіційною назвою Союз невизнаних держав.

Першою спробою посилення інтеграційних процесів між «де-факто республіками» на пострадянському просторі й надання йому формальних характеристик офіційного об'єднання стало створення в 1992 році Союзу невизнаних держав. Спочатку крім Нагірного Карабаху, Південної Осетії, Абхазії та Придністров'я до нього входили ще самопроголошені Республіка Сербська, утворена на території Боснії і Герцеговини, і Сербська Країна, що існувала на території Хорватії. Але в листопаді 1995 року в результаті Дейтонських угод Республіка Сербська була визнана законним державним утворенням у складі Боснії і Герцеговини. Тоді ж Республіка Сербська автоматично припинила своє членство у Союзі. У тому ж 1995 року після наступу хорватської армії (операції «Буря») Сербська Країна стала частиною Хорватії. Отже, Союз невизнаних держав припинив своє існування [16].

Організація відновила свою діяльність у листопаді 2000 року, коли в Тирасполі «міністри закордонних справ» Нагірного Карабаху, Абхазії, Південної Осетії та Придністров'я підписали договір про створення постійнодіючого координуючого органу – Народи міністрів закордонних справ – і консультативної ради на рівні експертів для підготовчої роботи між зустрічами, які передбачалося проводити не рідше двох разів на рік. І вже в середині 2001 року в Степанакерті на новій зустрічі міністрів закордонних справ цих республік було досягнуто згоди про створення об'єднання і

прийнято Спільну заяву та Підсумкове комюніке. Але офіційної назви для створеної організації затверджено не було. У засобах масової інформації новостворене об'єднання називали «Союз маргіналів», «Союз невизнаних держав-2» і навіть НАТО-2 (Нагірний Карабах, Абхазія, Трансністрія та Осетія) [246]. Але саме назва Співдружність невизнаних держав (СНД-2) стала найбільш поширеною, і цією назвою потім стали користуватися і самі засновники.

22 серпня 2001 року в місті Сухумі відбулося підписання Протоколу про співробітництво і консультації між міністерствами закордонних справ невизнаних республік, який став одним із ряду документів, що регламентують взаємини між республіками на дипломатичному рівні. У березні 2002 року глави де-факто держав провели у Тирасполі зустріч з метою координації своїх дій у рамках створеного ними блоку. У вересні 2002 року глава зовнішньополітичного відомства Південної Осетії повідомив про можливість створення в майбутньому військового блоку на основі існуючого СНД-2. У наступні роки питання створення військового блоку невизнаних держав піднімалося ще неодноразово, але будь-яких загальних офіційних документів з цього питання на жодній зустрічі учасників СНД-2 підписано не було. А в серпні 2005 року колишній «президент» Абхазії Сергій Багапш заявив у інтерв'ю, що невизнані республіки СНД-2 не мають наміру створювати військовий блок, але у разі збройної агресії нададуть один одному всіляку допомогу, включаючи і військову [244].

У вересні 2005 року в Москві відбулася міжнародна конференція під назвою «Паралельне СНД: Абхазія, Придністров'я, Південна Осетія і Нагірний Карабах як реалії пострадянського простору». У роботі конференції брали участь представники учасників СНД-2, депутати Держдуми Російської Федерації, представники посольств Азербайджану, Грузії, Молдови та Румунії [126]. Але даний захід носив скоріше освітній і науковий характер, але не політичний. Що ж стосується офіційних зустрічей керівництва де-факто держав, то такі саміти були вкрай рідкі і нерегулярні. Співдружність

невизнаних держав потребувала реорганізації та приведення у відповідність з формальними характеристиками офіційних міжнародних організацій.

Першим кроком у цьому напрямку стала зустріч президентів Абхазії, Придністров'я та Південної Осетії в місті Сухумі 14 червня 2006 року, на якій було проголошено створення Співтовариства «За демократію і права народів» (СДПН). Дату створення СДПН можна вважати початком стратегічного етапу розвитку міждержавних взаємин між пострадянськими «де-факто» державами. Створення Співтовариства свідчить про активізацію діяльності даних республік на світовій арені, що позначила перехід Абхазії, Придністров'я і Південної Осетії на якісно новий рівень зовнішньополітичної взаємодії [60].

Нова форма інтеграційного співробітництва між невизнаними республіками на пострадянському просторі вимагала закріплення її організаційної структури, функцій, повноважень, цілей і завдань органів та інститутів, порядку здійснення взаємодії держав-членів у сукупності міжнародно-правових актів. А подальша діяльність Співтовариства сприяла розширенню цієї нормативної бази.

Не викликає сумнівів, що СДПН не можна назвати міжнародною урядовою організацією, так як його членами є невизнані світовим співтовариством незалежні держави, але Співдружність може вважатися міжнародною неурядовою організацією. У «Британській енциклопедії» надається наступне визначення: «Неурядова організація (НУО) – добровільна група осіб або організацій, яка зазвичай не є пов'язаною з будь-яким урядом і сформована для надання послуг або впровадження певної політики. ... Деякі НУО виконують квазі-урядові функції для етнічних груп, які не мають власної держави» [324]. Отже, даним ознакам СДПН відповідає.

Першим офіційним документом, що був підписаний «президентами» невизнаних республік Сергієм Багапшем, Ігорем Смирновим і Едуардом Кокойтою в рамках Співтовариства «За демократію і права народів», стала Спільна Декларація. У ній були позначені основні цілі створення СДПН:

- завершення політико-правового оформлення розпаду СРСР через визнання міжнародної правосуб'єктності Абхазії, Придністровської Республіки та Південної Осетії;

- створення сприятливих умов для розвитку економіки де-факто держав;

- збереження та розвиток культурної, національної та територіальної ідентичності народів Абхазії, Придністров'я та Південної Осетії [230].

У цьому ж документі були окреслені й основні принципи подальшої діяльності Співтовариства на міжнародній арені:

- досягнення поставлених завдань мирними засобами і політичними методами, на основі взаємовигідного і рівноправного співробітництва з усіма суб'єктами міжнародного співтовариства;

- неприпустимість відмови від принципів суверенітету і незалежності при веденні переговорів про політичне врегулювання;

- розвиток і зміцнення демократичних інститутів шляхом моніторингу референдумів і виборчих процедур;

- повага і захист прав людини незалежно від національності, расової, культурної та мовної приналежності, а також статусу держави її проживання [230].

У Декларації також підкреслювалося, що вона базується на Договорі про дружбу і співробітництво між Республікою Абхазія і Придністровською Молдавською Республікою від 22 січня 1993 року, Договорі про дружбу і співробітництво між Придністровською Молдавською Республікою і Республікою Південна Осетія від 12 жовтня 1994 року, Договорі про дружбу і співробітництво між Республікою Абхазія і Республікою Південна Осетія від 19 вересня 2005 року. А в спільній заяві, прийнятій на тій самій зустрічі, була висловлена подяка Російській Федерації за підтримку невизнаних республік в їх боротьбі за суверенітет і затверджено рішення створити власні миротворчі сили [232].

Було також досягнуто домовленості про проведення референдумів для

закріплення зовнішньополітичних орієнтирів. Так, 17 вересня 2006 року пройшов референдум у Придністров'ї, 12 листопада 2006 року – у Південній Осетії, 6 грудня 2006 року відбувся референдум в Абхазії, який підтвердив підсумки референдуму 1999 про незалежність [60].

А 30 вересня 2006 року республіки підписали Угоду про Міжпарламентську Асамблею держав-учасниць Співтовариства «За демократію і права народів» в якості консультативної інституції для обговорення питань і розгляду проектів документів, що становлять спільний інтерес. Згодом угода була схвалена 23 жовтня 2006 року.

Наступними важливими документами стали прийняті 4 листопада 2007 року Статут Співтовариства «За демократію і права народів» і Рамкова Угода про основні засади діяльності СДПН. У Статуті подавався розширений список цілей Співтовариства, і серед знову доданих особливо хотілося б відзначити:

- політичне, інформаційне, економічне та інше співробітництво з третіми країнами, насамперед з Російською Федерацією.

- співробітництво між державами-членами у забезпеченні міжнародного миру і безпеки, в тому числі, сприяння остаточному і всебічному мирному врегулюванню відносин держав-членів Співтовариства з Грузією та Республікою Молдова [267].

Тобто акцент у Статуті був зроблений саме на співпрацю з Росією і її потенційну допомогу в поліпшенні відносин із Грузією та Молдовою. Серед принципів, позначених у статуті, особлива увага приділялася територіальній цілісності та непорушності державних кордонів «де-факто» держав і підкреслювалася можливість протистояти потенційним агресорам спільними силами [267].

Рамкова Угода про основні засади діяльності Співтовариства «За демократію і права народів», підписана у той же день, що і Статут, повторює ті ж принципи і завдання. Вже до кінця 2008 року вона була ратифікована всіма членами Співтовариства [206]. На тому ж саміті в листопаді 2007 року

було підписано низку додаткових документів, що регулюють найрізноманітніші сфери співробітництва невизнаних держав:

1. Протокол про створення Ради з соціально-економічного співробітництва Співтовариства «За демократію і права народів» від 4 листопада 2007 року.

2. Декларація установчої конференції Ради жінок держав-учасниць Співтовариства «За демократію і права народів» від 5 листопада 2007 року.

3. Декларація «Про створення Асоціації університетів самопроголошених держав» від 1 листопада 2007 року.

4. Протокол про створення Ради з питань міжбанківського співробітництва Співтовариства «За демократію і права народів» від 4 листопада 2007 року.

5. Протокол про заходи з організаційно-правового забезпечення діяльності представництв (посольств) у державах-учасницях Співтовариства «За демократію і права народів» на території Республіки Абхазія, Придністровської Молдавської Республіки і Республіки Південна Осетія від 15 листопада 2007 року.

6. Угода про основи надання правової допомоги у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 4 листопада 2007 року [60].

До числа найбільш практично значущих міжнародно-правових документів, що є правовою основою СДПН, також слід віднести Угоду про взаємні безвізові поїздки громадян держав-учасниць Співтовариства «За демократію і права народів», підписану 4 листопада 2007 року. Вона дає право громадянам Придністров'я, Абхазії та Південної Осетії безперешкодно в'їжджати на територію інших держав Співтовариства, а також залишати їх територію, за умови наявності документа, що підтверджує належність до громадянства однієї з цих країн [233].

Створення Співтовариства дало потужний імпульс також посиленню двостороннього співробітництва між невизнаними республіками, які стали його членами. Так, у розвиток базових галузей і напрямків були укладені

наступні міждержавні договори та угоди:

1. Угода про торговельно-економічне, науково-технічне і культурне співробітництво між Республікою Абхазія та Придністровською Молдавською Республікою від 22 грудня 2006 р.

2. Угода про організаційні і правові основи гуманітарного співробітництва держав-учасниць Співтовариства від 4 листопада 2007 р.

3. Угода про співробітництво між Торгово-промисловою палатою Придністровської Молдавської Республіки і Торгово-промисловою палатою Республіки Південна Осетія від 5 липня 2008 р.

4. Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством закордонних справ Республіки Абхазія і Міністерством закордонних справ Придністровської Молдавської Республіки з питань співробітництва в галузі міжнародних відносин від 17 травня 2013 р.

5. Угода про правову допомогу і співробітництво між прокуратурою ПМР і генеральною прокуратурою РА від 14 квітня 2014 р. та інші.

Серед останніх двосторонніх договорів слід відмітити підписану у 2015 році нову угоду щодо безвізового режиму між Абхазією та Південною Осетією, і подібну угоду 2016 року між цими де-факто державами, Нагірним Карабахом і Придністров'ям [161; 2].

Не викликає сумнівів, що де-факто держави «ПМР», «РА», «РПО» і «НКР» взаємно визнають незалежність одна одної. Про це свідчать, насамперед, наступні фактори:

- офіційні заяви їхніх лідерів;
- широка нормативно-договірна база двосторонніх відносин;
- активна співпраця у межах форуму багатостороннього співробітництва;
- налагоджені «дипломатичні» відносини.

На сучасному етапі ці чотири де-факто держави продовжують проводити регулярні зустрічі на рівні лідерів і так званих «міністрів», що відповідають за різні галузі, підписують спільні заяви і угоди, обмінюються

привітаннями з приводу державних свят. Наприклад, у 2018 році «ПМР», «РА» і «РПО» привітали Нагірний Карабах з 25-річчям із дня створення «міністерства закордонних справ» [146]. Таким чином, невизнані республіки намагаються заповнити вакуум, що створений навколо них у результаті невизнання світовою спільнотою і формують в уяві власного населення фейкову картину «справжньої» зовнішньополітичної діяльності.

Що стосується так званих «ДНР» і «ЛНР», то на сепаратистських порталах, таких як «Новоросія» та «Антимайдан» регулярно з'являються повідомлення, що інші де-факто держави пострадянського простору мають намір у короткостроковій перспективі визнати суверенність цих регіонів України [3]. Але до цього часу фактично лише лідер Південної Осетії Л. Тібілов заявив про офіційне визнання «ДНР» і «ЛНР» незалежними державами: «Ми прийняли пропозиції, які виходять від «ЛНР» і «ДНР», і разом із законодавчим органом нашої республіки прийняли рішення визнати ці дві республіки. Ми без вагань прийняли таке рішення, тому що і наша республіка свого часу опинилася в тій ситуації, в якій зараз знаходяться народи Новоросії. ...Укази президента прийняті на озброєння нашим міністерством закордонних справ, зроблені обміни делегаціями між нашою республікою, «ЛНР» і «ДНР». І відступати від свого рішення ми не будемо» [283].

Не можна не відзначити, що в той момент, як двосторонні контакти і посилення співпраці між невизнаними республіками пострадянського простору наочно простежуються в кількості підписаних документів, офіційна діяльність Співтовариства «За демократію і права народів» останні роки не відрізняється особливою активністю, в пресі організація згадується рідко, а її офіційний сайт не оновлювався з 2008 року.

Пов'язана ця дата з початком російсько-грузинського конфлікту в серпні 2008 року. Визнання після цього конфлікту Російською Федерацією і ще кількома державами (Венесуела, Нікарагуа, Науру і Тувалу) незалежності Абхазії і Південної Осетії дало цим «де-факто» державам перейти з розряду

невизнаних республік до групи частково визнаних. Геополітична карта регіону, безсумнівно, зазнала деяких змін, що не могло не відобразитися на діяльності Співтовариства.

Виходячи з того, що основною метою діяльності спільноти все ж було визнання міжнародної правосуб'єктності Абхазії, Придністровської Республіки і Південної Осетії світовим співтовариством, то можна констатувати відсутність значущих результатів у цій сфері на сьогоднішній момент. Сама організація також не могла бути визнаною міжнародною спільнотою як урядова, а її рішення не мали жодної юридичної сили. Однак двосторонні відносини де-факто республік розвиваються досить динамічно, про що свідчить велика кількість спільних заяв і документів, які були підписані між ними за останні роки.

Знижує ефективність спільноти відсутність єдиного органу, виконання рішень якого було б обов'язковим для всіх членів організації. Ще однією перепоною на шляху повноцінного функціонування СНД-2 можна вважати значний вплив Російської Федерації, що знижує самостійність де-факто держав і не сприяє поліпшенню їх відносин з Молдовою та Грузією.

Отже, підсумовуючи другий розділ, можна стверджувати, що проблема невизнаних республік на території пострадянського простору постала наприкінці 80-х років ХХ століття як наслідок системної кризи Радянського Союзу. Однак, корені протистояння слід шукати протягом усього ХХ століття, коли завершилося формування ідентичності населення цих регіонів. Причини, що призвели до виникнення конфліктів можна поділити на наступні групи:

1. Історичні причини, які обумовлені тривалим знаходженням даних територій у складі СРСР, що посилювало їхні політичні та економічні зв'язки із центральною московською владою і послабило залежність від місцевих республіканських еліт.

2. Етнонаціональні причини, які безумовно тісно пов'язані із історичними. Особливості політики Радянського Союзу призвели до зміни

національного складу населення територій шляхом переселення людей і політично-свавільного підходу керівництва до визначення територіальних меж республік. До цієї групи причин віднесемо ще й лінгвістичний чинник, який особливого значення набув у Придністров'ї і на Сході України, а також релігійний чинник, що проявляється у Нагірному Карабасі.

3. Геополітичні причини, які на сучасному етапі відіграють головну роль у процесі затягування вирішення даних конфліктів. Географічні території всіх цих де-факто держав належать до пострадянського простору і традиційно сприймаються російською політичною елітою як зона національних інтересів Російської Федерації і сфери її геостратегічного впливу. «РА» і «РПО» мають з нею спільний кордон, «ПМР» такого кордону не має, але в ній присутня до цього часу російська військова частина, «НКР» використовується як база для посилення впливу РФ на Південний Кавказ і для підтримки Вірменії, що йде у фарватері російської зовнішньої політики. У цьому контексті окуповані території на Сході України також можуть представляти особливий інтерес для РФ, враховуючи спільний кордон і значну кількість російськомовного населення. Наступним чинником, що свідчить про зростання ролі геополітичного фактору є закономірність зовнішньополітичної орієнтації держав, від яких намагаються відділитися сепаратистські регіони: активізація прозахідних курсів Азербайджану, Грузії, Молдови й України в різні роки ставали каталізатором загострення ситуації в сепаратистських регіонах.

Втручання інших акторів, у тому числі позарегіональних, надали змогу припинити військове протистояння на території Південного Кавказу і Придністров'я, але відсутність спільної позиції щодо подальшого шляху розвитку цих територій призвели до «заморожування» проблеми. Тенденції до «заморожування» конфлікту на Сході України є небезпечними, так як загрожують розбудовою схожих «де-факто держав» на окупованих територіях.

На сучасному етапі ці чотири державних утворення, попри відсутність

визнання з боку ООН та світової спільноти, можна віднести до «де-факто держав». У цьому контексті особливого успіху досягли Південна Осетія та Абхазія, які в 2008 році після російсько-грузинського конфлікту змогли перейти у категорію частково-визнаних республік. Так звані «ДНР» і «ЛНР» не відповідають основним ознакам «де-факто держав», не мають чіткої структури влади і стабільної підтримки населення, не здатні себе забезпечувати без підтримки ззовні, не контролюють свою територію, на якій продовжують відбуватися військові дії, тому пропонується використовувати до них термін «квазідержавні утворення», що лише проголосили свою незалежність, але жодним чином її не підтверджують.

РОЗДІЛ 3

ПИТАННЯ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОГО ВИЗНАННЯ «ДЕ-ФАКТО ДЕРЖАВ» НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ

3.1. Роль міжнародних організацій у вирішенні конфліктів навколо «де-факто держав» регіону

У результаті дослідження генези «де-факто держав» на пострадянському просторі можна констатувати, що конфлікти навколо них мають етнополітичний характер, і жоден із цих конфліктів до цього часу не може вважатися повністю врегульованим. Вирішення будь-якого етнополітичного конфлікту ускладнюється, з одного боку, особливостями самого конфлікту: історичними коренями, економічною складовою, релігійними і національними чинниками, непримиренністю сторін. З іншого боку, зіткнення таких двох норм міжнародного права, як право націй на самовизначення і повага до територіальної цілісності держав, створює юридичну колізію в міжнародному праві, яка також стає причиною додаткових перешкод на шляху визначення політико-правового статусу даних «де-факто держав».

Але самопроголошення нових державних утворень на пострадянському просторі безумовно супроводжувалося не лише етнополітичним конфліктом, але й відкритим військовим протистоянням. І якщо статус цих «де-факто держав» до цього часу не є вирішеним міжнародним співтовариством, то збройні сутички, в основному, вдалося припинити, перевівши протистояння у стадію «тліючого» або «замороженого» конфлікту. Значну роль у цьому процесі відіграли міжнародні організації, які виступали і в якості форуму для провідних держав регіону та світу, що надавало можливість прийти до консенсусу та виробити спільне рішення, і в якості самостійних акторів міжнародних відносин регіону, які, володіючи певними важелями впливу, сприяли підтримці миру на пострадянському просторі.

Міжнародними організаціями накопичений позитивний досвід із врегулювання подібних конфліктів, про що свідчить припинення бойових дій на територіях таких «де-факто держав» і переведення подібних конфліктів у заморожену фазу. З іншого боку, поки не вирішене питання із статусом подібних утворень, жоден конфлікт не може вважатися повністю врегульованим. Не можна не враховувати, що кожна з країн, яка входить в ту чи іншу міжнародну урядову організацію, має на пострадянському просторі свої особливі інтереси, таким чином може впливати на рішення самої міжнародної організації. Тому провідні міжнародні організації продовжують приділяти значну увагу феномену «де-факто держав» і конфліктів навколо них на пострадянському просторі.

Для дослідження ролі міжнародних організацій у вирішенні конфліктів навколо «де-факто держав» ми обрали найбільш впливові у даному регіоні:

- Організація Об'єднаних Націй (ООН) – єдина глобальна й універсальна міжнародна організація, членами якої є всі визнані держави на пострадянському просторі.

- Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), що безпосередньо відповідає за врегулювання подібних конфліктів у регіоні.

- Європейський Союз (ЄС) – наднаціональна організація, що розглядає пострадянський простір сферою своїх інтересів.

- Співдружність незалежних держав (СНД) – регіональна організація, до якої входить більшість держав пострадянського простору.

Отже, розглядаючи дане питання, слід розпочати з Організації Об'єднаних Націй, головною метою створення якої стало саме підтримка міжнародного миру та стабільності у світі. Як зазначається у пункті 1 статті 33 Статуту ООН: «Сторони, що беруть участь у будь-якому конфлікті, продовження якого могло б загрожувати підтримці міжнародного миру й безпеки, повинні насамперед намагатися вирішити конфлікт шляхом переговорів, обстеження, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду, звертання до регіональних органів або угод чи інших мирних

засобів на власний вибір» [295, р. 8].

У той самий час у Статуті ООН також чітко прописані миротворчі функції Організації, а насамперед Ради Безпеки ООН, у випадку, якщо сторони конфлікту так і не змогли примиритися, і міжнародна суперечка перетворилася у збройне протистояння: «Якщо Рада Безпеки вважатиме, що заходи, передбачені в статті 41, можуть виявитися недостатніми або вже виявилися недостатніми, вона має повноваження вжити такі дії повітряними, морськими або сухопутними силами, які виявляться необхідними для підтримки або відновлення міжнародного миру й безпеки. Такі дії можуть включати демонстрацію сили, блокаду й інші операції повітряних, морських або сухопутних сил Членів Організації» [295, р. 10].

Виняткове значення має пошук Організацією Об'єднаних Націй механізмів вирішення конфліктів навколо «де-факто держав» на пострадянському просторі. Ще у 1993 році Рада Безпеки ООН прийняла чотири резолюції, що були безпосередньо пов'язані з конфліктом навколо Нагірного Карабаху й наголошували на необхідності негайного припинення військових дій, повного та беззастережного виведення окупаційних сил з усіх регіонів Азербайджанської Республіки. У березні 2008 року Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію, котра підтвердила територіальну цілісність Азербайджанської Республіки, вимагала виведення всіх вірменських військ і визнавала необхідність забезпечення безпечних і рівних умов життя для вірменських та азербайджанських громад у нагірно-карабаському регіоні [344].

Також із кінця 1993 року за егідою ООН велися переговори про мирне врегулювання конфліктів навколо Абхазії і Південної Осетії, що певною мірою також стримувало повернення конфлікту до військової фази. 8 серпня 2008 року на початку нового етапу у розвитку цих де-факто державних утворень Російська Федерація звернулася до Ради Безпеки ООН «у зв'язку з агресивними діями Грузії відносно Південної Осетії». Але члени РБ не прийняли запропоновану Росією резолюцію. Протягом подальшого

загострення російсько-грузинського конфлікту РБ ООН неодноразово збиралася для обговорення ситуації в Абхазії і Південній Осетії, а офіційні представники організації висловлювали своє занепокоєння ескалацією і розширенням зони конфлікту [219]. Наприклад, 10 серпня 2008 року Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун закликав поважати суверенітет і територіальну цілісність Грузії, припинити бойові дії і відвести всі військові контингенти із зони конфлікту. В результаті ООН підтримала посередницьку місію президента Франції Ніколя Саркозі, що стало вирішальним у процесі виходу з кризи [148].

У конфлікті навколо самопроголошеної ПМР ООН майже не брала участі. Лише у 2007 році дослідники відзначають перше згадування Придністров'я у резолюції [273]. Але обидві сторони конфлікту неодноразово зверталися до організації за допомогою. Наприклад, у 2011 році міністр закордонних справ Молдови Н. Герман у своєму виступі перед Генеральною Асамблеєю ООН закликала сприяти виведенню російських військ з цієї території, які знаходяться там з розпаду Радянського Союзу [20].

І 22 червня 2018 року Генеральна асамблея ООН нарешті прийняла резолюцію про Повний і беззастережний вивід іноземних збройних сил з території Республіки Молдова, в якій знову було підкреслено важливість збереження територіальної цілісності нейтральної Молдови. Також у цій резолюції ООН наполегливо рекомендувала РФ вивести свої війська з території Придністров'я [296].

Щодо ситуації навколо квазідержавних утворень на Сході України неодноразово скликалися екстрені засідання Ради Безпеки ООН. Наприклад, 28 серпня 2014 року було скликане засідання Ради Безпеки на прохання Постійного представника України при ООН щодо загострення ситуації в Україні, на якому Заступник Генерального секретаря з політичних питань Дж. Фелтман під час свого виступу охарактеризував бойовиків як «...незаконні збройні угруповання ... підтримувані Росією сепаратистські групи» [346].

12 листопада 2014 року на засіданні РБ ООН ситуація на Донбасі була охарактеризована наступним чином: «2 листопада повстанці у Донецьку та Луганську влаштували свої власні вибори, незважаючи на український уряд, які були засуджені усією міжнародною спільнотою, включаючи Генерального секретаря. ... Після виборів повстанці демонструють агресивну риторичку, оголошуючи себе де-факто незалежними від України та погрожуючи розширити контрольовану ними територію. Відбулася також повна мобілізація, включаючи створення місцевих армій та сил безпеки» [347]. Отже зі стенограми можна зробити висновок, що ООН не визнає вибори в регіоні і засуджує діяльність бойовиків.

17 лютого 2015 року РБ ООН прийняла Резолюцію № 2202, в якій заявила про свою повну повагу суверенітету, незалежності і територіальної цілісності України й черговий раз підкреслила важливість дотримання Мінських угод [208]. На засіданні 6 березня 2015 року Заступник Генерального секретаря з політичних питань Дж. Фелтман наголосив на можливості надіслання миротворчої місії ООН в Україну за умови офіційного звернення української влади і відповідного рішення Ради Безпеки [348].

У 2015 році проводилися відкриті засідання РБ ООН з приводу ситуації на Сході України 5 червня, 29 липня і 11 грудня, але жодних конкретних рішень досягнуто не було [239]. Певна активізація відбувається у 2017 році, що можна пов'язати не лише з обранням України непостійним членом Ради Безпеки ООН, але і з її головуванням у цьому органі у лютому 2017 року. Наприклад, 1 лютого 2017 року РБ прийняла заяву, запропоновану Україною, в якій серед іншого підкреслювалося, що члени Ради Безпеки «висловлюють повну підтримку суверенітету і територіальної цілісності України і наголошують на необхідності суворого дотримання резолюції 2202 (2015), яка затвердила «Пакет заходів з імплементації Мінських угод» [204]. У своїй доповіді щодо ситуації з правами людини в Україні Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) зазначило, що «з середини квітня

2014 року до 15 лютого 2017 року УВКПЛ задокументувало 33146 жертв в зоні конфлікту на Сході України серед цивільного населення, збройних сил України та членів озброєних груп» [65, с. 5]. Також були засуджені дії сепаратистів, які охарактеризовані як «озброєні групи самопроголошених «Донецької народної республіки» та «Луганської народної республіки» [65, с. 7].

Незважаючи на регулярні обговорення на засіданнях Ради Безпеки конфлікту на Сході України, політику ООН у даній сфері можна охарактеризувати як малоефективну, зважаючи на незначну кількість прийнятих резолюцій і конкретних пропозицій з вирішення конфлікту. Український дослідник І. В. Євтушенко пояснює таку неефективність наступним фактором: «...у Російській Федерації завжди буде право на вето всіх дій ООН, що направлені на ескалацію збройного конфлікту в Україні» [73].

У 2018 році головною темою обговорення в контексті співробітництва України й ООН стала можливість введення миротворчого контингенту ООН на територію України. Але Російська Федерація створює значні перешкоди на шляху до узгодження даного рішення. Українські проекти резолюцій із даного приводу вона блокує, а власний російський проект повністю нівелює саму ідею миротворчої діяльності організації. По-перше, даний проект обмежує територію миротворчого контингенту лише лінією розмежування, а його обов'язки зводять фактично до охорони спеціальної моніторингової місії ОБСЄ. По-друге, до складу контингенту можуть увійти миротворці з Білорусі, Казахстану (союзників РФ по ОДКБ), а також самої Російської Федерації. По-третє, введення військ пропонується узгоджувати з бойовиками «Л/ДНР», що означає їх фактичне визнання сторонами конфлікту і є абсолютно неприйнятним для України. Таким чином, даний проект не прийняли і питання щодо введення миротворчого контингенту ООН залишається відкритим [279].

Що стосується власне ОБСЄ, як провідної безпекової організації в

Європі, то місія ОБСЄ в Грузії була заснована в грудні 1992 року, відколи Абхазія і Південна Осетія вперше спробували відокремитися від Грузії. Припинила вона свою діяльність у 2009 році, коли Російська Федерація блокувала продовження її мандату [168].

Серед останніх документів, в яких підкреслена позиція ОБСЄ щодо «де-факто держав» Південного Кавказу, слід виокремити Тбіліську декларацію 1-5 червня 2016 року. В ній вказується, що території Абхазії і Південної Осетії є невід'ємними частинами Грузії, а присутність будь-яких інших військових формувань на цих територіях є порушенням міжнародного права [245].

На сучасному етапі функціонує лише Мінська група ОБСЄ, що займається питанням вирішення нагірно-карабаського конфлікту. Вона була заснована в 1992 році, у 1994 році на Будапештській зустрічі був визначений мандат Мінської групи, а склад співголовуючих країн (США, Російська Федерація і Франція) був офіційно оформлений у 1997 році. Основними принципами, на яких МГ здійснює свою діяльність є визнання територіальної цілісності Азербайджану і недопущення застосування сили. Питання зі статусом Нагірного Карабаху залишається офіційно відкритим, але головною пропозицією є надання широкої автономії у складі Азербайджану [318]. Не зважаючи на велику кількість зустрічей і активізацію діяльності після загострення конфлікту у квітні 2016 року, реального рішення, що задовольняло б усі сторони, до цього часу прийнято не було.

Місія ОБСЄ, яка з 1993 року постійно сприяла проведенню мирних переговорів між Молдовою і ПМР, вважається також головним посередником у придністровському конфлікті. Особливою активністю відзначилися переговори у форматі «5+2», в яких беруть участь Молдова і ПМР як сторони конфлікту, Росія, Україна і ОБСЄ як посередники, а також США і ЄС як спостерігачі. Переговори були перервані у 2006, потім вони декілька разів відновлювалися у 2011 і 2016 роках. Окрім прямого політичного врегулювання ОБСЄ акцентує увагу на заходах зміцнення

довіри і міжлюдських контактах шляхом неофіційних переговорів під час зустрічей експертів із гуманітарних і соціальних сфер. Що стосується питання визнання «ПМР», то офіційна позиція ОБСЄ була висловлена у 2017 році президентом Австрії С. Курцом, країна якого на той момент головувала в організації. Він запропонував ідею особливого статусу Придністров'я у складі неподільної й унітарної Молдови [253]. 29-30 травня 2018 року пройшов черговий раунд переговорів у форматі «5+2», який в ОБСЄ назвали історичним, вказуючи на високий ступень ефективності, взаємні поступки і велику кількість підписаних за 2018 рік договорів [167]. Але автор вважає, що всі прийняті рішення мають організаційний характер і впливають лише на стабільність співіснування сепаратистського регіону з центром у межах Молдови, а не на кардинальне вирішення проблеми.

ОБСЄ належить також важлива роль у врегулюванні конфлікту навколо так званих «ДНР» і «ЛНР», хоча організація іноді піддається критики за проросійську позицію й ігнорування порушень Мінських домовленостей. У своїх резолюціях Парламентська асамблея ОБСЄ неодноразово засвідчувала «тверду підтримку суверенітету, політичної незалежності, єдності і територіальної цілісності України, як це визначено Конституцією країни» [169].

Окрім заяв ОБСЄ здійснює і конкретні кроки: з 21 березня 2014 року в Україні діє Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ (СММ), основними завданнями якої є

- об'єктивне спостереження і регулярне звітування про ситуацію в Україні;
- зменшення напруження в країні;
- сприяння діалогу між усіма сторонами конфлікту [236].

Місія складається з близько 700 цивільних неозброєних спостерігачів із більш ніж 40 держав-учасниць ОБСЄ, а її мандат поширюється на всю територію України. Основними результатами діяльності СММ ОБСЄ є щоденні звіти щодо дотримання «Комплексу заходів з виконання Мінських

угод» протидіючими сторонами в Україні [247].

Представники ОБСЄ беруть також активну участь у мирних переговорах щодо припинення збройного протистояння на Сході України у форматі Контактної групи з мирного врегулювання ситуації і відіграють важливу роль у процесі підписання Мінських угод. Однак дослідник І. В. Євтушенко зазначає що СММ не є миротворчою місією, тому її роль у деескалації конфлікту значно обмежена: «Мандат місії не дає змоги її персоналу безпосередньо забезпечувати роз'єднання сил. Представники СММ не мали можливості контролювати ситуацію на всій довжині кордону в зоні конфлікту» [73]. Зважаючи на прийняття рішень в ОБСЄ консенсусом, саме протидією Росії можна пояснити низьку ефективність місії. На сучасному етапі у своїх щоденних звітах члени місії констатують наявність постійних порушень режиму припинення вогню і значні перешкоди, що створюються членами озброєних формувань у процесі здійснення діяльності місії (насамперед, обмеження доступу патрулів ОБСЄ до територій, непідконтрольних Україні) [189].

Європейський Союз як провідний актор сучасних міжнародних відносин і важливий геополітичний гравець на пострадянському просторі також не залишається осторонь цієї проблеми. Але, якщо не розглядати окремо позиції держав-членів ЄС (особливо активною в цьому контексті є діяльність Франції як учасника Мінської Групи і Німеччини), то офіційна діяльність Європейського Союзу як самостійного гравця в сфері вирішення конфлікту навколо «де-факто держав» Південного Кавказу довгий час була не досить ефективною. У своїх заявах офіційні представники ЄС лише підкреслювали необхідність урегулювання даного конфлікту, але конкретно не вказували, на яких умовах конфлікти можна вирішити, і який статус повинні отримати у майбутньому ці території. Тому вплив ЄС на процес урегулювання конфліктів не був значним, обмежуючись наданням фінансової допомоги через Управління гуманітарної допомоги Єврокомісії і офіційними заявами [53].

Підвищення активності Європейського Союзу на південно-кавказькому напрямку бере початок з 2003 року, коли у проекті стратегії «Безпека Європи у благополучнішому світі», у число європейських сусідів було віднесено Вірменію, Азербайджан і Грузію, а також запропоновано проект формування по сусідству з Євросоюзом зони безпеки та стабільності. У рамках реалізації Плану дій Угоди про партнерство та співробітництво Вірменія-ЄС 25 жовтня 2006 року Європейський Союз наголошував на готовності співпрацювати з ОБСЄ і сприяти діяльності Мінської Групи у сфері врегулювання нагірно-карабаського конфлікту, а також на зміцненні власних дипломатичних зусиль шляхом діяльності спеціального представника ЄС на Південному Кавказі.

Посилення діяльності ЄС на Південному Кавказі взагалі, і в сфері вирішення проблеми де-факто державності Нагірного Карабаху зокрема, спостерігається після російсько-грузинського конфлікту 2008 року і визнання Російською Федерацією незалежності Абхазії і Південної Осетії. Дані події стали безумовним поштовхом до поглиблення співпраці ЄС із пострадянськими країнами, у тому числі і з країнами Закавказзя, у межах програми Східного партнерства. Слід відзначити, що сама програма Східного партнерства в основному акцентує увагу на демократизації суспільства і на економічній складовій співпраці, а не на безпековій сфері. Але посилення уваги ЄС до регіону не могло не активізувати його політику у сфері вирішення проблеми «де-факто держав» [72].

У резолюції про необхідність стратегії ЄС на Південному Кавказі, що була ухвалена Європейським Парламентом 20 травня 2010 року, наголошувалося:

- «Status quo» «де-факто держав» Закавказзя повинен змінитися спільними зусиллями ЄС й інших зовнішніх гравців;
- проблема біженців і внутрішніх переселенців залишається не вирішеною і являє собою значну загрозу системі регіональної безпеки;
- самі «де-факто держави» можуть мати проміжний статус до остаточного врегулювання конфлікту [301].

Верховний комісар Євросоюзу з питань зовнішньої політики і безпеки Кетрін Ештон 15 листопада 2011 під час свого візиту до Південного Кавказу офіційно заявила, що ЄС стурбований конфліктами в регіоні, але на відміну від Мінської Групи ОБСЄ, що є відповідальною за врегулювання проблеми, Європейський Союз може лише сприяти цьому процесу шляхом призначення свого спеціального представника ЄС у справах Південного Кавказу та грузинської кризи [339]. Серед останніх заяв слід відмітити виступ перед журналістами посла ЄС в Азербайджані Малени Мард, яка заявила 1 жовтня 2016 року про прагнення організації досягти багатосторонньої домовленості щодо конфліктів [70].

Європейський Союз також не є офіційним посередником у врегулюванні придністровського конфлікту, але бере участь у переговорах «5+2» в якості спостерігача. Офіційні представники ЄС неодноразово заявляли, що конфлікт навколо ПМР не є ускладненим релігійним чи етнічним протистоянням, а має суто економічну основу. Щодо питання статусу Придністров'я ЄС також підтримує ідею територіальної цілісності Молдови, але за умови її федералізації. Хоча головним питанням залишається проблема надання владних функцій Тирасполю у тому обсязі, який не зашкодить центральній владі [147].

Європейський Союз не є міжнародною організацією, що прямо відповідає за підтримання миру в Європі. Але саме боротьба за європейське майбутнє України стала одним із факторів, що був використаний проросійською пропагандою для активізації сепаратистських рухів на Сході країни. Враховуючи це, автор вважає позицію ЄС щодо так званих «ДНР/ЛНР» важливою для формування загальної картини. Дана позиція є досить однозначною:

– 11 травня 2014 року прес-секретар верховного представника ЄС із закордонних справ і політики безпеки М. Косьянчич заявила, що Євросоюз вважає нелегітимними так звані референдуми в Донецькій і Луганській областях України і не визнає їхні результати [69];

– 5 листопада 2014 року в офіційній заяві ЄС було зазначено, що проведення так званих президентських і парламентських виборів у «Донецькій і Луганській народних республіках» є незаконним і порушує Мінський протокол [71];

– 20 лютого 2017 року М. Косьянчич заявила: «ЄС як і раніше непохитний у своїй підтримці територіальної цілісності, суверенітету та єдності України, а також повної реалізації Мінських домовленостей. ... Проїзні документи, видані так званими «ДНР» і «ЛНР», в рамках Європейського Союзу визнані не будуть» [24].

Дані факти свідчать про незмінність позиції ЄС щодо так званих «ДНР/ЛНР», які 25 червня 2014 року були внесені до списку суб'єктів, що підривають територіальну цілісність, суверенітет та незалежність України з поясненням: «відповідальні за організацію незаконного референдуму, що суперечить українському конституційному законодавству і, як наслідок, міжнародному праву. ...Також беруть участь у вербуванні до незаконних збройних сепаратистських груп, що загрожує стабільності та безпеці України» [298].

На відміну від Європейського Союзу, Співдружність Незалежних Держав офіційно позиціонує себе як організація, що відповідає за мир і безпеку на пострадянському просторі. В Статуті СНД поміж іншого зазначається: «У разі виникнення загрози суверенітету, безпеки й територіальної цілісності однієї або декількох держав-членів або міжнародному миру та безпеці держави-члени негайно пускають у хід механізм взаємних консультацій з метою координації позицій і вжиття заходів для усунення виниклої загрози, включаючи миротворчі операції і використання в разі необхідності Збройних Сил в порядку здійснення права на індивідуальну або колективну самооборону відповідно до статті 51 Статуту ООН. Рішення про спільне використання Збройних Сил приймається Радою глав держав Співдружності або зацікавленими державами-членами Співдружності з урахуванням їх національного законодавства» [266].

Але на практиці миротворча діяльність має трьохрівневий характер: у межах усього СНД, Організації Договору про колективну безпеку і двосторонніх зв'язків [181, с. 90]. Таким чином, фактично всі миротворчі функції СНД взяла на себе Російська Федерація, яка здійснювала операції по врегулюванню конфліктів навколо «де-факто держав» на основі багатосторонніх домовленостей з конфліктуючими сторонами [43, с. 273]. До таких операцій можна віднести операції на основі Угоди про принципи мирного врегулювання збройного конфлікту в Придністровському регіоні Республіки Молдова від 21 липня 1992 року або Угоди про принципи врегулювання конфлікту в Південній Осетії від 24 червня 1992 року [125].

У цьому контексті єдиною миротворчою операцією навколо «де-факто держав» власне СНД є операція в Абхазії, що була регульована «Мандатом Колективних сил з підтримки миру в зоні конфлікту в Абхазії, Республіка Грузія» [131]. Але з 1994 року по 2008 рік ця операція також проводилася виключно на основі російського військового контингенту [67, с. 31]. Остаточо дискредитувавши себе під час російсько-грузинської війни 2008 року і фактичної окупації Росією території Абхазії і Південної Осетії, місія припинила свою діяльність. Автор вважає, що це стало однією з причин офіційного виходу Грузії зі складу СНД у 2009 році [50].

Саме через абсолютний контроль Російської Федерації над миротворчою діяльністю СНД, миротворчій контингент організації так і не був допущений до врегулювання конфлікту навколо «НКР», головним чином через незгоду Азербайджану [137, с. 145]. Даної позиції слід дотримуватися й Україні заради недопущення ще більшого посилення впливу РФ на Сході нашої держави.

У даному контексті особливий інтерес повинна представляти Організація за демократію та економічний розвиток (ГУАМ) – регіональна організація, до якої входять такі пострадянські країни, як Азербайджанська Республіка, Грузія, Республіка Молдова, Україна. На нашу думку, особливістю даної організації є наявність на території кожної держави-члена

неврегульованої проблеми навколо сепаратистського державного утворення. Український дослідник В. Г. Радецький зазначає: «Одним із головних об'єднувальних стимулів для членів цієї організації стала наявність спільного інтересу до подальшого відмежування від Росії ... Кроком у цьому напрямку стало прийняте в січні 1999 року країнами ГУАМ рішення створити свій миротворчий батальйон, який міг би бути задіяний за мандатом ООН або іншої міжнародної організації» [205, с. 112].

До цього часу серйозних досягнень у сфері врегулювання конфліктів навколо «де-факто держав» на пострадянському просторі ГУАМ не продемонструвала, але організація має значний потенціал, і держави-члени повинні розвивати і поглиблювати своє співробітництво у даній сфері.

Отже, починаючи з 1993 року ООН бере активну участь у вирішенні конфліктів навколо «де-факто держав» Південного Кавказу. В урегулюванні конфлікту навколо «ПМР» ООН участі майже не брала і, на думку автора, вона повинна активізувати свою політику в даній сфері. Можна стверджувати, що ООН приділяє багато уваги проблемі сепаратизму на Сході України. В заявах і резолюціях, під час виступів на відкритих засіданнях Ради Безпеки члени організації неодноразово підкреслювали повагу до суверенітету і територіальної цілісності нашої держави, засуджували дії проросійських бойовиків і жодного разу не визнавали де-факто незалежність так званих «ЛНР» і «ДНР». Однак недосконала система голосування в РБ, що дозволяє Російській Федерації накладати вето на будь-які рішення, також блокує вироблення конкретних пропозицій і здійснення ООН ефективних кроків по врегулюванню даного конфлікту.

ОБСЄ пропонує спеціальний статус Придністров'я у складі унітарної Молдови. Юридичні деталі такого особливого статусу знаходяться у процесі розробки, але новий варіант вирішення конфлікту вбачається цілком реальним і здатним задовольнити обидві сторони. Жодна «де-факто держава» Південного Кавказу до цього часу не отримала офіційного визнання від ОБСЄ. Організація з безпеки і співробітництва в Європі найактивнішу участь

брала у врегулюванні конфлікту у Нагірному Карабасі. Але основною її заслугою можна назвати лише надання конфлікуючим сторонам майданчику для переговорів. Розмороження конфлікту у 2016 році показало, що навіть припинення вогню не може вважатися остаточним. В Україні поки що ОБСЄ залишається єдиною реально діючою міжнародною організацією, що бере участь не лише у переговорному процесі, але й у спостереженні за конфліктом завдяки існуванню СММ.

Євросоюз не має такого впливу на процес врегулювання конфліктів Південного Кавказу, як, наприклад, Мінська Група ОБСЄ. Але слід відмітити певне поглиблення співпраці ЄС з державами Південного Кавказу в останні роки, що дозволяє прогнозувати подальшу активізацію політики організації щодо вирішення конфліктів навколо «де-факто держав» Південного Кавказу. Європейський Союз також підтримує територіальну цілісність Молдови і бере участь у переговорах навколо придністровського конфлікту в якості спостерігача. Також однозначною є позиція Європейського Союзу щодо статусу квазідержавних утворень на території України: ЄС назвав нелегітимними референдум і вибори в «ДНР/ЛНР», не визнає їхні документи і засуджує їх за дії, що несуть загрозу територіальній цілісності України.

Миротворча діяльність СНД з врегулювання конфліктів навколо «де-факто держав» пострадянського простору дискредитувала себе як інструмент впливу Російської Федерації на регіони, що входять до сфери її імперських інтересів. Реальною альтернативою є поглиблення співпраці у межах ГУАМ, усі члени якої мають спільний інтерес у якнайшвидшому вирішенні даного питання. Виходячи із вищезгаданого, можна зробити висновок, що питання статусу так званих «де-факто держав» пострадянського простору залишається у порядку денному провідних міжнародних організацій, які регулюють сферу безпеки в Європі.

3.2. Позиція зацікавлених держав щодо феномену «де-факто держав» на пострадянському просторі

Існування «де-факто держав» на пострадянському просторі є потенційною загрозою миру і стабільності не лише в регіоні, але й в усьому світі. По-перше, високий рівень конфліктогенності ситуації навколо сепаратистських утворень може у будь-який момент призвести до відкритого військового протистояння із залученням широкого кола зацікавлених держав. По-друге, саме існування таких державоподібних утворень створює небезпечний прецедент, що ставить під сумнів важливість територіальної цілісності та непорушності кордонів держав і здатен сприяти активізації сепаратистських рухів в інших країнах світу.

Тому проблема вирішення конфліктів навколо «де-факто держав» займає важливе місце у зовнішньополітичних стратегіях як країн пострадянського простору, так й інших впливових акторів міжнародних відносин. Вирішення цих конфліктів є неможливим без розв'язання головної проблеми – питання статусу «де-факто держав», що позиціонують себе як незалежні країни і прагнуть домогтися визнання свого суверенітету міжнародною спільнотою. Тому ми зацентруємо увагу саме на офіційній позиції зацікавлених держав щодо статусу й потенційного визнання «де-факто держав» на пострадянському просторі.

Американський дослідник С. Пегг стверджує, що міжнародне співтовариство традиційно реагує на сепаратистські держави трьома способами:

- активна протидія через застосування ембарго і санкцій;
- повне ігнорування їх існування;
- обмежене визнання їх присутності, включаючи спроби налагодити контакт [328, р. 4].

Англійський дослідник Д. Лінч додає четвертий варіант: спроби силового знищення «де-факто держави» [317, р. 25].

Враховуючи геополітичний чинник, зумовлений протилежним цивілізаційним тяжінням конфліктуючих сторін і ґрунтуючись на цивілізаційній концепції С. Хантінгтона, за якою можна виділити в даному

контексті західну цивілізацію і православно-слов'янську [306], автор пропонує для аналізу офіційну позицію наступних держав:

1. Сполучених Штатів Америки і Російської Федерації як двох полюсів цивілізаційного протистояння у сучасному світі. США як оплот західної цивілізації є активним актором на міжнародній арені, їх реакція на міжнародні процеси впливає на позицію інших західних держав, наприклад, країн Європейського Союзу, а важелі впливу, що можуть застосовувати США, здатні певною мірою змінити хід розвитку конфліктів. Російська Федерація розглядає весь пострадянській простір як сферу своїх імперських інтересів, тому бере найактивнішу участь у процесах врегулювання даних «заморожених» конфліктів, що має досить неоднозначні наслідки і в деяких випадках призводить до переведення РФ зі статусу спостерігача й миротворця до статусу учасника протистояння. До того ж слід враховувати той факт, що усі держави, від яких намагаються відокремитися сепаратистські регіони, тією чи іншою мірою тяжіють до інтеграції у західний цивілізаційний простір, а самі «де-факто держави» навпаки йдуть на зближення з Росією, починаючи від звернень за допомогою і завершуючи прямими закликами до повної інтеграції.

2. Держав-учасниць конфлікту й інших позарегіональних акторів (Іран, Румунія, Туреччина), які мають свої специфічні інтереси у вирішенні кожного конкретного протистояння.

3. України, як активного гравця в регіоні, який бере участь у вирішенні конфліктів навколо «де-факто держав» з початку 90-х років. У 2014 році дана проблема набула особливої актуальності для нашої держави, враховуючи події на Сході.

Особливе місце серед «де-факто держав» пострадянського простору займають так звані «Республіка Абхазія» і «Республіка Південна Осетія», зважаючи на офіційне визнання їх незалежності чотирма державами-членами ООН. Дана подія у 2008 році стала початком нового етапу розвитку «де-факто держав» на пострадянському просторі, тому ми пропонуємо, перш за

все, дослідити саме еволюцію позиції міжнародної спільноти за цей період.

Завершення «серпневої війни» між РФ і Грузією, що трактується російською стороною як операція з примусу до миру, а грузинською – як анексія території незалежної Грузії, докорінно змінило не лише статус «де-факто держав» Абхазії і Південної Осетії, що перейшли із категорії «невизнаних держав» до категорії «частково визнаних», але і статус самої Російської Федерації, яка об'єктивно перетворилася з миротворця на сторону конфлікту [11, с. 157].

Офіційне визнання Росією незалежності «РА» і «РПО» відбулося 26 серпня 2008 року підписанням Президентом РФ двох відповідних наказів. Положення наказів були абсолютно ідентичними:

- визнати сепаратистські регіони в якості суверенних і незалежних держав;
- розпочати процес підготовки договорів про дружбу і співробітництво;
- залишити російські збройні сили на даних територіях на невизначений період [257-258].

Отже, фактично можна казати про початок анексії грузинської території, що викликало значний резонанс у світі та було рішуче засуджено провідними державами, а особливо офіційним грузинським урядом. Заради об'єктивності слід зазначити, що Російська Федерація не єдина визнала незалежність Абхазії і Південної Осетії. Другою країною, яка визнала обидві «де-факто республіки» 5 вересня 2008 року, стала Республіка Нікарагуа. 10 вересня 2009 року вони були офіційно визнані Боліваріанською Республікою Венесуела, 15 грудня 2009 року – Республікою Науру, 23 травня 2011 року – Республікою Вануату, а 18 вересня 2011 року – Республікою Тувалу [277].

Однак острівні держави Науру, Вануату і Тувалу неодноразово були звинувачені у визнанні сепаратистських регіонів незалежними лише у відповідь на фінансову допомогу з боку Російської Федерації (так звана «доларова дипломатія», тобто купівля визнання) [4], а Вануату і Тувалу

взагалі пізніше відмовилися від свого визнання [286].

Позицію Росії та Грузії, які до цього часу не знайшли спільного шляху вирішення цієї проблеми, можна прослідкувати в офіційних заявах. Російський Прем'єр-міністр Д. Медведєв, який у 2008 році був Президентом Російської Федерації, у 2013 році з нагоди п'ятиріччя даної події, дав два великі розгорнуті інтерв'ю кореспонденту російського телеканалу «Russia Today» О. Бойко і автору програми «Позиція» грузинської телекомпанії «Руставі-2» Н. Шубладзе. Обидва інтерв'ю майже повністю присвячувалися трагічним подіям серпня 2008 року. Незважаючи на різну цільову аудиторію структура бесід, питання й відповіді на них були дуже схожі. Можна виділити ключові положення позиції Голови уряду Російської Федерації:

1. Конфлікт спровокувала грузинська сторона, а Росія була вимушена втрутитися для того, щоб захистити своїх громадян на території Південної Осетії. Взагалі, терміни «російсько-грузинський конфлікт» або «російсько-грузинська війна» прем'єром не використовувалися: «Це не війна між Грузією і Росією. Це грузинсько-осетинський конфлікт, в який нам довелося втрутитися для того, щоб спонукати Грузію припинити винищувати, по суті, людей, яких вони розглядали як своїх громадян, і які одночасно були значною мірою громадянами Росії» [105].

2. Визнання Південної Осетії й Абхазії незалежними державами в серпні 2008 року було необхідним кроком на шляху встановлення миру на цих територіях і жодного приводу це рішення переглядати російський уряд не має. На даному ж етапі Російська Федерація жодним чином не втручається у внутрішню та зовнішню політику цих суверенних територій: «Так, у нас є військовий контингент, який на прохання відповідних держав ми там утримуємо. Він нікуди не втручається, він просто забезпечує збереження того статус-кво, що склався, і неможливість винищення людей. Що ж до ефективного контролю над ситуацією, то він здійснюється органами влади Південної Осетії й Абхазії» [104].

3. Головною умовою налагодження дипломатичних відносин між

Російською Федерацією і Грузією прем'єр-міністр назвав визнання грузинською стороною незалежності Південної Осетії й Абхазії.

Не можна не згадати, що 26 серпня 2013 року В. Путін привітав лідерів Південної Осетії та Абхазії Л. Тібілова та О. Анкваба із п'ятою річницею визнання суверенітету цих республік Росією й назвав це визнання єдиним вірним рішенням у реаліях 2008 року [202]. Цей крок яскраво продемонстрував стійкість і незмінність позиції Російської Федерації у цьому питанні.

У відповідь на ці заяви М. Саакашвілі 7 серпня 2013 року також виступив на телеканалі «Руставі-2». Він заявив, що головною причиною конфлікту 2008 року стала імперська політика Москви та її намагання не допустити вступу Грузії до Північноатлантичного Альянсу: «Росії знадобилася війна, щоб нас контролювати, а для цього вирішили відторгнути Абхазію і Південну Осетію. Вони готувалися до війни з 2005 року» [106]. Єдиний шлях вирішення цієї проблеми Саакашвілі вбачає у збереженні територіальної цілісності Грузії та подальшої інтеграції до європейської та атлантичної спільнот.

А у заяві Міністерства закордонних справ Грузії з нагоди п'ятої річниці конфлікту недвозначно стверджується, що «розширення зони окупації, установлення огорож та обладнання на території Грузії відкрито порушують суверенітет Грузії, територіальну цілісність і непорушність кордонів» [341].

Ще однією знаковою подією, яка яскраво демонструє незмінність позицій Росії, стало підписання сепаратистськими територіями Договорів про союзництво із Російською Федерацією. 24 листопада 2014 року Президент Росії В. Путін і голова Абхазії Р. Хаджимба підписали Договір про союзництво та стратегічне партнерство строком на 10 років, який окреслив межі майбутнього спільного оборонного і митного простору та спростив процедуру набуття російського громадянства мешканцям Абхазії [58].

А 18 березня 2015 року подібний документ з терміном дії 25 років, що отримав назву Договір про союзництво й інтеграцію, був підписаний і з

Південною Осетією. Серед іншого було зазначено: «Російська Федерація буде всіляко сприяти розвитку міжнародних зв'язків Республіки Південна Осетія, включаючи розширення кола держав, що офіційно визнали її, і створення умов для вступу Республіки Південна Осетія до міжнародних організацій та об'єднань, у тому числі у створенні з ініціативи і (або) за сприяння Російської Федерації» [59].

Підписання цих угод стало для РФ кроком на шляху потенційного повного поглинання регіонів, а статті про створення спільного оборонного простору були прописані заради попередження спроб Грузії реінтегрувати свої території. Уряд Грузії розцінив цю подію як «цинічний і провокативний крок з боку Росії ... дію, спрямовану на анексію» [217].

До цього часу позиції двох держав-учасниць конфлікту навколо Абхазії і Південної Осетії залишаються незмінними. Російська Федерація продовжує всіляко підтримувати сепаратистські регіони, постійно наголошуючи на їх незалежності і підкреслюючи свій неофіційний патронат над ними. Наприклад, у серпні 2017 року В. Путін здійснив візит до Абхазії, що було розцінено урядом Грузії як черговий провокативний крок. У своїй заяві МЗС Грузії зазначило: «Подібна цинічна дія у дев'яту річницю серпневої війни служить узаконенню з російської сторони насильницької зміни державних кордонів суверенної держави шляхом військової агресії, етнічної чистки й окупації. Цим ходом Кремль також безрезультатно намагається підтримати і легітимізувати свої окупаційні режими» [48].

Провідні держави Заходу також засудили останні дії РФ, як і взагалі визнання нею незалежності сепаратистських регіонів. Особливої уваги у даному контексті заслуговує офіційна реакція Сполучених Штатів Америки, як провідної держави світу і активного позарегіонального актора на пострадянському просторі. Отже, 26 серпня 2008 року Російська Федерація офіційно визнала у своїй заяві незалежність Абхазії та Південної Осетії, а вже наступного дня Президент США Дж. Буш молодший засудив це рішення та назвав його безвідповідальним. Він також заявив, що ці території є

регіонами Грузії та повинні залишатися в її кордонах [22].

Після обрання Президентом Б. Обама підтвердив позицію США спочатку на саміті ЄС-США у Празі у квітні 2009 року, а потім у червні того ж року в Москві під час робочого візиту. Президент заявив, що визнання суверенітету Абхазії та Південної Осетії порушують територіальну цілісність Грузії та може призвести до анархії у міжнародних відносинах [165].

Виходячи з того, що військова операція є не лише неефективним, але й неприйнятним засобом «реінтеграції» республіки, адміністрація США рекомендувала Грузії дотримуватися «стратегічного терпіння» (strategic patience) «як найкращого шляху для повернення територій... чим сильніше і ефективніше будуть ставати демократія та економіка Грузії, тим помітніший буде контраст між Абхазією, Південною Осетією та іншою частиною Грузії» [342].

До речі дана стратегія була оприлюднена ще у 2009 році заступником держсекретаря з питань Європи та Євразії Філіпом Гордоном. Реалізація цієї стратегії передбачала роботу за трьома основними напрямками. По-перше, для повернення Абхазії й Осетії Грузії необхідно стати позитивною і привабливою економіко-політичною моделлю. По-друге, пропонувалося інтенсифікувати контакти між представниками громадянського суспільства, що стало б важливою платформою для «добровільного примирення». Третьою ініціативою мав стати розвиток бізнес-партнерств, перш за все середнього й малого бізнесу. Таким чином, дані інструменти «м'якої сили» повинні, на думку американських стратегів, послабити ізоляцію двох республік і сприяти зміцненню заходів довіри між сторонами [242, с. 115].

2011 рік став роком досить важливої заяви, яка мала широкий резонанс. По-перше, 29 червня 2011 року американський Сенат одноголосно схвалив резолюцію, внесену сенаторами США Джиною Шахін і Ліндсі Грем, що підтверджувала підтримку Сполученими Штатами суверенітету, незалежності й територіальної цілісності Грузії та закликала Росію вивести її окупаційні війська з Абхазії й Південної Осетії [348].

Таким чином, США вперше наголосили на ролі Російської Федерації у ситуації навколо даних «держав де-факто» та на присутності російських військ на цих територіях, як окупаційних. До речі, МЗС Росії досить різко відреагувало на резолюцію Конгресу: «Вона містить весь набір кліше і штампів про нібито «порушення територіальної цілісності й суверенітету Грузії», які протягом останніх трьох років звучать із Вашингтона. Зрозуміло, не обійдена й тема так званої «окупації». Нам неодноразово вже доводилося давати роз'яснення щодо абсурдності застосування цього терміна у даному контексті», – наводить офіційний сайт зовнішньополітичного відомства слова офіційного представника МЗС О. Лукашевича [143].

Наступним кроком Російської Федерації, що викликав досить негативну реакцію керівництва Сполучених Штатів Америки, стало підписання союзницьких угод із сепаратистськими регіонами в кінці 2014 – на початку 2015 років. Представники США заявили, що вони не визнають ці договори, які вважають «кроком, спрямованим проти зусиль зміцнити безпеку й стабільність у регіоні» [325].

Після обрання президентом США Д. Трампа, який за деякими прогнозами міг почати проводити проросійську політику, позиція держави щодо статусу Абхазії і Південної Осетії не лише не змінилася, але і стала більш жорсткою. У травні 2017 року Д. Трамп підписав Акт консолідованих асигнувань Палати представників США на 2017 рік, в якому вперше офіційно була визнана окупація Росією грузинських територій. До того ж на законодавчому рівні було закріплено, що США не будуть фінансово підтримувати держави, що визнали незалежність даних регіонів, і будуть сприяти реінтеграції Грузії: «Жодні кошти, виділені цим Законом, не можуть бути надані для допомоги центральному уряду країни, яка визнала незалежність або встановила дипломатичні відносини з окупованою Росією грузинською територією Абхазії і Цхінвальського району (Південної Осетії) за умови, що Секретар своєчасно публікуватиме на Державному веб-сайті Департаменту список таких центральних урядів. ...Жодні кошти, виділені

цим Законом, не можуть бути надані для підтримки російської окупації грузинських територій Абхазії і Цхінвальського регіону» [337].

У відповідь на це президент Грузії Г. Маргвелашвілі заявив, що даний документ є важливим кроком на шляху зміцнення стратегічного партнерства Грузії і Сполучених Штатів: «Цим законом Сполучені Штати захищають суверенітет і єдність Грузії, а також надають особливу силу політиці невизнання окупованих територій» [51].

Отже, проаналізувавши значну кількість зовнішньополітичних документів Сполучених Штатів Америки й виступи офіційних осіб держави, можна виокремити основні пункти позиції США щодо даної проблеми:

- Абхазія й Південна Осетія є грузинськими регіонами, США не визнає їх незалежності та закликає Російську Федерацію скасувати своє визнання цих «де-факто держав»;

- США не визнають легітимними результати жодних парламентських і президентських виборів на даних територіях, і законною владою тут вважають лише грузинську;

- союзницькі договори, що були підписані Російською Федерацією з лідерами Абхазії й Південної Осетії у 2014 і 2015 роках відповідно, також не мають жодної юридичної сили та є лише провокативним кроком з боку РФ на шляху до утвердження своєї сфери впливу у регіоні.

Якщо аналізувати позицію України щодо визнання незалежності Абхазії й Південної Осетії, то вона була досить недвозначно висловлена вже 26 серпня 2008 року після завершення так званої «серпневої війни» і визнання Російською Федерацією самопроголошених республік. Міністерство закордонних справ України оприлюднило заяву, в якій категорично засудило цей факт і зазначило, що це є грубим порушенням норм міжнародного права: «Залишаючись безумовним прибічником неухильного дотримання норм міжнародного права й мирного вирішення конфліктів, Україна закликає російську сторону відмовитися від визнання незалежності Південної Осетії й Абхазії, що створює небезпечний

міжнародно-правовий прецедент» [85].

Свою критичну позицію оприлюднив також 27 серпня і колишній президент України В. Ющенко, заявивши, що «Україна засуджує визнання Росією незалежності самопроголошених утворень» [177]. Того ж дня в інтерв'ю кореспонденту світових новин Лондонської редакції Reuters Е. Пайпер, глава держави відмітив, що забезпечення фундаментального міжнародного права на територіальну цілісність будь-якої країни є основою сучасної безпекової політики, тому Україна не підтримує рішення Росії про визнання незалежності Південної Осетії та Абхазі [263].

Незважаючи на зміни у зовнішньополітичному курсі України, що відбулися після президентських виборів 2010 року та яскраво виражену проросійську політику В. Януковича, позиція щодо територіальної цілісності Грузії залишилася незмінною, підтвердження чого можна знайти в заяві В. Януковича: «Є міжнародні норми. Згідно з міжнародними законами і нормами будь-які порушення цілісності тієї чи іншої держави заборонені. Ми не маємо права вітати ці процеси у світі, там, де йде порушення цілісності тієї чи іншої держави, і тим більше визнавати» [261].

Після обрання П. Порошенка Президентом України у 2014 році офіційних заяв щодо ситуації навколо Абхазії та Південної Осетії Президент України не робив, але ще у 2010 році під час перебування Порошенка на посаді міністра закордонних справ, він стверджував, що визнання цих двох самопроголошених республік суперечить усім нормам міжнародного права й за жодних умов не може бути здійснене [179]. А МЗС України у своїй заяві від 26 серпня 2014 року щодо нелегітимності президентських виборів в Абхазії підтвердило свою підтримку суверенітету й територіальної цілісності Грузії у рамках визнаних міжнародною спільнотою кордонів і політику невизнання незалежності Абхазії й Південної Осетії [86].

Враховуючи останні події на сході України, позиція нашої держави щодо статусу сепаратистських регіонів Грузії повинна залишатися незмінною. Так 8 серпня 2017 року у телефонній розмові з президентом

Грузії Г. Маргвелашвілі П. Порошенко знову висловив підтримку територіальної цілісності Грузії і засудив окупацію Абхазії і Цхінвальського регіону Російською Федерацією [194].

Позиція світової спільноти щодо статусу іншої «де-факто держави» Південного Кавказу – так званої «Нагірно-Карабаської Республіки» – є більш одностайною: жодна незалежна держава світу (якщо не враховувати таких самих сепаратистських регіонів) не визнала незалежність даної території Азербайджану. Навіть Вірменія, яка підтримує з «НКР» досить тісні зовнішні зв'язки, в офіційних заявах прямо не висловлюється за незалежність регіону від Азербайджану. Наприклад, на офіційному сайті Міністерства закордонних справ Республіки Вірменія є розділ, присвячений проблемі Нагірного Карабаху. Там зазначається, що «...збільшити результативність процесу врегулювання неможливо без повноцінної участі Високої Договірної Сторони конфлікту Нагірного Карабаху» [154]. Також визначаються основні принципи, на яких на думку вірменської сторони повинно будуватися врегулювання конфлікту навколо сепаратистського регіону:

- визнання права народу Нагірного Карабаху на самовизначення як основа вирішення проблеми;
- обов'язкова наявність контрольованого вірменською стороною надійного сухопутного зв'язку Нагірного Карабаху з Вірменією;
- гарантія безпеки Нагірного Карабаху на міжнародній основі [154].

З даних положень можна зробити висновок, що Вірменія підтримує повну незалежність так званої «НКР» і розглядає її як повноцінну учасницю конфлікту та суверенну республіку. В якості підтвердження даного факту можна навести цитату з вітального виступу президента РА С. Саргсяна з нагоди двадцятиріччя проголошення незалежності так званої «НКР» 1 вересня 2011 року: «Нагірно-Карабаська Республіка – це держава, що відбулася, з усіма своїми структурами. Навіть в умовах загрози війни вона незрівнянно більш демократична, ніж ті, хто говорить про демократію і національну толерантність у час, вільний від озвучування чергових погроз

війни проти вірменства» [187].

5 травня 2016 року після квітневої ескалації конфлікту уряд Вірменії схвалив законопроект про визнання незалежності «Нагірно-Карабаської Республіки». Заступник міністра закордонних справ Ш. Кочарян, який представив законопроект на засідання, зазначив: «Визнання незалежності НКР обумовлено результатами обговорень між Вірменією і НКР, враховуючи подальший розвиток ситуації у регіоні, в тому числі зовнішніми факторами» [30]. Але 16 травня 2016 року постійна комісія з іноземних справ парламенту Вірменії не включила до порядку денного пленарних засідань дану резолюцію, що було пояснено потенційним негативним впливом одностороннього визнання «НКР» на подальший переговорний процес [180].

Таким чином на державному рівні у жодному документі не було засвідчено факт політико-правового визнання «де-факто держави» Вірменією. Тому, наприклад, на офіційному виступі під час 72-другої сесії Генеральної Асамблеї ООН 19 вересня 2017 року С. Саргсян був набагато обережніший у своїх висловлюваннях і в характеристиці Нагірного Карабаху: словосполучення «держава, що відбулася» замінив на «суспільство, що відбулося» [211]. Щодо статусу «НКР», було застосовано досить нечітке формулювання: «До якого б варіанту врегулювання ми не прийшли, все одно, Республіка Арцах не може мати більш низький статус і користуватися меншою свободою, ніж має сьогодні. Азербайджан повинен визнати і поважати право народу Арцаху визначати своє майбутнє шляхом вільного волевиявлення, а безпека Арцахських вірмен повинна бути гарантована усіма можливими міжнародними і внутрішніми механізмами» [211]. Який саме статус має «НКР» зараз, вірменська сторона намагається не деталізувати.

Офіційна позиція Азербайджанської Республіки є більш конкретною і незмінною. Наприклад, міністр закордонних справ Е. Мамед'яров 31 травня 2016 року виступив із промовою в Північноатлантичній раді в рамках наради Азербайджану й НАТО. У своїй промові він підкреслив, що нинішній статус-кво на основі факту окупації залишається основним джерелом напруженості.

Було зазначено, що міжнародне співтовариство, включаючи співголів МГ ОБСЄ, визнають факт неприйнятності та нестійкості поточного статусу, а для того, щоб змінити статус-кво, окупація повинна бути припинена й озброєні сили Вірменії повинні бути виведені з усіх окупованих територій Азербайджану [303].

У заяві Міністерства закордонних справ АР, присвяченій річниці загострення ситуації в сепаратистському регіоні у квітні 2016 року (так звана «чотирьохденна війна», яка ознаменувала початок нового етапу конфлікту), було зазначено, що Нагірний Карабах не є незалежною державою, а окупованою територією Азербайджану: «Азербайджанська Республіка ще раз підкреслює, що вона ніколи не примириться з окупацією її територій. Вирішення конфлікту можливе лише на основі суверенітету і територіальної цілісності Азербайджану в межах своїх кордонів, визнаних світовою спільнотою» [340].

Серед останніх заяв президента І. Алієва можна також виокремити його виступ на відкритті 72-ої сесії Генеральної асамблеї ООН, який містив кардинально протилежні положення, ніж у його вірменського колеги: «Вже понад 25 років Вірменія утримує під окупацією 20 відсотків території Азербайджану – Нагірний Карабах й інші сім районів нашої країни. Нагірний Карабах – споконвічна й історична земля Азербайджану. У результаті вірменської агресії під окупацією знаходяться близько 20 відсотків визнаної на міжнародному рівні території Азербайджану. ... Вірмено-азербайджанський, нагірно-карабаський конфлікт повинен бути врегульований на основі міжнародного права, резолюцій Ради Безпеки ООН. Територіальна цілісність Азербайджану повинна бути повністю відновлена» [210].

Позиція Російської Федерації щодо статусу Нагорного Карабаху є більш складною і неоднозначною. Англійська дослідниця Е. Клевер із незалежної організації «European Movement International» стверджує, що Росія має кілька інтересів у конфлікті.

1. *Економічні інтереси в регіоні.* Азербайджан є одним із найбільших покупців російського озброєння. Крім того, Росія та Азербайджан співпрацюють на газовому й нафтовому ринках. Проте відносини між Росією та Азербайджаном загалом напружені, оскільки Росія ще більше пов'язана з Вірменією. Вірменія повністю залежить від російського газу і нафти, а багато ключових секторів економіки перебувають під російським контролем, такі як транспорт, телекомунікації, банківська й енергетична сфери. Також Росія має привілейований доступ на вірменський ринок.

2. *Політичні інтереси в регіоні.* Розповсюдженою серед азербайджанського політикуму є думка, що невирішеність Нагірно-Карабаського конфлікту і невизначений статус сепаратистського регіону дозволяють РФ збільшити свій політичний вплив на регіон шляхом посередництва [313].

Подібної позиції дотримуються й українські дослідники. О. В. Алексейченко вказує на намагання РФ не допустити західні держави до вирішення конфлікту і зберегти свій вплив на ситуацію шляхом замороження переговорів по територіальному обміну між Вірменією та Азербайджаном, тому що «...перехід (за планом обміну територіями) південної частини Вірменії під юрисдикцію Азербайджану або під контроль міжнародних миротворчих сил остаточно закриває для Росії вихід у регіон Південного Кавказу та Середнього Сходу» [8, с. 14].

На думку іншого українського дослідника А. Замятіна, РФ зацікавлена лише у збереженні поточної ситуації в регіоні, якій повністю відповідає невизначений статус «НКР». На підтвердження своєї думки дослідник наводить останнє загострення конфлікту у квітні 2016 року, яке відбулося через два тижні після того, як Європарламент затвердив план нового трубопроводу для постачання з Азербайджану нафтопродуктів у ЄС [82]. Але нестабільність регіону блокує європейські інвестиції і зберігає всеохоплюючий російський вплив. Азербайджанський професор Е. Нурієв охарактеризував дану стратегію Російської Федерації як збереження

«керованої нестабільності» в регіоні [162].

Яскраво демонструють дану позицію РФ зі збереження статус-кво обережні висловлювання Президента В. В. Путіна на зустрічах із Президентом Азербайджану І. Алієвим у Баку 8 серпня 2016 року і Президентом Вірменії С. Саргсяном у Москві 10 серпня 2016 року. На обох прес-конференціях торкнулися питання статусу Нагірного Карабаху і відповіді В. Путіна були майже ідентичні:

– «Ми будемо прагнути до одного: щоб Вірменія й Азербайджан знайшли таке рішення, яке є компромісним, але прийнятним для обох сторін, щоб тут не було переможців» (на зустрічі в Баку) [37];

– «Сподіваємося, що Вірменія й Азербайджан зможуть вийти на компромісне – без переможців і переможених – врегулювання наявних суперечностей» (на зустрічі в Москві) [310].

Відсутність конкретики щодо статусу НКАО і наголошення на відсутності переможців, тобто в принципі на збереженні сучасної ситуації, є характерними рисами російської позиції.

Сполучені Штати Америки, як співголова Мінської групи ОБСЄ, мають свої стратегічні й економічні інтереси у цьому регіоні. На їхню політику накладає відбиток велике місцеве вірменське лобі. Але співробітництво із Азербайджаном в енергетичній сфері та зближення останнього із НАТО робить інтереси США більш збалансованими. Останнім часом діяльність США у регіоні не відрізняється особливою активністю, але позиція щодо статусу «НКР» залишається незмінною.

Наприклад, після так званих парламентських виборів у «НКР» 3 травня 2015 року Дж. Ратк, держсекретар Держдепартаменту США, на прес-конференції зазначив: «Сполучені Штати не визнають Нагірний Карабах як незалежну суверенну державу, і, відповідно, ми не будемо приймати результати виборів» [357].

У своєму Звіті про стратегію міжнародного контролю над наркотиками (INCSR) за 2016 рік американський державний департамент підкреслив, що

Нагірний Карабах – це територія Азербайджану, яку окупували підтримані Вірменією сепаратистські сили: «Внаслідок тривалої суперечки з Вірменією і продовження окупації Нагірного Карабаху, уряд Азербайджану продовжує висловлювати свою стурбованість з приводу нездатності забезпечити безпеку міжнародних кордонів на окупованих територіях» [308].

У вітальному листі з нагоди дня незалежності Азербайджану 26 травня 2017 року Д. Трамп ще раз заявив, що США рішуче підтримують мирне врегулювання Нагірно-Карабаського конфлікту [62]. А в своєму прес-релізі від 21 червня 2017 року Держдепартамент наголосив на тому, «... що справедливе врегулювання конфлікту повинно базуватися на міжнародному праві, яке включає в себе Гельсінський Заключний акт, зокрема принципи невикористання сили і територіальної цілісності держави» [330].

Конфлікт навколо так званої «НКР» відбувається в зоні впливу ще двох геополітичних гравців – Ірану і Туреччини. Обидві держави є релігійними, економічними і військовими союзниками Азербайджану і підтримують територіальну цілісність держави. Туреччина з Вірменією має вкрай напружені відносини через історичні фактори і засуджує окупацію провірменськими військами регіону. Іран більш лояльний по відношенню до Вірменії, враховуючи стратегічне партнерство з її союзницею – Російською Федерацією, але також ніколи не визнавав незалежність Нагірного Карабаху.

Стійкість і незмінність даної позиції проявилася після так званого референдуму в «НКР» з приводу Конституції 20 лютого 20017 року. У заяві МЗС Туреччини було підкреслено, що держава не визнала цей референдум і охарактеризувала його як крок, що може стати загрозою для мира безпеки в регіоні і завдати шкоди процесу мирного врегулювання конфлікту. Глава прес-служби посольства Ірану в Азербайджані М. Наджафі наголосив, що Іран не визнає Нагірний Карабах в якості окремої республіки: «Принципова позиція Ірану щодо територіальної цілісності Азербайджану і Нагірно-Карабаського конфлікту ясна і прозора. Іран є прихильником якнайшвидшого вирішення конфлікту в рамках територіальної цілісності Азербайджану і

міжнародного права» [249].

Україна також не визнала так звану «Нагірно-Карабаську Республіку». Наша держава завжди виступала за дотримання принципів територіальної цілісності Азербайджану при врегулюванні Нагірно-Карабаського конфлікту та за його вирішення мирним шляхом і пропонувала свою допомогу. Наприклад, наприкінці 2002 року Україна заявила про свою готовність стати посередником у врегулюванні Нагірно-Карабаського конфлікту [262].

Серед останніх подій на території Нагірного Карабаху слід відмітити парламентські вибори, які відбулися 3 травня 2015 р. Україна не визнала результати цих виборів, про що було офіційно повідомлено у заяві Міністерства закордонних справ нашої держави. До того ж у цій заяві МЗС знову підкреслило, що врегулювання нагірно-карабаського конфлікту повинно відбуватися на принципах поваги суверенітету та територіальної цілісності Азербайджанської Республіки [87].

Також Україна не визнала і «конституційний референдум» 20 лютого 2017 року. У заяві МЗС з цього приводу було зазначено: «Референдум» є порушенням Конституції Азербайджанської Республіки і міжнародного права та не має правових наслідків. Позиція України щодо Нагірно-Карабаського конфлікту залишається незмінною та полягає у безумовній підтримці суверенітету і територіальної цілісності Азербайджанської Республіки в її міжнародно визнаних кордонах» [113].

Початок процесу мирного врегулювання конфлікту навколо так званої «Придністровської Молдавської Республіки» поклато підписання президентами Республіки Молдова М. Снегуром і Російської Федерації Б. Єльциним 21 червня 1992 року Угоди «Про принципи мирного врегулювання збройного конфлікту в Придністровському регіоні Республіки Молдова», що отримала назву Московська Угода. Сама «ПМР» не визнавалась як сторона конфлікту й у підписанні угоди участі не брала. Даний документ не торкався питання майбутнього статусу сепаратистського регіону, а лише встановлював режим припинення вогню і закладав базу для

подальших переговорів [161].

Але за більш ніж 25 років, що пройшли з часу підписання Московської угоди значимих результатів досягнуто не було. Дослідник Г. Гаспарян виділяє у якості крапки відліку нового етапу переговорного процесу підписання президентами Росії, Молдови, України і лідером Придністров'я меморандуму «Про основи нормалізації відносин між Республікою Молдова і Придністров'ям» [40, с. 173]. У даному документі серед іншого було зазначено, що сторони підтверджують можливість майбутньої побудови відносин між Придністров'ям і Молдовою лише у межах спільної держави [140].

Головною перешкодою на шляху вирішення проблеми існування цієї «де-факто держави» автор вважає різницю у підходах усіх зацікавлених країн до визначення формату такої «спільної держави». Республіка Молдова незмінно дотримується позиції, що єдиним можливим форматом побудови такої держави є унітарна республіка. Придністров'я може претендувати лише на широку автономію, на кшталт автономії Гагаузії, а конфедеративний устрій є у даному випадку першим кроком до розпаду держави.

У Стратегії національної безпеки Республіки Молдова, що вступила в силу 15 липня 2011 року (хоча проект нової стратегії знаходиться у розробці з 2016 року [192]) придністровський конфлікт вказується як одна з головних загроз національній безпеці держави, а головним шляхом вирішення даного конфлікту називають збереження територіальної цілісності Молдови і надання особливого статусу Придністров'ю: «Головним завданням процесу політичного врегулювання придністровського конфлікту є знаходження всеосяжного, дієвого й остаточного вирішення придністровського конфлікту, що полягає в розробці і присвоєнні придністровському регіону як складової частини Республіки Молдова особливого правового статусу. ...Остаточне вирішення конфлікту має забезпечувати життєздатність, демократичність, незалежність і суверенітет воз'єднаної держави шляхом відновлення єдиного конституційного, економічного і соціального простору, простору

безпеки й оборони» [240].

Аналогічні положення можна простежити в усіх офіційних заявах керівництва Молдови. Наприклад, на зустрічі з Президентом РФ В. Путіним 10 жовтня 2017 року І. Додон підкреслив: «Ми послідовно виступаємо за політичне врегулювання придністровського конфлікту в рамках переговорного формату «5+2» на основі дотримання принципів суверенітету і територіальної цілісності Республіки Молдова, з наданням особливого статусу Придністров'ю» [103].

Але останнім часом Президента Республіки Молдова досить часто звинувачують у відверто проросійській позиції. Наприклад, після прийняття резолюції ООН щодо виведення російських військ із території «ПМР», голова уряду Молдови Павло Філіп розцінив цю подію як безпрецедентну перемогу молдовської дипломатії [26]. А І. Додон у своїй заяві назвав цей крок передчасним, вказуючи на важливість збереження миротворчого контингенту РФ для підтримання миру і стабільності в регіоні: «Переконаний, що поки не буде знайдено стійке і життєздатне політичне рішення придністровської проблеми, поки не буде узгоджений механізм підтримки миру і стабільності в постконфліктний період, говорити про ліквідацію діючої миротворчої операції можуть лише популісти або провокатори, мета яких – дестабілізація ситуації в Республіці Молдова» [166]. Автор вважає, що сучасна політика І. Додона є кроком назад у врегулюванні придністровської проблеми: зближення з Російською Федерацією і постійні поступки сепаратистському регіону не можуть сприяти реінтеграції держави.

У свою чергу Російська Федерація завжди була не лише активним учасником урегулювання придністровської проблеми, але, на думку автора, може вважатись однією зі сторін конфлікту. По-перше, про це свідчить наявність на території Придністров'я російського військового контингенту всупереч рішенням Стамбульського саміту 1999 року і протестів молдовської влади. Український дослідник О. В. Алексеїченко зазначає, що «...до

середини 1993 р. за допомогою 14-ї російської армії було завершено формування збройних сил Придністров'я, 70% складу яких, у порушення досягнутих угод, дислокується в зоні безпеки. Крім того, понад 52% солдат і сержантів 14-ї російської армії комплектується зі складу населення придністровського регіону» [13, с. 246]. Таким чином, позицію Російської Федерації у жодному разі не можна вважати неупередженою. О. В. Алексейченко робить припущення, що саме існування так званої «ПМР» стало можливим завдяки російському плану зі дестабілізації ситуації в Молдові, що складався з наступних кроків:

- підтримка сепаратистського руху у придністровському регіоні;
- створення, за підтримки 14-ї армії колишнього СРСР, незаконних військових формувань, озброєних і укомплектованих російським озброєнням і військовими РФ;
- провокацію збройного конфлікту між сепаратистським режимом у Придністров'ї і владою Республіки Молдови;
- пропозицію щодо посередництва РФ у конфлікті між сепаратистським режимом і конституційною владою, що перетворило Росію на посередника у врегулюванні конфлікту [11, с. 66].

В якості посередника РФ неодноразово пропонувала свої плани по вирішенню проблеми, в яких чітко був прописаний майбутній статус «ПМР». Серед найбільш значимих пропозицій можна виділити:

1. План Є. Примакова (2000 рік).
2. Меморандум Д. Козака (2003 рік).
3. Проект Ю. Зубакова (2007 рік).

Спільним для цих трьох проектів стало те, що у жодному з них РФ не визнавала майбутню незалежність «ПМР» і підкреслювала територіальну цілісність Молдови. Але запропоновані шляхи вирішення проблеми суперечили молдовській конституції і не могли бути прийняті. Наприклад, «план Є. Примакова» пропонував створення договірної федерації і входження до неї «ПМР» в якості складової частини, що не могло бути

прийнятним для Молдови, так як автоматично надавало придністровському регіону рівноправний статус як державоутворюючого суб'єкта [49].

Аналогічну ідею містив і «Меморандум Д. Козака», який наділяв Придністров'я ще більш широкою автономією у складі майбутньої Федеративної Республіки Молдови: «Придністровська Молдавська Республіка є Суб'єктом Федерації, державним утворенням у складі Федерації, формує власні державні органи законодавчої (Верховна Рада Придністровської Молдавської Республіки), виконавчої (Президент Придністровської Молдавської Республіки і Уряд Придністровської Молдавської Республіки) і судової влади, має власні Конституцію і законодавство, державну власність, самостійний бюджет і податкову систему, а також власну державну символіку та інші атрибути свого державного статусу» [141]. Цілком передбачуваним було не прийняття Молдовою і цього плану.

Проект Ю. Зубакова не акцентував увагу на майбутньому статусі Придністров'я і обережно обійшов гострі кути, уникаючи питання можливої федералізації Молдови. Але повне вилучення з переговорного процесу США, ЄС і України також зашкодило його реалізації [13, с. 250].

Отже, цілком логічним є висновок, що Росія, хоча прямо і не визнає «ПМР», але надає цьому сепаратистському регіону вагому підтримку та розглядає його як сферу свого впливу. На підтвердження цього положення наведемо фрагмент висновку Європейського суду з прав людини від 8 червня 2004 року: «... «ПМР», створена в 1991-1992 роках за підтримки Російської Федерації, наділена органами влади і власною адміністрацією, залишається під дієвою владою або принаймні під вирішальним впливом Російської Федерації, і в будь-якому випадку вона виживає в силу військової, економічної, фінансової та політичної підтримки, наданої їй Російською Федерацією» [292].

У форматі «5+2» Сполучені Штати Америки хоча і не виступають країною-гарантом переговорів, як Росія й Україна, або посередником, як

ОБСЄ, але мають статус спостерігача та чітку й незмінну позицію щодо так званої «незалежності» сепаратистського регіону Молдови. Сполучені Штати неодноразово висловлювали підтримку суверенітету та територіальної цілісності Молдови в межах своїх міжнародно визнаних кордонів [358].

Наприклад, 18 вересня 2016 року держдепартамент США заявив, що держава не визнає референдум про незалежність у придністровському регіоні Молдови. Як зазначив прес-секретар Т. Кесі: «Придністров'я є частиною Молдови, і зусилля Придністровського режиму не слід визнавати нічим іншим, як спробою дестабілізувати Молдову» [331].

Криза в Україні актуалізувала для членів Конгресу США питання суверенітету і територіальної цілісності Молдови також, зважаючи на спільну загрозу з боку Російської Федерації. 27 березня 2014 року був прийнятий законопроект, що рекомендував «Радіо Вільна Європа» та «Радіо Свобода» докласти зусиль для боротьби із проросійською пропагандою в Україні й Молдові. 3 квітня 2014 року була прийнята резолюція № 411, в якій зазначається, що Росія використовувала енергоресурси, свою військову присутність у Придністров'ї та інші засоби для залякування Молдови. Резолюція підтверджує політику США щодо підтримки суверенітету, незалежності та територіальної цілісності Молдови; закликає Росію вивести свої військові сили з Молдови; і пропонує президенту розглянути питання про підвищення рівня співпраці з урядом Молдови у галузі безпеки і розвідки [358].

Серед останніх документів, які демонструють офіційну позицію США щодо статусу «ПМР» можна відзначити опубліковану Бюро з європейських і євразійських питань 8 листопада 2017 року на офіційному сайті Державного департаменту характеристику двосторонніх американсько-молдовських відносин, де серед іншого зазначається: «Сполучені Штати підтримують суверенітет і територіальну цілісність Республіки Молдова, і на цій підставі підтримують переговори «5+2», що спрямовані на пошук всеосяжного врегулювання, яке забезпечить особливий статус сепаратистського регіону

Придністров'я в межах територіально цілісної і суверенної Молдови» [350].

Ще однією державою, безпосередньо зацікавленою у вирішенні проблеми статусу «ПМР», є Румунія. Вона також не визнає незалежність сепаратистського регіону і виступає проти федералізації Молдови. У 2009 році на засіданні Генеральної асамблеї ООН колишній міністр закордонних справ Румунії Т. Баконскі заявив: «... ми не згодні з якими б то не було планами федералізації Республіки Молдова, оскільки будь-який крок зроблений в цьому напрямі стане відходом від принципу збереження територіальної цілісності і суверенітету Республіки Молдова, як це передбачено чинною Конституцією» [220].

14 червня 2017 року новий міністр закордонних справ Румунії Т. Мелешкану підтвердив підтримку Румунії мирних переговорів у форматі «5+2», як єдиної основи, яка гарантує прозорість і законність довгострокового рішення, заснованого на повазі до повного суверенітету і територіальної цілісності Республіки Молдова [212]. Автор вважає, що Румунія могла б долучитися до формату «5+2» в якості спостерігача, але введення цієї держави до переговорного процесу має бути поступовим і вкрай обережним, зважаючи на поширення сепаратистською владою серед придністровського населення пропагандистської ідеї щодо можливого об'єднання Молдови і Румунії в єдину державу.

Вирішення Придністровського конфлікту було і залишається дуже важливою й актуальною проблемою в контексті забезпечення національної безпеки України. По-перше, виникнення будь-якого збройного конфлікту в безпосередній близькості до кордонів незалежної держави завжди є потенційною загрозою втягнення цієї держави до протистояння двох інших країн. По-друге, територія Придністров'я є джерелом нелегальних мігрантів та контрабанди, що створює стратегічну нестабільність на кордонах і загрожує національним інтересам України та українських громадян. А особливо слід відмітити, що активна участь України у процесі врегулювання Придністровського конфлікту має велике значення для забезпечення

престижу держави та покращення її іміджу на міжнародній арені.

Особливе місце у стратегії України щодо «ПМР» займає План В. Ющенка, що був оприлюднений на саміті ГУАМ у 2005 році. Цей план містив 7 пунктів і серед іншого передбачав демократизацію політичного режиму на цій території та прийняття спеціального закону про автономний статус Придністров'я [185]. Такий закон було схвалено Парламентом Молдови в липні 2005 року, але уряд ПМР відхилив його. На думку аналітиків, виконання плану В. Ющенка було призупинено через невідповідність інтересам Російської Федерації.

Наступним вагомим етапом участі України у вирішенні цього питання стало перше головування нашої держави в ОБСЄ, що розпочалося з 1 січня 2013 року та тривало один рік. З того часу, як Україна приєдналася до заключного акту ОБСЄ у 1992 році, вона розглядає цю загальноєвропейську структуру як основу для врегулювання міжнародних конфліктів у регіоні, в тому числі Придністровського. Незважаючи на те, що неузгоджені дії партнерів завадили досягти успіхів у рамках формату «3+2», тобто між учасниками конфлікту та країнами гарантами, співробітництво у рамках ОБСЄ залишалось для України основою для досягнення політичної згоди та розв'язання проблеми між Кишиневом і Тирасполем. Про це заявляв колишній міністр закордонних справ України Л. Кожара 17 січня 2013 року на засіданні Постійної ради ОБСЄ: «Без сумніву, пріоритетне значення в процесі головування України в ОБСЄ буде приділятися замороженим конфліктам, і придністровське врегулювання займає особливе місце в цих питаннях» [111].

Ще у листопаді 2012 року були розроблені основні рекомендації щодо діяльності України під час головування в ОБСЄ, де проблемі Придністров'я приділялася значна увага. Були надані такі пропозиції на 2013 рік:

1. Провести наступні раунди переговорів щодо Придністровського врегулювання на території України.
2. Розглянути можливість пропозиції нового плану співіснування

Молдови й самопроголошеної «ПМР», в основу якого може лягти ідея самоврядного регіону із делегуванням повноважень, але з додаванням гарантій невходження Молдови до складу інших держав і гарантій мовних і гуманітарних прав національних меншин, які мешкають на території самопроголошеної «ПМР».

3. У разі необхідності розглянути можливість прийняття нової редакції Конституції Молдови з наданням міжнародних гарантій територіальної цілісності й недоторканості кордонів.

4. Підтримати ініціативи, пов'язані зі зміною миротворчого мандату у Придністров'ї. Фактично з військової ця місія повинна перетворитися у поліцейську, мати функції спостереження, контролю над кордоном, відновлення верховенства права й моніторингу дотримання прав людини тощо.

Було запропоновано 2 варіанта конфігурації міжнародних миротворчих сил:

– сформувані міжнародні миротворчі сили та інкорпорувати до них українських військових спостерігачів або миротворчий контингент і частину присутніх російських військовослужбовців;

– запропонувати впровадження цивільної місії ОБСЄ або ЄС у рамках ЄСПБО з метою нагляду за діяльністю російських миротворчих військ [188, с. 7].

Слід зазначити, що головування України в ОБСЄ продемонструвало усю складність процесу врегулювання конфлікту й деякі перешкоди на шляху реалізації українських планів. Основною перешкодою можна назвати значну протидію з боку самопроголошеної «Придністровської Молдавської Республіки», що проявилася, наприклад, у відмові лідера Придністров'я Є. Шевчука взяти участь 19-20 лютого 2013 року у переговорах з питання врегулювання придністровського конфлікту у форматі «5+2» у Львові.

Хоча деякі політологи відзначили політику України щодо Придністровської невизнаної республіки як неефективну, головною

причиною її невдачі стала відсутність політичної волі держав-учасниць конфлікту й Російської Федерації. А через події в самій Україні з 2014 року проблема статусу «ПМР» взагалі на деякий час відійшла на другий план.

Найгостріше питання сучасної внутрішньої та зовнішньої політики України й одна з найбільш актуальних проблем міжнародних відносин на пострадянському просторі – це конфлікт на Сході нашої держави та, як наслідок, проголошення незалежності так званих «Донецької Народної Республіки» і «Луганської Народної Республіки».

Україна категорично не визнає «ДНР» і «ЛНР», більш того, вона визнає ці угруповання терористичними організаціями. Вперше у травні 2014 року про це офіційно заявив заступник генерального прокурора України М. Голомша [223].

На виконання Мінських угод від 5 вересня 2014 року набув чинності Закон України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей», за яким на 3 роки з дня підписання на цій території запроваджується особливий режим діяльності органів місцевого самоврядування, але знову підкреслюється приналежність цих районів до нашої держави. У даному документі, зокрема у Статті 7, визначалась особлива державна підтримка соціально-економічному розвитку регіону: «Державна підтримка полягає у запровадженні законом відмінного від загального економічного режиму здійснення господарської та інвестиційної діяльності, спрямованого на відновлення об'єктів промисловості, транспортної та соціальної інфраструктури, житлового фонду, переорієнтацію промислового потенціалу, створення нових робочих місць, залучення інвестицій і кредитів для відновлення та розвитку об'єктів, розташованих в окремих районах Донецької та Луганської областей». До того ж Стаття 8 підкреслювала особливі зв'язки регіону із РФ: «Органи виконавчої влади сприяють розвитку в окремих районах Донецької та Луганської областей транскордонного співробітництва, спрямованого на вирішення спільних проблем розвитку, посилення та поглиблення

добросусідських відносин між територіальними громадами, органами місцевого самоврядування окремих районів з адміністративно-територіальними одиницями Російської Федерації на основі угод про прикордонне співробітництво» [80]. Цей закон деякою мірою розширив повноваження місцевої влади, але виключно тієї, яку обрало населення на виборах, призначених і проведених відповідно до Конституції України.

Слід зазначити, що в силу вступила лише перша стаття цього закону, яка власне передбачала тимчасове введення особливого порядку в окремих районах. Інші положення (статті 2-9) не набули чинності, так як не були виконані основні умови, прописані в прикінцевих положеннях, зокрема:

- проведення на даних територіях позачергових виборів відповідно до Конституції України і з обов'язковим дотриманням стандартів ОБСЄ;
- виведення всіх незаконних збройних формувань, їх військової техніки, а також бойовиків та найманців з території України з метою недопущення незаконного втручання у виборчий процес [80].

Після підписання Мінських угод 2015 року [54] 17 березня Верховна Рада України своєю постановою визнала «...тимчасово окупованими територіями окремі райони, міста, селища і села Донецької та Луганської областей, в яких ... запроваджується особливий порядок місцевого самоврядування, до моменту виведення усіх незаконних збройних формувань, російських окупаційних військ, їх військової техніки, а також бойовиків та найманців з території України та відновлення повного контролю України за державним кордоном України» [190].

Тому 10 жовтня 2017 року набрав чинності Закон України «Про створення необхідних умов для мирного врегулювання ситуації в окремих районах Донецької та Луганської областей», який подовжив на рік дію попереднього закону (до 10 жовтня 2018 року) [79]. Окрему увагу було приділено умовам встановлення такого особливого порядку: «... особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей набирає чинності виключно після виконання всіх умов,

викладених у статті 10 зазначеного Закону, зокрема у частині, що стосується виведення усіх незаконних збройних формувань, їх військової техніки, а також бойовиків і найманців з території України» [81].

Слід зазначити, що позиція офіційної влади на сучасному етапі в більшості співпадає із позицією населення України, про що свідчать соціологічні опитування. Наприклад, опитування з цього приводу Українського центру економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова, що проходило з 18 по 23 листопада 2016 року («Ставлення українців до Мінських домовленостей та статусу тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей») підтвердило, що 44% усіх опитуваних виступає за офіційне визнання окупації територій Сходу України й ізоляцію цього регіону до встановлення офіційного контролю над ним з боку України. При цьому лише 23,4% опитуваних виступають за надання цим територіям особливого статусу, амністію для учасників сепаратистських рухів, які не скоїли тяжких злочинів, і проведення виборів [237].

Але Україна не єдина держава, яка має особливі інтереси в контексті конфлікту на Сході своєї території. Дослідник Є. В. Рябінін відзначає, що існують держави, «... які з геополітичних міркувань підтримують ті чи інші регіони, що воліють відокремитися від держави, до складу якої вони входять. ... сепаратистські процеси – це не лише проблема відносин по лінії центр-регіон, а також по лінії держава А – регіон – держава Б, де держава А – це країна, в якій існує проблема сепаратизму, а держава Б – країна, яка підтримує сепаратистський регіон» [221]. Такою державою, що підтримує сепаратистські регіони в Україні, безумовно є Російська Федерація, яка використовує змішаний тип екзогенної допомоги, тобто поєднує жорсткий вплив (військову допомогу) й активну м'яку підтримку незаконного керівництва «ЛНР/ДНР».

М'яка активна підтримка може бути поділена на два типи:

1. Матеріальна, що проявляється у:

– прямому фінансуванні терористичних організацій на даних

територіях і постачанні озброєнь;

- гуманітарній допомозі (більш ніж 60 гуманітарних конвоїв із продуктами харчування, посівними матеріалами, електрообладнанням, медикаментами тощо) [221];

- економічній і торгівельній підтримці (вивезення вугілля до Російської Федерації, поставки газу з РФ та імпорт російської продукції на території, непідконтрольні Україні, що нівелює економічну блокаду даного регіону);

- фінансовій допомозі (залучення територій до банківської системи РФ і забезпечення рублями в якості розрахункової валюти).

2. Дипломатична підтримка, що проявляється в наступних сферах:

- освітній (надання російських підручників школам «ДНР/ЛНР» і забезпечення випускників ВНЗ дипломами російського зразка) [241];

- інформаційній (блокування українського контенту і постійна масована атака у всіх російських засобах масової інформації на українську владу, зображення її політичних рішень виключно у негативних тонах, забезпечення сепаратистських регіонів газетами і доступом до російських телеканалів заради створення у населення викривленого бачення ситуації) [159];

- у сфері співробітництва на міжнародній арені (неофіційне лобіювання інтересів так званих «ДНР/ЛНР» на переговорах, законодавча діяльність, спрямована на надання привілеїв даним територіям) [221].

Незалежні західні журналісти К. Вівер і Е. Ферріс-Ротман, що відвідували сепаратистські території, наголошують на повній відсутності української символіки, товарів, підприємств, натомість Російська Федерація присутня в усіх сферах життя, починаючи від біл-бордів і завершуючи вивісками на поштових відділеннях [291; 302; 356].

Отже, Російська Федерація ніколи прямо не визнавала незалежність сепаратистських регіонів України, але постійно підтримує незаконну владу і лобіює їх інтереси. Наприклад, 18 лютого 2017 року В. Путін видав Наказ

«Про визнання в Російській Федерації документів та реєстраційних знаків транспортних засобів, виданих громадянам України й особам без громадянства, які постійно проживають на територіях окремих районів Донецької та Луганської областей України». Цей наказ поміж іншого встановлював, що: «... громадяни України й особи без громадянства, які постійно проживають на територіях окремих районів Донецької та Луганської областей України, можуть здійснювати в'їзд в Російську Федерацію і виїзд з Російської Федерації без оформлення віз на підставі документів, що засвідчують особу, виданих відповідними органами, фактично діючими на територіях зазначених районів» [256].

А 15 листопада 2017 року В. Путін уперше провів телефонні переговори з лідерами так званих «ЛНР/ДНР» щодо процесу обміну військовими полоненими [201]. Такий крок з боку офіційного керівництва може бути розцінений як визнання легітимності злочинної влади регіону.

Враховуючи повний російський патронаж над сепаратистськими територіями, не є дивним той факт, що РФ як постійний член ради Безпеки ООН виступає проти введення міжнародного миротворчого контингенту. В. Путін заявив, що присутність миротворців можлива лише на лінії розмежування з метою захисту місії ОБСЄ, а на всій окупованій території така присутність неможлива через незгоду невизнаних республік [203]. Тобто, Президент РФ одночасно підкреслив розцінювання «ДНР/ЛНР» як сторін переговорів і фактично знецінив важливість введення миротворчого контингенту. Така позиція Російської Федерації лише зайвий раз підтверджує її фактичну військову присутність на теренах України.

Сполучені Штати Америки завжди висловлювали активну підтримку територіальної цілісності України і наголошували на необхідності дотримання Мінських угод [334]. Наприклад, під час зустрічі П. Порошенка із Д. Трампом, президенти погодилися, що головною метою є деокупація і відновлення суверенітету України [38].

А 31 жовтня 2017 року спеціальний представник США по Україні

К. Волкер відкинув можливість обговорення із самопроголошеним керівництвом так званих «ЛНР/ДНР» питання про введення миротворців до сепаратистських регіонів: «Думаю, з цього питання вирішено: мінські угоди між Росією, Україною і ОБСЄ. Ідея – відновити контроль України над цими територіями, провести там вибори. Тому так званим республікам тут не місце» [282].

Отже, можна зробити висновок, що єдиною державою, яка підтримує «де-факто держави» на пострадянському просторі є Російська Федерація. Її підтримка виявляється у прямому офіційному визнанні незалежності сепаратистських утворень після відкритого військового втручання (Абхазія й Південна Осетія), дипломатичній підтримці (Нагірний Карабах), військовій допомозі (російський контингент у Придністров'ї). На Сході України дана підтримка має змішаний тип і поєднує в собі військову, економічну і дипломатичну допомоги.

Сполучені Штати Америки, навпаки, виступають за територіальну цілісність материнських держав, на території яких знаходяться сепаратистські регіони і підтримують мирне вирішення конфліктів навколо них.

Україна завжди дотримувалася верховенства принципу недоторканості кордонів і територіальної цілісності держав пострадянського простору. Але з 2014 року ця проблема набула для неї особливої актуальності. У зв'язку з цим, автор вважає, що Україні необхідно налагодити активне співробітництво у дипломатичній і законотворчій сферах із Азербайджаном, Молдовою і Грузією з метою обміну досвідом з врегулювання даних конфліктів.

3.3. Моделі та основні підходи до врегулювання проблеми

Існування «де-факто держав» на пострадянському просторі залишається дестабілізуючим чинником регіональної системи безпеки з проєкцією на глобальний рівень. Незважаючи на припинення відкритого

військового протистояння у Нагірному Карабасі, Південній Осетії, Абхазії і Придністров'ї, збереження таких «державоподібних» утворень несе у собі постійну реальну небезпеку поновлення військових дій, а також економічні та політичні загрози для всієї світової спільноти. А виникнення сепаратистського руху на Сході України може призвести до формування нових «де-факто держав» у самому центрі Європи. Все це демонструє необхідність вирішення проблеми статусу «де-факто держав» і ставить перед науковцями завдання з прогнозування потенційних варіантів розвитку ситуації.

Норвезький дослідник П. Колсто переконаний, що незважаючи на низку сприятливих факторів (вдале національне будівництво, військову силу, слабкість держави, від якої сепаратистські території намагаються відділитися і підтримку зовнішнього партнера), «де-факто держави» повинні розглядатися як перехідні явища, такі, що рано чи пізно зникнуть [313, р. 735].

Тому актуальним є формування основних сценаріїв майбутнього даних «де-факто держав». Зосередимо увагу на наступних варіантах:

- реінтеграція до материнської держави;
- включення території «де-факто держави» до складу іншої держави;
- досягнення міжнародного визнання в якості незалежної держави;
- збереження статус-кво.

Всі ці сценарії можливі з різним ступенем вірогідності, але також не є взаємовиключними, тобто можуть послідовно змінювати один одного у процесі історичного розвитку. Ймовірність того чи іншого сценарію залежить від:

- загального політичного клімату на міжнародній арені,
- позиції провідних світових гравців,
- політичної та економічної ситуації в материнській державі, від якої намагаються повністю відділитися сепаратистські території,
- могутності держави-покровителя або держави-патрона [313, р. 735].

Отже, доцільним є більш детальний аналіз кожного з можливих сценаріїв розвитку подій навколо «де-факто держав» пострадянського простору.

1. Реінтеграція до материнської держави. Даний шлях вирішення проблеми повністю відповідає принципу збереження територіальної цілісності держави, що вперше був зазначений у четвертому пункті Статті 2 Статуту ООН [295] і має найбільшу підтримку серед міжнародної спільноти.

П. Колсто вважає, що материнська держава може бути спроможною реінтегрувати сепаратистську територію двома шляхами:

- військовим шляхом за умови формування сильної армії;
- мирним шляхом, якщо вона досягне успіху в побудові ефективної економічної системи, тим самим пропонуючи вищий рівень життя для населення «де-факто держави» у разі возз'єднання [313, р. 735].

Шанси щодо реінтеграції збільшуються за умови сприяння світової спільноти і загрози реальних економічних або політичних санкцій, або у випадку політичної волі держави-покровителя. Якщо материнській державі вдасться відновити контроль над втраченою територією військовими засобами, це може спонукати інших державних лідерів випробувати таке ж рішення.

Реальним прикладом такої повної реінтеграції сепаратистського утворення до материнської держави стала колишня невизнана Республіка Сербська Країна, що намагалася відділитися від Хорватії з 1991 року. Внаслідок операцій «Блиск» і «Буря» у 1995 році основна частина сепаратистської території була зайнята хорватськими військами, а остаточно реінтеграція відбулася у 1998 році, коли до правового поля Хорватії мирним шляхом приєдналася Східна Славонія – частина Республіки Сербська Країна, що залишалася непідконтрольною материнській державі [153, с. 209]. Отже, даний приклад ілюструє повну абсорбацію «де-факто держави» змішаним шляхом: і за допомогою використання військової сили, і мирно, завдяки дипломатичним зусиллям, результатом яких стало підписання Ердутської

угоди [287].

Є другий варіант реінтеграції «де-факто держави» до материнської держави: об'єднання на засадах федерації, тобто надання колишній «де-факто» державі певних привілеїв і спеціальних владних повноважень в обмін на встановлення контролю центром над даною територією. Прикладом такого варіанту розвитку подій може вважатися Гагаузія. Невизнана Республіка Гагаузія була проголошена 19 серпня 1990 року, чому сприяла хвиля перебудови та поступовий розпад Радянського Союзу. Але на відміну від ситуації у Придністров'ї, подальше вирішення конфлікту відбувалося дипломатичним шляхом і 23 грудня 1994 року в парламенті Молдови був прийнятий Закон про особливий статус Гагаузії.

В Статті 1 даного Закону зазначається: «Гагаузія – це територіальне автономне утворення з особливим статусом як форма самовизначення гагаузів, що є складовою частиною Республіки Молдова. Гагаузія в межах своєї компетенції самостійно вирішує питання політичного, економічного та культурного розвитку в інтересах всього населення. ... У разі зміни статусу Республіки Молдова як незалежної держави Гагаузія має право на зовнішнє самовизначення» [78].

Саме подібний сценарій, на думку українських дослідників з Інституту світової політики, є найбільш вірогідним у випадку вирішення придністровського питання завдяки значному впливу Російської Федерації в регіоні: «Кінцевою метою, на переконання російської сторони, має бути створення єдиної держави в рамках територіальної цілісності Республіки Молдова з особливим статусом для Придністров'я» [243]. Але подібний автономний статус несе і певні загрози для системи регіональної безпеки, так як чим більше владних повноважень отримує регіон, тим більше можливостей для подальшого повного відокремлення він має. Гагаузія не мала такої підтримки від РФ, як має так звана «Придністровська Молдавська Республіка», тому посилення російських позицій у регіоні є вкрай небажаним для Молдови.

Британський дослідник С. Корнелл зазначає, що серед певних переваг такий варіант вирішення етнополітичного конфлікту шляхом федералізації держави має значні недоліки:

- надання територіальної автономії може стати лише першим кроком до подальшого повного відокремлення регіону;
- надання автономного статусу, тобто певних привілеїв, одному регіону може сприйматися як дискримінація інших жителів чи етнічних груп;
- автономія збільшує ризик втручання іноземної держави, що пов'язана з населенням даного регіону [297, р. 246].

Отже, реалізація сценарію об'єднання «де-факто держав» пострадянського простору з материнськими державами гальмується декількома чинниками:

1. Значний вплив на переговорний процес, а також політична і військова допомога держави-покровителя, тобто Російської Федерації, яка розглядає сам факт існування подібних «де-факто республік» як свій важливий вплив на пострадянські держави. Наприклад, офіційне визнання РФ Абхазії та Південної Осетії значно зменшило шанси на повернення даних територій під контроль Грузії.

2. Відсутність об'єднаної, чітко вираженої позиції світової спільноти. Провідні держави світу не визнають «де-факто держави» пострадянського простору, але посилення і системність санкцій та інших методів впливу на сепаратистську владу могло б значно прискорити вирішення проблеми.

3. Відносна економічна та політична слабкість материнських держав, які до цього часу не можуть створити достатньо привабливе для населення сепаратистських територій середовище.

4. Деякі успіхи керівництва «де-факто республік» у сфері державного будівництва, що проявляються у посиленні власного авторитету і контролю над сепаратистською територією.

5. Досить значний проміжок часу, за який з'явилося нове покоління, що сприймає материнську державу як ворога.

Як зазначає українська дослідниця Н. Белітсер, серед населення «де-факто» держав можна спостерігати тверде переконання, що краще жити в бідній, некомфортній, невизнаній жодною країною світу, але в своїй державі [288].

Сценарій повної реінтеграції до материнської держави є найбільш вірогідним саме для нових сепаратистських утворень на території України. Пройшов досить незначний період часу, за який влада так званих «ЛНР» і «ДНР» не змогла побудувати жодних ефективних державних механізмів або отримати підтримку світових держав. Тому головним завданням української влади є недопущення заморожування конфлікту на сучасному етапі.

2. Включення території «де-факто держави» до складу іншої держави. У даному випадку під іншою державою ми маємо на увазі державу-патрона або державу-покровителя, тобто державу, що підтримує сепаратистські прагнення «де-факто держав». Поки що немає прикладів успішного об'єднання із зовнішнім патроном, що є свідченням слабкої підтримки цього варіанту на міжнародному рівні. Відбулося поглинання державою-патроном регіону під час анексії Криму в 2014 році, але слід відмітити, що Автономна Республіка Крим ніколи не була «де-факто державою». Тому вірогідність даного сценарію для де-факто держав є досить низькою.

На пострадянському просторі слід особливу увагу звернути на Російську Федерацію, так як вона підтримує всі «де-факто республіки», лобіює їхні інтереси на міжнародній арені, а розширення власної території повністю відповідає російським імперським амбіціям. Мешканці Абхазії та Південної Осетії вже користуються особливим візовим режимом з Росією. Крім того, певні групи в «ДНР», «ЛНР» і «ПМР» наполягають на об'єднанні з Росією, в останньому випадку незважаючи навіть на відсутність спільного кордону та вказуючи на Калінінградську область як на подібний прецедент.

Тобто небезпека подальшого поглинання даних «де-факто держав» Російською Федерацією залишається, але не у найближчій перспективі.

Перешкодою для реалізації такого сценарію є негативна реакція міжнародної спільноти, що може викликати посилення санкцій до РФ. Тому Росія продовжить декларативну підтримку суверенітету та територіальної цілісності пострадянських держав і навряд чи піде на визнання «де-факто республік».

У цьому контексті слід зазначити, що ще 1 грудня 1989 року була прийнята Спільна постанова парламентів Вірменії і так званої «Нагірно-Карабаської Республіки» («НКР») щодо об'єднання в єдину державу. Але до цього часу ця постанова так і залишилася на папері. Азербайджанський дослідник А. Абасов і вірменський А. Хачатрян у своїй спільній праці зазначають: «Нинішня позиція РВ наступна: вона погодиться з будь-яким рішенням карабаської проблеми, яке прийнятне для вірмен НК, і в тому числі в питанні статусу. Виходячи з цього, керівництво РВ не вимагає і не наполягає на об'єднанні НК з Республікою Вірменія. Ця обставина, а також те, що РВ офіційно не визнає незалежність «НКР», покликані не ускладнювати ситуацію, зберігати поле для маневрування і залишити двері відчиненими для політичних переговорів» [1, с. 10].

Тобто, Російська Федерація як основний покровитель «де-факто держав» на пострадянському просторі не володіє достатніми ресурсами та міжнародною підтримкою, щоб включити їх до своєї території. Республіка Вірменія, незважаючи на етнічний чинник і задекларовані ще у «радянський» період конфлікту прагнення, також не може собі дозволити активні кроки у цьому напрямку.

3. Досягнення міжнародного визнання в якості незалежної держави. Повна незалежність і міжнародне визнання залишаються однією з основних цілей всіх «де-факто держав» на пострадянському просторі. Будь-яке врегулювання міжнародного конфлікту навколо «де-факто держав» матиме наслідки для інших подібних випадків. Отже, міжнародне визнання незалежності однієї сепаратистської території може звести нанівець переговорний процес з лідерами інших.

Подібним прикладом може вважатися Косово, визнання якого значно посилило позиції «де-факто держав» на пострадянському просторі. Українська дослідниця О. В. Каравайцева стверджує: «Тим самим, був створений важливий прецедент для різних невизнаних державних утворень у всьому світі, що добиваються визнання свого суверенітету. Можливо передбачити, що подібний прецедент здатний «здетонувати» в конфліктних зонах по всьому світу. Суд дав висновок по Косово, що ослабляє принцип територіальної цілісності держав. ... Так, користуючись Косовським прецедентом, російський президент підписав укази про визнання незалежності Абхазії і Південної Осетії» [108, с. 114-115].

Американські дослідники Т. Чепмен і Ф. Родер вважають саме повне відокремлення від материнської держави та створення нової суверенної країни за допомогою міжнародної спільноти найкращим рішенням довготривалих етнонаціональних конфліктів: «За нашими прогнозами й емпіричними висновками, розділення є кращим рішенням націоналістичних воєн, ніж альтернативні варіанти (унітаризм, де-факто відокремлення або автономія), оскільки це збільшує перспективи встановлення постконфліктного миру та демократії. Після 72 націоналістичних громадянських воєн між 1945 і 2002 роками лише 14% конфліктуючих сторін, що були де-юре відокремлені одна від одної, поновили військову конфронтацію протягом 2 років, але цей показник є 50% для «де-факто держав», 63% для сторін, що залишилися в складі унітарної держави і 67% для сторін, що були пов'язані угодою про автономію» [294, р. 689]. Але слід зазначити, що конфлікти на пострадянському просторі не є суто національними, тому даний шлях вирішення буде зустрічати значний супротив як материнської держави, так і етнічно неоднорідного населення «де-факто держав».

Дослідниця із Придністров'я Т. Г. Осипова пропонує звернути увагу на три альтернативних варіанта досягнення «де-факто державою» хоча б часткового суверенітету на офіційному рівні

- консолідація конфлікуючих сторін у рамках інтеграційних утворень типу ЄС, що зменшують значення національних державних кордонів і національних структур;

- часткове визнання або отримання неповного державного статусу (у вигляді кондомініуму або протекторату), що дозволило б пом'якшити протистояння сепаратистського регіону та центру;

- надання статусу асоціативної держави шляхом асоціативного включення до визнаної й авторитетної на світовій арені держави або через асоціативне членство в інституційних утвореннях пострадянського простору [172, с. 183-184].

Можна зробити припущення, що під «визнаною й авторитетною на світовій арені державою» авторка має на увазі Російську Федерацію, а всі ці три варіанти призведуть лише до встановлення повного контролю РФ на території «де-факто держав» або безпосередньо в якості метрополії, або опосередковано за допомогою підпорядкованих їй міжнародних організацій регіону.

Доцільним вважається дослідження основних умов визнання де-факто держав світовою спільнотою. Російський дослідник М. О. Добронравін сформулював три основних правила трансформації невизнаного політичного утворення у суверенну державу:

- негативне «правило відстрочки визнання»: якщо самопроголошена держава не отримала визнання протягом 1-2 років, зростає вірогідність збереження статус-кво і надалі, або ризик військового вирішення проблеми з боку материнської держави;

- позитивне «правило визнання жертви»: більше шансів на міжнародне визнання у «де-факто держави», яка розглядається світовою спільнотою як жертва агресивної материнської держави;

- негативне «правило невизнання злочинця»: зменшуються шанси на міжнародне визнання у нестабільних сепаратистських регіонів, які мають репутацію реальних або потенційних центрів транснаціональної злочинності

та міжнародного тероризму [57, с. 51-52].

Останню тезу підтверджує і П. Колсто, зазначаючи, що «де-факто держава» може збільшити свої шанси на досягнення політичного визнання, якщо вона зможе побудувати сильні державні структури та ліквідувати злочинні угруповання на своїй території [313, р. 736].

У той же час, слід зазначити, що міжнародне визнання автоматично не перетворює «де-факто держави» у рівноцінного суб'єкта міжнародних відносин. Є всі підстави вважати, якщо сепаратистські регіони отримують міжнародне визнання лише як наслідок позитивного «правила визнання жертви» (в якості винагороди за наполегливість у визвольній боротьбі або прояву співчуття), то вони мають шанси повторити досвід колишніх європейських колоній в Африці та перетворитися на нестабільні або квазі-держави. Уникненню такого варіанту розвитку подій може посприяти лише масова фінансова підтримка міжнародною спільнотою їх економіки та спільне спостереження за демократичним розвитком інституційних структур протягом тривалого періоду часу.

Дану тезу на прикладі сепаратистських регіонів Грузії підтверджує і російська дослідниця М. О. Платонова, наголошуючи: «...до серпня 2008 року Абхазія і Південна Осетія були невизнаними, але фактично незалежними державами; після серпня 2008 року вони стали частково визнаними, але фактично незалежними більше вважатися не можуть. Якщо війни на початку 1990-х були їх «війнами за незалежність», то у війні 2008 року перемогла Росія, а не ці республіки» [186, с. 99]. Цей парадокс дослідниця пояснює значним посиленням впливу Російської Федерації на ці сепаратистські регіони, що призвело до передачі їй частини де-факто незалежності Абхазії і, навіть у більшій мірі, Південної Осетії. Серед прикладів можна назвати охорону їх кордонів російськими прикордонниками та прийняття російського рубля в якості офіційної валюти.

4. Збереження статус-кво. Кембриджський словник подає визначення даної дефініції: «Статус-кво – існуюча ситуація» [320]. У випадку «де-факто

держав» пострадянського простору збереження статус-кво означає збереження ситуації, що склалася, позицій і пріоритетів учасників конфлікту, відсутність вирішення проблеми на користь жодної із зацікавлених сторін. Тобто території, що прагнуть відокремитися, не отримують міжнародного визнання, але і не повертаються під контроль материнської держави.

Наприклад, такий сценарій розвитку подій дослідниця Н. Беліцер називає найбільш вірогідним для «ПМР»: «Сценарій статус-кво здається найбільш реальним. ...знайти остаточне політичне рішення для врегулювання – те, яке буде узгоджене задіяними суб'єктами, прийняте обома сторонами конфлікту, і матиме достатній рівень підтримки «знизу», – це скоріше неможливо в даний період» [288]. Інші де-факто держави пострадянського простору, скоріше за все, також не змінять свій статус у короткостроковій перспективі.

Не викликає заперечень, що такий статус є серйозною альтернативою відкритому військовому протистоянню, який надасть сторонам змогу чітко сформулювати свої вимоги та прийти до спільного рішення. Але у той самий час подібний варіант розвитку подій несе у собі певні ризики як для материнської держави, так і для сепаратистських територій. Як вже зазначалося, враховуючи негативне «правило відстрочки визнання», шанси «де-факто держави» отримати міжнародне визнання зменшуються пропорційно часу, який вона чекає на дане визнання.

Не можна не зазначити і певні ризики, що несе у собі реалізація даного сценарію для материнської держави, так як надає «де-факто державам» час і можливість для пошуку партнерів на міжнародній арені, формуванню структури владного апарату й отриманню підтримки частини населення. Особливо небезпечним автору вважається реалізація даного сценарію на сході України.

Наприклад, дослідники агентства «Digests & Analytics» серед можливих сценаріїв для окупованих територій України називають заморожування конфлікту на довготривалий період: «Під тиском суспільства

влада може прийняти рішення про заморожування конфлікту, припинення всіх економічних зв'язків з окупованою територією, а президент і парламент сформулюють для суспільства кінцеву мету – виграти час для розбудови потужної армії, перезапуску економіки, подальшого повернення окупованої території. Навколо окупованої території потрібно буде побудувати потужну безперервну лінію укріплень з буферною зоною для забезпечення безпеки населення, ввести жорсткий пропускний режим на кордоні з невизнаними республіками і візовий режим з Росією. Територія повинна бути визнана окупованою, а відповідальність за все, що відбувається там, – покладена на самопроголошену владу» [55, с. 24].

Але не слід зневажати тим фактом, що так звані «ДНР» і «ЛНР» також отримають час, який за допомогою і за сприяння Російської Федерації зможуть використати на побудову державного апарату, відбудову зруйнованої економіки на цих територіях і налагодження міжнародних зв'язків із країнами-партнерами Росії. Таким чином, Україна може отримати замість криміналізованих угруповань, що нездатні самі забезпечувати свою життєдіяльність без впливу РФ, справжні «де-факто держави», котрі будуть відповідати основним критеріям міжнародної спільноти, і реінтегрувати які буде вже набагато складніше.

Отже, можливими є чотири сценарії розвитку подій навколо «де-факто держав» пострадянського простору. Найбільш вірогідним виглядає збереження статус-кво, що можна спостерігати із середини 1990-х років. Найменш вірогідним є об'єднання «де-факто держав» із державою-патроном, якою є в основному Російська Федерація, що не має на сучасному етапі достатньої економічної бази та міжнародної підтримки для такого поглинання. А часткове визнання Абхазії та Південної Осетії змінило їхній юридичний статус, але позбавило частини де-факто суверенітету. Повна ж реінтеграція сепаратистських територій на Сході України до материнської держави можлива у випадку недопущення заморожування конфлікту та послаблення держави-патрона.

Отже, існування «де-факто держав» на пострадянському просторі є загрозою не лише регіональній, але і міжнародній безпеці. Саме тому провідні актори сучасних міжнародних відносин повинні бути зацікавлені у якнайскорішому вирішенні цієї проблеми. Особливої уваги заслуговує діяльність провідних міжнародних організацій щодо врегулювання конфліктів навколо «де-факто держав».

Основним механізмом впливу ООН як єдиної глобальної організації, що відповідає за міжнародний мир і безпеку, є резолюції Генеральної Асамблеї, Ради Безпеки й офіційні заяви представників організації. Але слід зазначити, що позиції держав-членів ООН можуть кардинально відрізнятись, особливо це стосується Російської Федерації, яка офіційно визнала незалежність Абхазії і Південної Осетії й бере активну участь у військових діях на Сході України. У зв'язку з цим особливо актуальною вважається проблема реформування Ради Безпеки ООН, зважаючи на наявність у п'ятьох постійних членів цього органу права вето, яке може заважати адекватно й ефективно реагувати на порушення міжнародного права і ускладнювати ситуацію. Натомість головною з міжнародних організацій, що відповідала за врегулювання придністровського, нагірно-карабаського і конфлікту на Сході України, є ОБСЄ, що бере участь у переговорному процесі та спостереженні. Європейський Союз не визнає незалежність «де-факто держав» і вважає їх окупованою територією або нелегітимними формуваннями. Діяльність ЄС в регіоні обмежується в основному гуманітарною допомогою, офіційними заявами представників організації та участю у переговорах в якості спостерігача.

СНД як повністю підконтрольна Російській Федерації організація не може бути об'єктивною в цих питаннях, тому у більшості випадках замість виконання миротворчих функцій, СНД є лише інструментом посилення впливу РФ на пострадянському просторі. Тому не є дивним, що держави, які стали об'єктами російської агресії (Грузія, Україна), вже вийшли або розпочали процес виходу з цієї організації. Враховуючи даний факт, значний

потенціал у сфері вирішення конфліктів навколо де-факто держав має ГУАМ, членами якої є всі чотири материнські держави. Але на сучасному етапі її діяльність не можна назвати ефективною.

Традиційні актори міжнародних відносин в питанні статусу «де-факто держав» дотримуються цієї позиції, що й міжнародні організації: жодна незалежна держава світу офіційно не визнала суверенітет цих сепаратистських регіонів. Виключенням є Російська Федерація і деякі країни, що йдуть у фарватері її зовнішньої політики. РФ відкрито підтримує сепаратистські настрої на цих територіях, надає їм економічну допомогу і навіть офіційно визнала незалежність Абхазії та Південної Осетії. А її військова допомога сепаратистським регіонам на території України розцінюється світовою спільнотою лише як пряма військова агресія проти нашої держави.

Сполучені Штати Америки, як і всі інші провідні держави світу, виступають на засадах збереження територіальної цілісності материнських держав, засуджують дії «де-факто республік» та їхніх патронів, спрямовані на відокремлення, виступають у якості посередників і пропонують свої плани з урегулювання конфліктів мирними шляхами.

Україна завжди дотримувалася подібної позиції. Вона неодноразово пропонувала свої послуги в якості посередника у врегулюванні нагірно-карабаського конфлікту, засуджувала російську анексію території Грузії і виступала за недоторканість кордонів держав. Найбільш активною є діяльність України із врегулювання придністровського конфлікту. Як держава, що має спільний кордон із сепаратистським регіоном, в якому до того ж проживають етнічні українці, Україна багато років бере участь у переговорах у форматі «5+2» в якості учасника переговорного процесу, але українські пропозиції щодо врегулювання питання статусу «ПМР» не є втілені в життя через протидію Російської Федерації, що підтримує незаконну владу «де-факто держави».

Офіційна позиція України щодо статусу так званих «ДНР/ЛНР» може

бути виражена наступним чином:

- Україна жодним чином не визнає не лише суверенітет, але й де-факто державність сепаратистських регіонів;
- керівництво «ДНР/ЛНР» розглядається державою як терористичні організації, що підтримуються і контролюються Російською Федерацією;
- ідея федералізації України і надання даним територіям автономного статусу суперечить положенню про територіальну цілісність і унітарність держави, тому не може бути прийнята Україною.

Отже, можливими є такі варіанти розвитку подій навколо «де-факто держав» пострадянського простору: реінтеграція до материнської держави; включення території «де-факто держави» до складу іншої держави; досягнення міжнародного визнання в якості незалежної держави; збереження статус-кво. Останній вважається найбільш вірогідним для «ПМР», «РА», «РПО» і «НКР», але досить ризикованим для сепаратистських територій на сході України.

ВИСНОВКИ

У дисертації надано системний аналіз феномену «де-факто держав» на пострадянському просторі. Проаналізувавши відповідні джерела та літературу, і зважаючи на поставлені завдання, автор дійшов наступних висновків:

1. Проблема існування невизнаних держав на пострадянському просторі надзвичайно актуалізувалася у наш час. Виявлено, що вітчизняні дослідники не приділяють достатньої уваги цьому питанню. Їх праці, переважно, присвячені окремим невизнаним державним утворенням і не містять комплексного аналізу феномену. Російська наукова школа значно збагатилася ґрунтовними працями з даної тематики. Це пов'язано із позиціонуванням Росією територій невизнаних пострадянських республік як сфери власних національних інтересів. Тому більшість дослідження є заполітизованими, велику увагу приділяють здебільшого ролі Росії в якості миротворця та «захисника» прав народів на самовизначення. Важливими для дослідження виявилися статті науковців, що самі є представниками сепаратистських регіонів. Західна наукова школа також аналізує невизнані держави у регіоні, але акценти робляться на концептуально-теоретичних основах дослідження, різноманітних підходах до дефініцій і критеріїв класифікації. Нарешті, зазначимо, що дослідження ситуації навколо «ДНР» та «ЛНР» ще не знайшло своє відображення у жодній ґрунтовній праці. Значна кількість джерел із даної проблематики (внутрішнє законодавство, офіційні заяви та інтерв'ю, документи міжнародних організацій, статистичні дані, інформаційні повідомлення) дає змогу об'єктивно та неупереджено досліджувати дискусійне питання, уникаючи заангажованості і суб'єктивізму. Але слід розуміти, що частина документів перебуває під грифом «таємно» або «для службового використання», тому публікуються лише частково, що пояснюється невіршеним станом конфліктів і суб'єктивним розумінням їх суті учасниками.

Велика кількість досліджень обумовлює та різноманітні підходи до типології, класифікації й основних ознак подібних державних утворень. Для російської політологічної школи більш характерним є визначення «самопроголошені держави». Але всі незалежні держави проходять через етап самопроголошення. Інший термін «невизнані республіки» обмежує коло дослідження лише абсолютно невизнаними державами, ігноруючи ті, які отримали визнання від однієї або декількох країн. Західні дослідники пропонують термін «квазідержава» або «псевдодержава», як така, що є несправжньою, але він, на думку автора, більше відповідає стану визнаних світовою спільнотою, але не здатних підтримувати свій суверенітет молодих країн (наприклад, Сомалі, Афганістан тощо). Досить вдалим є термін «де-факто держава», котрий можна визначити як організоване політичне керівництво, що у процесі розвитку набуло повноважень місцевої влади, отримало підтримку населення, має здатність забезпечувати виконання державних функцій на території певного регіону, над яким зберігається ефективний контроль протягом значного проміжку часу і прагне до міжнародного визнання. Однак, необхідно зауважити, що «де-факто державність» передбачає відповідність усім ознакам суверенної держави, окрім де-юре визнання, але включаючи де-факто визнання. Сепаратистські регіони на пострадянському просторі (на відміну від, наприклад, Тайваню) такого де-факто визнання світовою спільнотою не мають: до них не надходять іноземні інвестиції, їх обходить організований туризм, з ними не укладають міжнародні договори (окрім РФ як держави-патрона). Тому пропонуємо термін «державоподібні утворення», що відображає подібність «НКР», «ПМР», «РА» і «РПО» до суверенних держав за формальними ознаками, але підкреслює їхню невідповідність міжнародним нормам.

Головними ознаками державоподібних утворень є внутрішній суверенітет, відсутність зовнішньої легітимації суверенітету, наявність визнаного міжнародним співтовариством права іншої держави на «реінтеграцію» відповідної території. «Де-факто держави» класифікують

спираючись на різноманітні критерії. У цьому питанні найбільшої уваги заслуговує критерій ступеня визнання (невизнані, частково визнані та частково невизнані), що відразу дає уявлення про позицію світової спільноти щодо цих державних утворень.

2. Проблема «де-факто держав» на пострадянському просторі має досить значні історичні передумови, що формувалися протягом ХХ століття в основному через національну політику СРСР, характерною рисою якої було нехтування етнічними кордонами заради політичної чи економічної користі. Основною причиною загострення протистояння у кінці 80-х років ХХ століття більшість дослідників вважає намагання місцевих політичних еліт встановити повний контроль над ресурсами та територіями, спираючись на етнічні суперечки. Розпад СРСР став поштовхом до відокремлення цих територій, тому Придністров'я, Нагірний Карабах, Південна Осетія й Абхазія на початку 90-х років ХХ століття пройшли через етап «гарячої фази» конфлікту. Припинення військового протистояння і подальше «заморожування» конфліктів надало їм час для побудови власної державної системи й укріплення своїх позицій на міжнародній арені.

Слід зазначити, що окрім історичних та етнополітичних причин на перший план в останнє десятиліття виходять геополітичні чинники. Географічні території всіх цих «де-факто держав» належать до пострадянського простору і традиційно сприймаються російським політичним істеблішментом як зона національних інтересів Російської Федерації і сфери її геостратегічного впливу. Ґрунтуючись на цивілізаційній теорії, можна простежити закономірність, що активізація прозахідних курсів Азербайджану, Грузії, Молдови й України (тобто намагання самоідентифікувати себе як частину західної цивілізації) у різні роки ставали каталізатором загострення ситуації в бунтівних регіонах.

3. Так звані «Донецька народна республіка» і «Луганська народна республіка» майже не мають спільних рис з іншими невизнаними державами на пострадянському просторі. По-перше, проблема їхнього існування постала

не після розпаду СРСР, а лише у 2014 році після «Революції гідності». Історичні корені проблеми, які слід шукати в етнонаціональній політиці Радянської імперії, що підготувала базу для протистояння, але сам конфлікт був ініційований штучно і став результатом зовнішнього впливу та продуманої інформаційної проросійської політики. Слід відзначити також неефективну політику української влади з поступової українізації населення регіонів і безкарність перших проявів сепаратизму на Сході, починаючи з 2004 року. По-друге, «ДНР» і «ЛНР» не мають усіх атрибутів незалежної держави, таких як чітка структура влади та здатність себе забезпечувати, а більше відповідають характеристикам кримінального угруповання. Про це свідчать незаконні джерела внутрішнього фінансування псевдореспублік і повна соціальна незахищеність населення, яке залишилося на окупованих територіях. По-третє, конфлікт на Сході України триває, а до повного припинення військового протистояння неможливо казати про де-факто державність цих територій. Незважаючи на офіційне припинення вогню і досягнення певних угод, бойові дії тривають, лінія розмежування зазнає постійних змін, тому про якусь територію або стабільну чисельність населення говорити завчасно. Тому автор пропонує використовувати для них термін «квазідержавні утворення», що лише проголосили свою незалежність, але жодним чином її не підтверджують і не мають для цього етнічних, історичних, політичних чи економічних підстав.

4. Діяльність «де-факто держав» на пострадянському просторі останні роки значно активізувалася. Це пов'язано із російсько-грузинським конфліктом 2008 року, який яскраво продемонстрував, що за підтримки Російської Федерації невизнані держави можуть перейти до категорії частково визнаних. На сьогоднішньому етапі вони активно співпрацюють між собою, але до цього часу навіть «де-факто держави» не визнали незалежність так званих «ДНР» і «ЛНР».

Як будь-який суб'єкт, що бажає стати активним актором міжнародних відносин у сучасному глобалізованому світі, державоподібні утворення

потребують своєї інтеграційної системи. Зважаючи на неможливість співпрацювати у межах уже існуючих офіційних міжнародних організацій, вони створили власну: Співтовариство «За демократію і права народів» або СНД-2. Слід зазначити, що з 2008 року організація є неактивною, можливо, через латентну її реструктуризацію. Одним із головних завдань України є недопущення розширення СНД-2 за рахунок так званих «ДНР» і «ЛНР», які заявляли про свої наміри стати її членами.

5. Міжнародні організації, особливо ООН, ОБСЄ і ЄС, брали активну участь у врегулюванні конфліктів навколо «де-факто держав», але проблема їхнього подальшого статусу так і залишається невирішеною. Однією з причин цього є відсутність згоди в межах самих організацій, так як до їх складу входять держави, що мають на пострадянському просторі свої особливі інтереси. Наприклад, Російська Федерація, як постійний член Ради Безпеки ООН, має право заблокувати будь-яке рішення, що шкодить її імперським інтересам, чим вона неодноразово користувалася. Особливий потенціал у даному контексті має Організація за демократію та економічний розвиток (ГУАМ), членами якої є Грузія, Україна, Азербайджан і Молдова. Всі ці чотири материнські держави поєднують наявність на їх територіях сепаратистських регіонів, що обумовлює схожість їх позицій. Однак до цього часу дана організація не відзначилась особливою ефективністю.

«Де-факто держави» Південного Кавказу відрізняються, в першу чергу, ступенем свого визнання. Якщо Нагірний Карабах, який підтримується лише Вірменією і, латентно, Російською Федерацією, не визнає жодна незалежна держава світу, то Абхазія і Південна Осетія у 2008 році перейшли у категорію частково-визнаних держав: їх визнали Росія, Нікарагуа, Венесуела, Науру та Сирія. Але слід зазначити, що західна демократична спільнота цей факт однозначно засуджує. Жодна держава світу, окрім таких самих самопроголошених державних утворень, не визнала незалежність «Придністровської Молдавської Республіки». Останні події показують, що «ПМР» тяжіє до Російської Федерації і має наміри приєднатися до неї.

Поштовхом до цього є події 2008 року під час російсько-грузинського конфлікту й анексії Криму у 2014 році. Російська Федерація підтримує Придністров'я, але офіційно займає нейтральну позицію. Жодна незалежна держава світу також не визнала суверенітет сепаратистських регіонів України. Навіть Російська Федерація, яка неодноразово заявляла про «повагу до права на самовизначення населення регіону», в офіційних заявах підкреслює цілісність та неподільність України і наголошує лише на федералізації держави та наданні дуже широкої автономії невизнаним державним утворенням. Але це може стати першим кроком до порушення територіальної цілісності Української держави і поширення російської експансії на південні області.

Позиція України щодо визнання незалежності «де-факто держав» на пострадянському просторі є незмінною. Відстоювання територіальної цілісності будь-якої держави було і залишається для української влади першочерговим пріоритетом. Найкращим варіантом на сучасному етапі є поступовий і безперервний рух на шляху вирішення конфлікту.

6. Автор виділяє такі потенційні моделі розвитку подій навколо «де-факто держав» на пострадянському просторі: реінтеграція до материнської держави; включення території «де-факто держави» до складу держави-покровителя; досягнення міжнародного визнання суверенітету; збереження статус-кво. Збереження статус-кво є досить вірогідним для Нагірного Карабаху, тому що ні Азербайджан, ні Вірменія наразі не мають ресурсів для того, щоб повернути «НКР» під свій контроль або включити його до складу своєї держави. Ще один сценарій – включення території «де-факто держави» до складу держави-покровителя – є досить фантастичним на думку більшості дослідників. Але визнання Російською Федерацією незалежності Абхазії і Південної Осетії у 2008 році фактично означала їхній повний перехід під російський контроль і втрату навіть тієї де-факто державності, що вони мали до цього. Тому у віддаленому майбутньому досить вірогідною є повна абсорбація Росією цих територій. Визнання міжнародною спільнотою

незалежності та суверенітету цих «де-факто держав» є абсолютно неможливим, зважаючи хоча б на той факт, що мінімум одна держава (материнська) цей суверенітет не визнає.

Реінтеграція до материнської держави має два сценарії: або об'єднання на засадах федералізації, або повна реінтеграція. Об'єднання на засадах федералізації є досить вірогідним варіантом для вирішення придністровського конфлікту, оскільки Молдова вже має подібний досвід у Гагаузії. Повна реінтеграція є найбільш вірогідною для територій на Сході України, зважаючи на незначний проміжок часу, що пройшов з початку конфлікту і є недостатнім для формування антиукраїнської свідомості населення, штучний характер причин конфлікту та повну відсутність формальних ознак держави. У цьому контексті головним завданням для української влади повинно стати недопущення збереження статус-кво, тобто «заморожування» конфлікту, що надасть сепаратистам змоги за підтримки Російської Федерації укріпити свої позиції.

Головною умовою реінтеграції України є повне припинення військових дій на сході. Військова перемога української армії над незаконними збройними формуваннями, що латентно підтримуються російськими військами, безумовно буде супроводжуватися втратами серед населення і може закласти базу для реваншистських настроїв і поновлення конфлікту. Найкращим варіантом, на думку автора, є введення миротворчого контингенту ООН, але не з такими обмеженими повноваженнями (захист місії ОБСЄ), як пропонує російська сторона, а на всю територію, починаючи від лінії розмежування і до кордонів із РФ. У такому випадку Російська Федерація виведе військові сили і техніку ще до приходу миротворців, щоб приховати свою участь у конфлікті, а збройні формування, що залишаться без підтримки на тривалий період, не зможуть чинити опір. Важливо звернути увагу на склад миротворчого контингенту, до якого повинні входити військові сили з незацікавлених держав: в ідеалі це можуть бути військові з нейтральних країн Європи або Латинської Америки. У жодному

разі до контингенту не повинні входити російські військові, або військові з країн-сателітів Росії. Слід зазначити, що українські військові також не повинні бути у складі миротворців, щоб не було звинувачень у необ'єктивності.

Другим кроком повинно стати проведення легітимних виборів відповідно до українського законодавства до органів місцевої влади на даній території під контролем місії ОБСЄ і миротворчого контингенту ООН. І лише із законно обраними представниками регіону можна вже буде вести переговори щодо статусу регіону і конкретних шляхів трансформації конфлікту. Ідея федералізації не здатна об'єднати державу в таких умовах, так як може стати лише новим джерелом сепаратизму, але тимчасові особливі умови допоможуть регіону повернутися до мирного життя. На жаль, дані рекомендації не можуть бути втілені через протидію Російської Федерації як постійного члена РБ ООН, що володіє правом вето. Тому перед світовою спільнотою постають два питання: або втілити у життя ідею реформування Ради Безпеки, розширивши склад постійних членів, або посилити економічні санкції проти РФ, які стануть засобом тиску на неї.

До введення миротворчого контингенту Україні залишається лише працювати у трьох найважливіших напрямках. По-перше, продовжувати стримувати подальшу військову агресію та не допускати розширення територій, контрольованих терористами. По-друге, впроваджувати політику «стратегічного терпіння», що призведе до покращення політичної й економічної ситуації на решті території України і буде мати позитивний вплив на формування проукраїнських настроїв серед населення Донбасу. І, по-третє, особливо важливим вважається переконлива перемога в інформаційній війні. Лише за умови поновлення інформаційних зв'язків із сепаратистськими регіонами за допомогою незалежних ЗМІ і громадських організацій, можна буде уникнути дезінформації населення, нейтралізувати інформаційні впливи ззовні та досягти головної мети – об'єднати державу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Абасов А., Хачатрян А. Варианты решения карабахского конфликта: идеи и реальность. Баку: Издательский Дом ЛТД «Ени Несил», 2002. 38 с.
2. Абхазия вводит безвизовый режим с Нагорно-Карабахской Республикой: В Баку // Новости Армении. 2016. 25 февраля. URL: <http://novostink.ru/mir/145221-abhaziya-vvodit-bezvizovyy-rezhim-s-nagorno-karabahskoy-respublikoy-v-baku-bespokoyatsya.html>
3. Абхазия может признать суверенитет ДНР // Антимайдан. 2014. 27 ноября. URL: http://antimaydan.info/2014/11/abhaziya_mojet_priznat_suverenitet_dnr_195732.html
4. Австралия просит Россию помогать островам бескорыстно // BBC. Русская служба. 2012. 1 февраля. URL: http://www.bbc.com/russian/international/2012/02/120201_lavrov_australia_fiji.shtml
5. Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики / П. П. Гай-Нижник (керівник проекту, упоряд. і наук. ред.); авт. кол.: П. П. Гай-Нижник, Л. Л. Залізник, І. Й. Краснодемська, Ю. С. Фігурний, О. А. Чирков, Л. В. Чупрій. Київ: «МП Леся», 2016. 586 с.
6. Азербайджан: Нагірний Карабах і Баку обмінялися звинуваченнями у порушенні режиму тиші // Радіо Свобода. 2017. 17 квітня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/28434844.html>
7. Алексейченко О. В. «Заморожені» конфлікти на пострадянському просторі: геополітичний вимір // Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки». 2013. № 2. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2305/2025
8. Алексейченко О. В. Геополітичні інтереси Російської Федерації у зоні «заморожених» конфліктів на пострадянському просторі // Актуальні проблеми міжнародних відносин: збірник наукових праць. Київ: Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2013. Вип. 117. Ч. II. С. 8-16.

9. Алексейченко О. В. Етнополітичні конфлікти в регіоні Південного Кавказу: історико-політичні передумови // Актуальні проблеми міжнародних відносин: збірник наукових праць. Київ: Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2013. Вип. 116. Ч. I. С. 61-69.
10. Алексейченко О. В. Політика Російської Федерації щодо «заморожених конфліктів» на пострадянському просторі: автореф. дис. ... канд. політ.наук: 23.00.04. Київ, 2015. 26 с.
11. Алексейченко О. В. Політика Російської Федерації щодо «заморожених конфліктів» на пострадянському просторі: дис. ... канд. політ.наук: 23.00.04. Київ, 2015. 210 с.
12. Алексейченко О. В. Участь Російської Федерації у врегулюванні проблеми Нагірного Карабаху // Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки». 2014. № 3. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2239/1998
13. Алексейченко О. В. Участь Російської Федерації у Придністровському врегулюванні // Проблеми міжнародних відносин: збірник наукових праць / наук. ред. Б. Канцелярук та ін. Київ: КиМУ, 2014. Вип.8. С. 243-256.
14. Барановский Е. Г., Владиславлева Н. Н. Методы анализа международных конфликтов. М: Научная книга. 2002. 240 с.
15. Бердегулова Л. А. Квазигосударства в постсоветском пространстве: Историко-правовое исследование: автореф. дис. канд. юридических наук: 12.00.01 / Владимирский государственный педагогический университет. Владимир, 2007. 22 с.
16. Березинцева О., Сергеев И. Союз непризнанных государств провел конференцию в Тирасполе // Коммерсант. 2000. № 220. URL: <http://www.kommersant.ru/doc/163964>
17. Бірта Г. О. Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2014. 142 с.
18. Большаков А. Г. Национальные интересы Российской Федерации в

«замороженных конфликтах» постсоветского пространства: дилеммы незавершенности // Конфликтология. 2009. № 2. С. 34-48.

19. Большаков А. Г. Непризнанные государства постсоветского пространства в системе российских национальных интересов // Политическая экспертиза. 2008. № 1. URL: <http://www.politex.info/content/view/413/30/>

20. Братерский А. Приднестровье меж двух огней. Молдавия требует вывода российских военных из Приднестровья // Газета.ру. 2014. 6 сентября. URL: https://www.gazeta.ru/politics/2014/09/26_a_6236785.shtml

21. Брусиловська О. І. Посткомуністична Східна Європа: зовнішні впливи, внутрішні зміни. Одеса: Астропринт, 2007. 352 с.

22. Буш: США осуждают решение президента России // Интернет-газета «Вести». 2008. 27 августа. URL: <http://www.vesti.ru/doc.html?id=204170&cid=1>

23. В Австрії пройшли перші за півтора роки переговори щодо Придністров'я // Українська правда. 2017. 28 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2017/11/28/7163505/>

24. В ЕС заявили, что не признают документы «Л/ДНР» // УНИАН. 2017. 20 февраля. URL: <https://www.unian.net/politics/1786337-v-es-zayavili-chto-ne-priznayut-dokumentyi-l-dnr.html>

25. В Нагорном Карабахе состоялась вторая перепись населения // Новости Армении и мира. 2015. 13 декабря. URL: <http://novostink.ru/nkr/135118-v-nagornom-karabahe-sostoyalas-vtoraya-perepis-naseleniya.html>

26. В уряді Молдови прокоментували рішення ООН щодо виведення росіян з Придністров'я // Західна інформаційна корпорація. 2018. 23 червня. URL: https://zik.ua/news/2018/06/23/v_uryadi_moldovy_prokomentuvaly_rishennya_oon_shchodo_vyvedennya_rosiyan_z_1352279

27. В Южной Осетии подвели итоги переписи населения // Северо-Осетинский информационный портал. 2016. 11 августа. URL: <http://region15.ru/news/2016/08/11/21-15/>

28. Валюшко І. О. Інформаційна безпека України в контексті російсько-українського конфлікту: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04. Київ, 2018. 210 с.

29. Вартанян А. С. Проблема урегулирования конфликта в Нагорном Карабахе и роль международных организаций: автореф. дис. канд. полит. наук: 23.00.04 / Дипломатическая Академия МИД России. Москва, 2011. 25 с.
30. Вірменія визнала незалежність Карабаху // Корреспондент. 2016. 5 травня. URL: <http://ua.korrespondent.net/world/3678708-virmeniia-vyznala-nezalezhnist-karabakhu>
31. Вітман К. М. Етнологічні конфлікти пострадянського простору : сучасний етап розв'язання //Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. / гол. ред. С. В. Ківалов. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія»: Південноукраїнський центр гендерних проблем, 2012. Вип. 44. С. 201-210.
32. Вітман К. М. Досвід Косово: висновки для української етнополітології та практичної етнополітики // Правове життя сучасної України: матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.) / відп. за вип. В. М. Дрьомін; НУ «ОЮА». Півд. регіон. центр НАПрН України. Одеса: Фенікс, 2013. Т. 1. С. 208-210.
33. Всесоюзная перепись населения 1926 года. Национальный состав населения по регионам республик СССР // Демоскоп Weekly: Институт демографии Национального исследовательского университета Высшая школа экономики. 2018. № 775-776. URL: http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_26.php?reg=2304
34. Всесоюзная перепись населения 1939 года. Национальный состав населения районов, городов и крупных сел союзных республик СССР // Демоскоп Weekly: Институт демографии Национального исследовательского университета Высшая школа экономики. 2017. № 733-734. URL: http://demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_39_ra.php?reg=46
35. Всесоюзная перепись населения 1989 года. Распределение городского и сельского населения областей республик СССР по полу и национальности // Демоскоп Weekly: Институт демографии Национального исследовательского университета Высшая школа экономики. 2018. № 775-776. URL:

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/resp_nac_89.php?reg=71

36. Всеукраїнський перепис населення відклали на 4 роки // Українська правда (офіційна сторінка). 2015. 21 грудня. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2015/12/21/7093257/>

37. Встреча с Президентом Азербайджана Ильхамом Алиевым // Администрация Президента России. 2016. 8 августа. URL: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/52663>

38. Встреча с Трампом. Миротворцы, оружие, прогресс // Корреспондент. – 2017. 22 сентября. URL: <https://korrespondent.net/ukraine/politics/3888467-vstrecha-s-trampom-myrotvortsy-oruzhye-prohress>

39. Гай-Нижник П. П. Росія проти України (1990-2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення. Київ: «МП Леся», 2017. 332 с.

40. Гаспарян Д. Приднестровский конфликт: современный этап развития // 21-й век. 2006. №1 (3). С. 173-187.

41. Гаспарян Д. М. Южный Кавказ как перекресток международных интересов // Известия РГПУ им. А. И. Герцена. 2009. № 93. С. 61-67.

42. Гетьманчук А. Чому «ДНР» не рівня «ПМР»? // Правда. 2014. 5 листопада. URL: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/hetmanchuk/5459e0b41e859/>

43. Гончаренко І. О. СНД, ОБСЄ і ООН у попередженні конфліктів на пострадянському просторі в 90-х роках ХХ століття: досвід співробітництва (теоретико-методологічний аспект) // Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2009. Вип. 15. С. 268-276.

44. Государственные символы НКР // Аппарат Президента НКР (офіційна сторінка). URL: <http://www.president.nkr.am/ru/nkr/stateSymbols/>

45. Государственные символы РА // Аппарат Президента Республики Абхазия (офіційна сторінка). URL: http://presidentofabkhazia.org/respublika_abkhazia/gosudarstvennaya-simvolika-respubliki-abkhaziya/

46. Государственные символы РЮО // Президент Республики Южная Осетия (офіційна сторінка). URL: <http://presidentruo.org/category/>

respublika/simvolika/

47. Грачева Д. О., Волшонкова А. С., Федорова М. В. Южный Кавказ как стратегически важный регион на мировой арене // Проблемы современной экономики. 2013. № 15. С. 31-35.
48. Грейс Є. Грузія та НАТО розкритикували візит Путіна до самопроголошеної Абхазії // Громадське телебачення. 2017. 9 серпня. URL: <https://hromadske.ua/posts/hruziia-ta-nato-rozkrytykuvaly-vizyt-putina-do-samoproholoshenoj-abkhazii>
49. Грек И. «План Примакова» помог бы сохранить молдавскую государственность // Независимая газета. 2000. 22 октября. URL: http://www.ng.ru/cis/2000-10-24/5_plan.html
50. Грузія офіційно вийшла з СНД // Укрінформ. 2009. 18 серпня. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/835419-gruzya_oftsyno_viyshla_z_snd_829412.html
51. Грузія подякувала США за законодавчу заборону підтримки країн, які визнали Абхазію і Південну Осетію // Сьогодні. 2017. 7 травня. URL: <http://ukr.segodnya.ua/world/gruziya-poblagodarila-ssha-za-zakonodatelnyu-zapret-podderzhki-stran-priznavshih-abhaziyu-i-yuzhnuyu-osetiyu-1018899.html>
52. Гуманитарная карта ситуации и потребностей Донецкой и Луганской областей // Гуманітарний штаб «Допоможемо» (офіційна сторінка). 2017. URL: <http://map.dopomozhemo.tv/>
53. Данилик К. Роль Європейського Союзу у врегулюванні конфліктів на території Грузії // Науковий блог: Національний університет «Острозька академія». 2014. 25 червня. URL: <http://naub.oa.edu.ua/2014/rol-evropejskoho-soyuzu-u-vrehulyuvanni-konfliktiv-na-terytoriji-hruziji/>
54. Декларація Президента Російської Федерації, Президента України, Президента Французької Республіки і Канцлера Федеративної Республіки Німеччина про підтримку Комплексу заходів з імплементації Мінських домовленостей, схваленого у Мінську 12 лютого 2015 року // Адміністрація Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/deklaraciya->

prezidenta-rosijskoyi-federaciyi-prezidenta-ukra-34695

55. Демираг Й. Перспективы мира и стабильности на Южном Кавказе // Центральная Азия и Кавказ. 2006. № 4 (46). С. 118-127.

56. «ДНР» прийняла конституцію: дві держмови і можливість приєднання до Росії // Сьогодні. 2014. 16 травня. URL: <http://ukr.segodnya.ua/regions/donetsk/dnr-prinyala-konstituciyu-dva-gosyazyka-i-vozmozhnost-prisoedineniya-k-rossii-520888.html>

57. Добронравин Н. А. Непризнанные государства в «серой зоне» мировой политики: основы выживания и правила суверенизации. СПб.: Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2011. 56 с.

58. Договор между Российской Федерацией и Республикой Абхазия о союзничестве и стратегическом партнерстве от 24 ноября 2014 года // Администрация Президента России. URL: <http://www.kremlin.ru/supplement/4783>

59. Договор между Российской Федерацией и Республикой Южная Осетия о союзничестве и интеграции от 18 марта 2015 года // Администрация Президента России. URL: <http://kremlin.ru/supplement/4819>

60. Договорно-правовые основы деятельности Сообщества «За демократию и права народов» // Дипломатический вестник Приднестровья. Информационно-аналитический журнал Министерства иностранных дел Приднестровской Молдавской Республики. 2011. № 2. URL: <http://vestnik.mfa-pmr.org/index.php?newsid=75>

61. Далявська Т. П. Міжнародні технології врегулювання проблем невизнаних держав // Наукові праці. Сер.: Політологія. 2014. Т. 236, Вип. 224. С. 76-81.

62. Дональд Трамп: США решительно поддерживают мирное урегулирование нагорно-карабахского конфликта // Trend News Agency. 2017. 26 мая. URL: <https://www.trend.az/azerbaijan/politics/2759595.html>

63. Донецкие передумали создавать ПИСУАР // Украинская правда. 2004. 16 декабря. URL: <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2004/12/16/4384015/>

64. Донецька і Луганська самопроголошені республіки хочуть об'єднатися // Інтернет-портал «iPress». 2014. 12 травня. URL: http://ipress.ua/news/donetska_i_luganska_samoproholosheni_respubliky_hochut_obiednatysya_64110.html
65. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 листопада 2016 р. – 15 лютого 2017 р. // Управление Верховного комиссара ООН по правам человека (официальная страница). 51 с. URL: http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/UAReport17th_UKR.pdf
66. Дорош С. Что похожего между «ДНР/ЛНР», Приднестровьем и Абхазией? // BBC Украина. 2015. 29 квітня. URL: http://www.bbc.com/ukrainian/ukraine_in_russian/2015/04/150429_ru_s_dnr_lnr_transnistria_abkhazia_comparison
67. Дудин П. В. Миротворческая операция в Абхазии (1994-2008 гг.): основные задачи Коллективных сил по поддержанию мира в зоне межнационального конфликта // Армия и общество. 2009. № 4. С. 31-35.
68. Дудко І. Європейська безпека в умовах агресії РФ проти України: до питання про стратегічні орієнтири Сполучених Штатів // Чверть століття українсько-американської дружби: досвід гідний майбутнього: збірник матеріалів III американознавчої мультидисциплінарної конференції (видано за підтримки Інституту Кеннана). 12-13 квітня 2016 р. С. 24-31.
69. Евросоюз не признает «референдум» на востоке Украины // Би-би-си. 2014. 11 травня. URL: http://www.bbc.com/russian/rolling_news/2014/05/140511_rn_eu_donetsk_referendum.shtml
70. ЕС желает достижения широкого мирного соглашения по нагорно-карабахскому вопросу – Малена Мард // Trend News Agency. 2016. 1 жовтня. URL: <http://www.trend.az/azerbaijan/karabakh/2667195.html>
71. ЕС официально признал «выборы» ДНР и ЛНР незаконными // Lb.ua. 2014. 5 ноября. URL: https://lb.ua/news/2014/11/05/285100_es_ofitsialno_priznal_vibori_dnr.html
72. ЕС считает Абхазию и Южную Осетию частями Грузии //

Национальные информационные системы. 2008. 25 жовтня. URL: <http://podrobnosti.ua/562505-es-schitaet-abhaziju-i-juzhnuju-oseciju-chastjami-gruzii.html>

73. Євтушенко І. В. Роль та місце міжнародних організацій у врегулюванні збройного конфлікту на Південному Сході України (нормативно-правовий аспект) // Проблеми законності. 2015. Вип. 131. С. 124-132.

74. Єрмоленко Д. Придністровський конфлікт у міжнародних відносинах: витоки, сучасний стан та перспективи розв'язання // Журнал Верховної Ради України «Віче». 2009. № 6. URL: <http://www.viche.info/journal/1377/>

75. Жеребецький Є. Нагірний Карабах: український урок закавказького конфлікту // Незалежний культурологічний часопис. 2016. 4 квітня. URL: http://www.ji-magazine.lviv.ua/2016/Zherebeckyj_Nahirnyj_Karabah.htm

76. Закон о функционировании языков на территории Молдавской ССР (№ 3465 от 01.09.1989) // Registrul de stat al actelor al Republicii Moldova [Державний реєстр актів Республіки Молдова] (офіційна сторінка). URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=312813&lang=2>

77. Закон об основных положениях особого правового статуса населенных пунктов левобережья Днестра (Приднестровья) (№ 173 от 22.07.2005) // Registrul de stat al actelor al Republicii Moldova [Державний реєстр актів Республіки Молдова] (офіційна сторінка). URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=313004&lang=2>

78. Закон об особом правовом статусе Гагаузии (Гагауз Ери) № 344-XIII от 23.12.94 // Исполнительный Комитет Гагаузии, Автономно-территориальное образование Гагаузия (Гагауз Ери) в составе Республики Молдова. URL: <http://www.gagauzia.md/pageview.php?l=ru&idc=389&id=146>

79. Закон об особом статусе ОРДЛО вступил в силу // Корреспондент.net. 2017. 10 октября. URL: <https://korrespondent.net/ukraine/3894780-zakon-ob-osobom-statuse-ordlo-vstupyl-v-sylu>

80. Закон України Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей // Відомості Верховної

Ради (ВВР). 2014. № 45. С. 2043 // Сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1680-VII>

81. Закон України Про створення необхідних умов для мирного врегулювання ситуації в окремих районах Донецької та Луганської областей // Відомості Верховної Ради (ВВР). 2017. № 40-41. С. 384 // Сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2167-19/paran2#n2>

82. Замятин А. Проблема Нагірного Карабаху в міжнародних відносинах Вірменії та Азербайджану // Economic and law paradigm of modern society. 2016. №2. URL: <https://studlib.org.ua/index.php/eprs/article/view/91/87>

83. Зануда А., Дорош С. Розкриття архівів: як після Голодомору на Донбас переселяли росіян // BBC Україна. 2015. 2 червня. URL: http://www.bbc.com/ukrainian/society/2015/06/150522_holodomor_donbass_russia_az?ocid=socialflow_facebook

84. Захарченко А. Рост финансирования ВСУ не скажется на конфликте в Донбассе // Российская газета. 2017. 10 августа. URL: <https://rg.ru/2017/08/10/zaharchenko-rost-finansirovaniia-vsuv-ne-otraziatsia-na-konflikte-v-donbasse.html>

85. Заява МЗС України у зв'язку зі зверненнями Ради Федерації Федеральних зборів Російської Федерації і Державної Думи РФ про визнання незалежності Південної Осетії та Абхазії // Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України. 2008. 26 серпня. URL: www.mfa.gov.ua/mfa/ua/news/detail/14990.htm/

86. Заява МЗС України щодо нелегітимності так званих «президентських виборів» в Абхазії, Грузія // Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України. 2014. 25 серпня. URL: <http://mfa.gov.ua/ua/press-center/comments/2227-zajava-mzs-ukrajini-shhodo-nelegitimnosti-tak-zvanih-prezidentsykih-vivoriv-v-abkhaziji-gruzija>

87. Заява МЗС України щодо т.зв. «парламентських виборів» у Нагірному Карабасі // Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України. 2015. 4 травня. URL: <http://mfa.gov.ua/ua/press-center/comments/3390-zajava-mzs-ukrajini-shhodo-tzv-parlamentsykih-vivoriv-u-nagirnomu-karabasi>

88. Заявление Министерства иностранных дел Приднестровской Молдавской Республики в связи с признанием Российской Федерацией независимости Республики Южная Осетия и Республики Абхазия // Министерство иностранных дел Приднестровской Молдавской Республики. 2008. 26 августа. URL: <http://mfa-pmr.org/ru/МрS>
89. Звездова О. О. Де-факто держави Південного Кавказу як дестабілізаційний чинник регіональної системи міжнародних відносин // *Politicus*. 2016. Випуск № 1. С. 210-214.
90. Звездова О. О. Історія створення та еволюція Співдружності незвідомих держав // Могілянські читання – 2014: Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти. Миколаїв, 2014. С. 65-66.
91. Звездова О. О. Міжнародно-правовий статус «ДНР» і «ЛНР»: Позиція України // Південна Україна у міжнародних відносинах: історія та сучасність. збірник матеріалів Х Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих вчених / за ред. О. П. Тригуба. Миколаїв, 2017. С. 83-88.
92. Звездова О. О. Основні підходи до розуміння де-факто держав у сучасних наукових концепціях // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Історія. Філософія. Політологія: зб. наукових праць. Одеса: Фенікс, 2016. Випуск № 11. С. 144-177.
93. Звездова О. О. Основні умови існування де-факто держав // Аркасівські читання: історичні дослідження на сучасному етапі розвитку гуманітарної науки: матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції (27-28 квітня 2018 р.). Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2018. С. 65-67.
94. Звездова О. О. Офіційна позиція ЄС щодо конфлікту навколо Нагірного Карабаху // Збірник праць Міжнародної науково-практичної конференції «Реалії та перспективи розвитку суспільства: соціальні, психологічні і політичні аспекти» (*Zborník príspevkov z medzinárodna vedecko-prakticka konferencia «Realita a perspektivy vývoja spoločnosti: sociálne, psychologické a politické aspekty»*). Сладковічево, Словачька Республіка, 28-29 жовтня 2016

року. С. 45-51.

95. Звездова О. О. Офіційна позиція США щодо визнання незалежності Абхазії та Південної Осетії // Європейські історичні студії: науковий журнал. № 4. Київ, 2016. С. 113-126. URL: http://eustudies.history.univ.kiev.ua/files/v4/number_4_European_historical_studies.pdf

96. Звездова О. О. Офіційна позиція України щодо визнання незалежності Абхазії та Південної Осетії // Збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених «Актуальні проблеми зовнішньої політики України». м. Чернівці, 15 листопада 2013 р. С. 58-60.

97. Звездова О. О. Порівняльна характеристика офіційної позиції ЄС та ОБСЄ щодо статусу «де-факто держав» на пострадянському просторі // *Evropský politický a právní diskurz* (Європейський політико-правовий дискурс). 2018. № 6 (грудень). С. 7-12.

98. Звездова О. О. Потенційні варіанти розвитку конфліктів навколо де-факто держав на пострадянському просторі // Вісник МДУ. Серія: Історія. Політологія. 2018. № 2. С. 158-166.

99. Звездова О. О. Проблема виникнення невизнаних держав у XX-XXI століттях // Ольвійський форум: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі. Миколаїв, 2015. С. 36-38.

100. Звездова О. О. Роль провідних міжнародних організацій у вирішенні конфліктів навколо де-факто держав пострадянського простору // Наукові праці: науково-методичний журнал. Вип. 285. Т. 297. Політологія. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2017. С. 106-110.

101. Звездова О. А. Содружество непризнанных государств в международных отношениях на постсоветском пространстве // *Modern Science – Moderní věda*. Praha. 2015. № 4. С. 95-102.

102. Звездова О. О. Україна у вирішенні придністровського конфлікту на сучасному етапі // Наукові праці. Випуск 200. Том 212. Політологія. Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2013. С. 29-31.

103. Игорь Додон встретился в Сочи с Президентом Российской Федерации

- Владимиром Путиным // Președinția Republicii Moldova [Офіційний сайт президента Республіки Молдова]. 2017. 10 октября URL: <http://www.presedinte.md/rus/presa/igori-dodon-vstretilsya-v-sochi-s-prezidentom-rossiiskoi-federatsii-vladimirom-putiny>
104. Интервью Дмитрия Медведева программе «Позиция» грузинской телекомпании «Rustavi 2» // Официальный сайт правительства Российской Федерации. 2013. 6 августа. URL: <http://government.ru/news/3572>
105. Интервью Дмитрия Медведева телеканалу Russia Today 24 июля 2013 года // Официальный сайт правительства Российской Федерации. 2013. 4 августа. URL: <http://government.ru/news/3541>
106. Интервью Михаила Саакашвили телекомпании «Рустави-2» 7 августа 2013 года // Эхо Москвы. URL: <http://www.echo.msk.ru/blog/aillar/1138856-echo/>
107. Карабах: худой мир или война? // Интернет-СМИ «Кавказский узел». 2017. URL: http://www.kavkaz-uzel.eu/category/Karabakh_bad_peace_or_war
108. Каравайцева О. В. Незалежність Косово: історія та міжнародні наслідки конфлікту // Актуальні проблеми політики. 2013. Вип. 50. С. 111-120.
109. Карта ООС: ситуація на сході України на 5 січня // Словом і ділом: аналітичний портал. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2019/01/05/karta/karta-oos-sytuacziya-sxodi-ukrayiny-5-sichnya>
110. Кличко: «Мы пересмотрим закон о языках» (интервью Я. Соколовской) // Известия. 2014. 25 февраля. URL: <https://iz.ru/news/566556>
111. Кожара пообіцяв зайнятися придністровським врегулюванням // Українська правда. 2013. 30 апреля. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2013/01/13/6981389/>
112. Кокотюха А. Чи винен «мовний закон» у вторгненні Росії в Україну // Главред. 2017. 11 березня. URL: http://glavred.info/avtorskie_kolonki/chi-vinen-movniy-zakon-u-vtorgnenni-rosiyi-v-ukrayinu-273593.html
113. Коментар Речниці МЗС України Мар'яни Беци щодо т.зв. «конституційного референдуму» у Нагірному Карабасі // Офіційний сайт

- Міністерства закордонних справ України. 2017. 21 лютого. URL: <http://mfa.gov.ua/ua/press-center/comments/6996-komentar-rechnici-mzs-ukrajini-marjani-beci-shhodo-tzv-konstitucijnogo-referendumu-u-nagirnomu-karabasi>
114. Комментарий Министерства иностранных дел ПМР в связи с резолюцией Генассамблеи ООН от 22 июня 2018 года // Министерство иностранных дел ПМР (офіційна сторінка). URL: <http://mfa-pmr.org/ru/Lxj>
115. Конвенция Монтевидео о правах и обязанностях государств (г. Монтевидео, 26 декабря 1933 г.) // Информационный ресурс «Параграф». URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38249008
116. Кондратенко О. Ю. Геостратегія Російської Федерації: теоретична основа і практична реалізація: автореф. дис. ... док. політ.наук: 21.03.03. Київ, 2019. 40 с.
117. Конституция Нагорно-Карабахской Республики // Министерство иностранных дел Нагорно-Карабахской Республики (офіційна сторінка). URL: <http://www.nkr.am/ru/constitution/9/>
118. Конституция Приднестровской Молдавской Республики // Пресс-служба Президента ПМР (офіційна сторінка). URL: <http://president.gospmr.org/pravovye-akty/konstitutsiya-pmr/>
119. Конституция Республики Абхазия // Президент Республики Абхазия (офіційна сторінка). URL: <http://presidentofabkhazia.org/doc/const/>
120. Конституция Республики Арцах 2017 года // Аппарат Президента НКР (офіційна сторінка). URL: <http://www.president.nkr.am/media/documents/constitution/Constitution-ru2017.pdf>
121. Конституция Республики Южная Осетия // Информационное агентство Республики Южная Осетия. URL: <http://cominf.org/node/1166488810>
122. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141) // Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
123. Кошелюк В., Гринюк Т. Самопроголошені держави як інструмент геополітичної стратегії провідних держав на Європейському континенті //

- Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 2008. Вип. 37. С. 287-292.
124. Кошкин А. П., Липатова Е. В. Возможные сценарии развития событий в Украине // Власть. 2014. № 4. С. 28-30.
125. Кривохижа В. Проблеми сучасної миротворчості // Миротворча діяльність України: кооперація з НАТО та іншими структурами європейської безпеки / Нац. ін-т стратегічних досліджень. Київ: Стилос, 2002. 314 с. URL: <http://old.niss.gov.ua/book/perepel/008.htm#a1>
126. Крылов А. СНГ-2: новые тенденции // Новая политика. 2005. № 202. URL: <http://www.novopol.ru/-sng-novyie-tendentsii-text3256.html>
127. Кто ты, «Стрелок»? (інтерв'ю з І. Гіріним) // Газета «Завтра». 2014. 20 ноября. URL: <http://zavtra.ru/blogs/kto-tyi-strelok>
128. Лебедева М. М. Политическое урегулирование конфликтов: подходы, решения, технологии. Москва: Аспект Пресс, 1997. 270 с.
129. Лідер Придністров'я відмовився зустрітися з прем'єром Молдови у Львові // День. 2013. 12 февраля. URL: <http://www.day.kiev.ua/uk/news/120213-lider-pridnistrovyua-vidmovivsvya-zustritisya-z-premierom-moldovi-u-lvovi>
130. Луганські сепаратисти оголосили остаточні результати «референдуму» // Українська правда. 2014. 12 травня. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/05/12/7025091/>
131. Мандат Коллективных сил по поддержанию мира в зоне конфликта в Абхазии, Республика Грузия // Российский миротворец. URL: <http://www.peacekeeper.ru/ru/?module=pages&action=view&id=73>
132. Мансуров Т. З. Политические факторы институционализации идентичности Южного Кавказа // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. 2012. № 12-3 (26). С. 114-120.
133. Магда Є. В. Гібридна війна: сутність та структура феномену // Міжнародні відносини. Політичні науки. 2014. № 4. С. 14-22
134. Мапа АТО – 27 липня 2018 // Інформаційно-аналітичний центр

- Національної безпеки України. 2018. 27 липня. URL: <http://mediarnbo.org/2018/07/27/oos-mara-27-lipnya-2018/>
135. Маркедонов С. Нагорный Карабах – 2018: война, мир или балансирование на грани? // Народный Корреспондент. 2018. URL: <http://nk.org.ua/geopolitika/nagornyiy-karabah-2018-voyna-mir-ili-balansirovanie-na-grani-129279>
136. Маркедонов С. М. Де-факто государства постсоветского пространства: выборы и демократизация // Вестник Евразии. 2008. № 3. С. 76-87.
137. Мартиросян С. Возможные сценарии миротворческой операции в зоне Карабахского конфликта // 21-й век. 2006. № 1(3). С. 143-145.
138. Марчук повідомив, що параметри миротворчої місії ООН на Донбасі узгоджено приблизно на 30% // Гордон. 2018. 8 листопада. URL: <https://gordonua.com/ukr/news/war/-marchuk-povidomiv-shcho-parametri-mirotvorchoji-misiji-oon-na-donbasi-uzgodzheni-priblizno-na-30-489223.html>
139. Мельничук І. М. Інтеграційні проекти Російської Федерації на пострадянському просторі: дис. ... док. політ. наук: 23.00.04. Чернівці, 2015. 519 с.
140. Меморандум об основах нормализации отношений между Республикой Молдова и Приднестровьем (1997 год) // Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://old.niss.gov.ua/book/perep/pril.htm>
141. «Меморандум Козака»: Меморандум об основных принципах государственного устройства объединенного государства (2003) // Информационное агенство Regnum. URL: <http://regnum.ru/news/458547.html>
142. Метод «розморожування» по-українськи // Аналітичний центр «Борисфен Інтел». 2013. 21 січня. URL: <http://bintel.com.ua/uk/article/metod-razmorazhivaniya-po-ukrainski/>
143. МИД России назвал резолюцию США по Абхазии «безграмотным пиаром» // Инфокс-Интерактив. 2011. 1 августа. URL: http://www.infox.ru/authority/foreign/2011/08/01/MID_Rossii_nazval_ry_print.phtml
144. Министр иностранных дел Абхазии направил поздравительное

- послание в связи с 25-летием создания МИД Республики Арцах // Министерство Иностранных Дел (Нагорно-Карабахская Республика). 2018. 31 июля. URL: <http://www.nkr.am/ru/news/2018-07-24/1090/>
145. Министр иностранных дел Приднестровья направил поздравительное послание в связи с 25-летием создания МИД Республики Арцах // Министерство Иностранных Дел (Нагорно-Карабахская Республика). 2018. 31 июля. URL: <http://www.nkr.am/ru/news/2018-07-25/1092/>
146. Министр иностранных дел Южной Осетии направил поздравительное послание в связи с 25-летием создания МИД Республики Арцах // Министерство Иностранных Дел (Нагорно-Карабахская Республика). 2018. 31 июля. URL: <http://www.nkr.am/ru/news/2018-07-31/1093/>
147. Михайлов С. А. Политика Европейского союза в отношении Молдавии и приднестровского урегулирования: институциональный и национальный аспекты // Проблемы национальной стратегии. 2013. № 2 (17). С. 60-77.
148. Міжнародний суд ООН визнав винними й Росію, й Грузію // УНІАН. 2008. 15 октября. URL: <http://www.unian.ua/world/153740-mijnarodniy-sud-oon-viznav-vinnimi-y-rosiyu-y-gruziyu.html>
149. Міністерство оборони Азербайджану повідомило, що знищило одну з найбільших тамтешніх військових баз Вірменії // 5 канал (офіційна сторінка). 2016. 5 квітня. URL: <http://www.5.ua/svit/zitknennia-v-nahirnomu-karabakhu-azerbaidzhan-zaiavliaie-shcho-znyshchyv-tamteshniu-viiskovu-bazu-vmenii-110637.html#>
150. Молдова вимагає виведення російських військ із Придністров'я // Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. 2017. 21 липня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2270879-moldova-vimagae-vivedenna-rosijskih-vijsk-iz-pridnistrova.html>
151. Мурза К. Г. Сепаратизм в контексті дезінтеграції держави: автореф. дис. ... канд. політ.наук: 23.00.04. Маріуполь, 2015. 20 с.
152. Навіщо більшовики спочатку створили, а потім розігнали 1918 року Донецько-Криворізьку радянську республіку // День. 2014. 8 квітня. URL:

<http://day.kyiv.ua/uk/blog/politika/i-znovu-pisuar>

153. Нагірний М. З Хорватсько-сербська війна: уроки для України // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Історія». 2015. № 1. С. 207-210.

154. Нагорно-Карабахская проблема: позиция Республики Армения в вопросе Нагорного Карабаха // Министерство иностранных дел Республики Армения (офіційна сторінка). URL: <http://www.mfa.am/ru/artsakh-issue/#a5>

155. Нас штовхають у ПіСУАР // Український тиждень. 2012. 14 грудня. URL: <http://tyzhden.ua/Politics/66863>

156. Население Абхазии // Ethno-Kavkaz. URL: <http://www.ethno-kavkaz.narod.ru/rnabkhazia.html>

157. Население Южной Осетии // Ethno-Kavkaz. URL: <http://www.ethno-kavkaz.narod.ru/rnsossetia.html>

158. Нерсисян А. Х. Этнополитические конфликты в Закавказье: особенности протекания и перспективы урегулирования: автореф. дис... канд. полит. наук: 23.00.04 / Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова. Москва, 2003. 21 с.

159. «Нет никакой Украины»: житель Харькова сравнил свою страну с мыльным пузырем // Народные Новости России. 2017. 26 ноября. URL: <https://nation-news.ru/326614-net-nikakoi-ukrainy-zhitel-kharkova-sravnil-svoyu-stranu-s-mylnym-puzyrem>

160. Нечаева-Юрийчук Н. Приднестровский конфликт: причины и возможные пути решения // Научни трудове на Русенския университет. 2011. Т. 50, серия 5.2. С. 63-68.

161. Новое соглашение Южной Осетии и Абхазии // Новости Абхазии. 2015. 19 августа. URL: <http://abhazia-news.ru/08/novoe-soglashenie-yuzhnoj-osetii-i-abhazii/>

162. Нуриев Э. Нагорный Карабах в тени российского влияния // Россия сегодня. 2011. 13 июля. URL: <http://www.inosmi.ru/caucasus/20110713/171978006.html>

163. О парламентских выборах в Нагорном Карабахе // Научное Общество Кавказоведов. 2010. URL: <http://www.kavkazoved.info/news/2015/05/13/o-parlamentskih-vyborah-v-nagornom-karabahe.html>
164. Об укреплении организационной структуры местной власти в Луганской области (решение от 26 ноября 2004 г. № 16/1) // Официальный сайт Луганского областного совета. URL: <http://oblrada.lg.ua/node/2159>
165. Обама: изменение границ Грузии приведет к анархии // GeorgiaTimes.info (Новости: Грузия сегодня). 2009. 7 июля. URL: <http://www.georgiatimes.info/news/15901.html>
166. Обращение Президента Республики Молдова в преддверии годовщины начала проведения миротворческой операции на Днестре // Președinția Republicii Moldova [Официальный сайт президента Республики Молдова]. 2018. 27 июля. URL: <http://www.presedinte.md/rus/presa/adresarea-presedintelui-republicii-moldova-in-preajma-aniversarii-lansarii-operatiunii-de-pacificare-de-pen-nistru>
167. ОБСЕ заявила про підписання «історичного» протоколу щодо Придністров'я // Європейська правда. 2018. 30 травня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/05/30/7082410/>
168. ОБСЕ припинить свою місію в Грузії до кінця року // Голос Америки. 2008. 23 декабля. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/a-49-2008-12-23-voab-86788042/217459.html>
169. ОБСЕ прямо звинуватила Росію в окупації Криму – резолюція // УНІАН. 2014. 1 червня. URL: <https://www.unian.ua/politics/934794-obse-ryamo-zvinuvatila-rosiyu-v-okupatsiji-krimu-rezolyutsiya.html>
170. Общие сведения о ПМР // Министерство иностранных дел ПМР (официальная страница). URL: http://mfa-pmr.org/ru/republic_main
171. Осипова С. А. Непризнанные государства как политико-правовой феномен: Теоретико-методологический аспект // Вісник СевНТУ: зб. наук. пр. Вип. 123/2011. Серія: Політологія. 2011. С. 124-127.
172. Осипова С. А. Непризнанные государства постсоветского

пространства: политические предпосылки возникновения и перспективы развития // Актуальні проблеми політики. Вип. 51. 2014. С. 177-185.

173. Осипова С. А. Сучасні практики державотворення в світовому політичному просторі: дис. ... доктора політ.наук: 23.00.02. Одеса, 2017. 417 с.

174. Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнтів / за ред. А. Є. Конверського. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 352 с.

175. Основні характеристики демографічної карти Придністров'я // Приднестровская газета: государственное учреждение. 2017. 6 марта. URL: <http://gazeta.gospmr.org/?p=28518>

176. ООС: МАПА – 29 жовтня 2018 // Інформаційно-аналітичний центр Національної безпеки України. URL: <http://mediarnbo.org/2018/10/29/oos-tara-29-zhovtnya-2018/>

177. Офіційна заява Президента України В. Ющенко з приводу грузинсько-російського конфлікту // Офіційне Інтернет представництво Президента України. URL: <http://www.president.gov.ua/news/11103.html/>

178. Офлаз Б. Геополитические стратегии региональных держав на Южном Кавказе // Известия РГПУ им. А. И. Герцена. 2013. № 161. С. 147-151.

179. Порошенко П.: Визнання Південної Осетії і Абхазії порушує базові принципи міжнародного права // РБК-Україна. 2010. 2 лютого. URL: http://www.rbc.ua/ukr/news/p_poroshenko_priznanie_yuzhnoy_osetii_i_abhazii_n_arushaet_bazovye_printsipy_mezhdunarodnogo_prava_02022010.

180. Парламент Вірменії відклав визнання незалежності Нагірного Карабаху // BBC. Україна. 2016. 16 травня. URL: http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/05/160516_armenia_karabakh_postponement_vs

181. Патлашинська І. В. Правові засади миротворчої діяльності Співдружності Незалежних Держав // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2010. № 26. С. 89-92.

182. Перепелица Г. Н. Конфликт в Приднестровье: причины, проблемы и

- прогноз розвитку. Київ: Стилос, 2001. 147 с. // Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://old.niss.gov.ua/book/Perer/01.htm#a1>
183. Перепись населения ПМР // NewsPMR. 2017. 9 марта. URL: <http://newspmr.com/novosti-pmr/obshhestvo/15927>
184. Перспективы оккупированного Донбасса. Київ: Digests & Analytics Ukraine, 2015. 27 с.
185. План Ющенко и план Козака // РИА Новости. 2005. 15 июня. URL: <http://ria.ru/analytics/20050615/40526451.html>
186. Платонова М. А. Де-факто независимые государства Кавказа: переосмысление терминологии // Регионоведение. 2012. Сер. 4: История. № 1 (21). С. 98-101.
187. Поздравительное выступление Президента РА Сержа Саргсяна по случаю 20-летия Независимости НКР // Аппарат Президента Республики Армения (офіційна сторінка). 2011. 1 сентября. URL: <http://www.president.am/ru/press-release/item/2011/09/01/news-1749/>
188. Позиційний документ щодо порядку денного головування України в ОБСЄ у 2013 р. / За редакцією Ганни Шелест і Олександра Сушка. Київ: Регіональне Представництво Фонду імені Фрідріха Еберта в Україні та Білорусі, 2012. 36 с.
189. Последние новости от Специальной мониторинговой миссии ОБСЕ в Украине на основе информации, поступившей по состоянию на 7 августа 2018 года // Офіційний сайт ОБСЄ. 2018. 8 августа. URL: <https://www.osce.org/ru/special-monitoring-mission-to-ukraine/390122>
190. Постанова Верховної Ради України Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями // Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. № 17. С. 128.
191. Постанова Верховної Ради України Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ,

національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором // Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. № 10. С. 68.

192. Президент Молдовы рассказал о новой стратегии нацбезопасности страны // Sputnik Moldova. 2017. 17 августа URL: <https://ru.sputnik.md/politics/20170817/14084162/prezident-moldova-rasskazal-novaja-strategija-nacbezopasnost.html>

193. Президент Республики Арцах // Аппарат Президента НКР (офіційна сторінка) URL: <http://www.president.nkr.am/ru/president/biography/>

194. Президент України провів телефонну розмову з Президентом Грузії / Офіційне Інтернет представництво Президента України. 2017. 8 серпня. URL: <http://www.president.gov.ua/news/prezident-ukrayini-proviv-telefonnu-rozmovu-z-prezidentom-gr-42710>

195. Придністров'я відмовилося від обговорення особливого статусу у складі Молдови // Громадське. 2017. 7 лютого. URL: <https://hromadske.ua/posts/prydnistrovia-vidmovylosia-vid-osoblyvoho-statusu-u-skladi-moldovy>

196. Придністров'я просить Держдуму допомогти приєднатися до Росії // ТСН (офіційна сторінка). URL: <http://tsn.ua/svit/pridnistrov-ya-prosit-derzhdumu-dopomogti-priyednatisya-do-rosiyi-340337.html>

197. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року // Державний комітет статистики України (офіційна сторінка). URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/>

198. Проблеми сучасної миротворчості // Миротворча діяльність України: кооперація з НАТО та іншими структурами європейської безпеки / Нац. ін-т стратегічних досліджень. Київ: Стилос, 2002. 314 с. – URL: <http://old.niss.gov.ua/book/perepel/index.htm>

199. Проект «Донецкой Республики» на Украине существовал давно – еще при Ющенко // Электронное периодическое издание «Московский комсомолец» (офіційна сторінка). URL: <http://www.mk.ru/politics/article/2014/04/07/1010242-proekt-donetskoj-respubliki-na-ukraine-suschestvoval->

davno-esche-pri-yuschenko.html

200. Проекты резолюций, не принятые в результате голосования постоянных членов против них на открытых заседаниях Совета Безопасности // Организация Объединенных Наций (официальный сайт). URL: http://www.un.org/ru/sc/meetings/veto/ussr_russia.shtml

201. Путин впервые по телефону обсудил вопрос пленных с главами самопровозглашенных ДНР и ЛНР пузирем // Новая газета. 2017. 26 ноября. URL: <https://www.novayagazeta.ru/news/2017/11/15/137055-putin-provel-peregovory-s-rukovoditelyami-dnr-i-lnr>

202. Путин назвал признание Южной Осетии единственно верным решением // Russkie.org: Сетевой центр русского зарубежья. 2013. 26 августа. URL: <http://www.russkie.org/index.php?module=fullitem&id=30240>

203. Путін заявив, за яких умов погодиться на введення миротворців ООН на Донбас // Телеканал новини «24». 2018. 28 лютого. URL: https://24tv.ua/putin_zayaviv_za_yakih_umovi_pogoditsya_na_vvedennya_mirotvortsiv_oon_na_donbas_n932537

204. Радбез ООН прийняв запропоновану Україною заяву по Донбасу // Українська правда. 2017. 1 лютого. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2017/02/1/7134057/>

205. Радецький В. Г. Миротворча діяльність України та ГУАМ // Вісн. нац. ун-ту «Львів. Політехніка». 2008. № 634. С. 111-115.

206. Рамочное соглашение об основных принципах деятельности Сообщества «За демократию и права народов» // Официальный сайт Президента Приднестровской Молдавской Республики. URL: <http://president-pmr.org/material/366.html>

207. Рауль Джумкович Хаджимба // Президента Республики Абхазия (офіційна сторінка). URL: <http://presidentofabkhazia.org/president/>

208. Резолюция 2202 (2015), принятая Советом Безопасности на его 7384-м заседании 17 февраля 2015 года // Постійне представництво України при ООН (офіційна сторінка). URL: <http://www.un.org/en/ga/search/>

view_doc.asp?symbol=S/RES/2202%20(2015)&lang=R

209. Результаты переписи населения НКР 2015 г. // Национальная Статистическая Служба Нагорно-Карабахской Республики. URL: <http://stat-nkr.am/ru/-2015/-2015>

210. Речь Ильхама Алиева на открытии 72-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН // Официальный интернет сайт Президента Азербайджанской Республики. 2017. 20 сентября. URL: <http://ru.president.az/articles/25289>

211. Речь Президента Сержа Саргсяна на 72-ой сессии Генеральной Ассамблеи ООН // Аппарат Президента Республики Армения (офіційна сторінка). 2017. 20 сентября. URL: <http://www.president.am/ru/press-release/item/2017/09/20/President-Serzh-Sargsyan-attended-UN-General-Assembly/>

212. Решение приднестровского конфликта является приоритетом для Румынии // All Moldova. 2017. 14 июня. URL: <http://www.allmoldova.com/ru/news/rieshieniie-pridniestrovskogho-konflikta-iavliaietsia-prioritetom-dlia-rumynii>

213. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 серпня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо захисту України та зміцнення її обороноздатності» // Сайт Верховної Ради України (офіційна сторінка). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0011525-14>

214. Розподіл населення регіонів України за рідною мовою (за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року) // Державний комітет статистики України (офіційна сторінка). URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/i/u/cens2001.pdf>

215. Російсько-український конфлікт: стан, наслідки, перспективи розвитку подій. Аналітична доповідь Центру Разумкова // Національна безпека і оборона. 2014. № 5-6 (148-149). 39 с.

216. Росія здійснила повномасштабне вторгнення на територію України // Телеканал новин «24» (офіційна сторінка) 2014. 28 квітня. URL: http://24tv.ua/rosiya_zdiysnila_povnomasshtabne_vtorgnennya_na_teritoriyu_ukra

yini__shkiryak_n478993

217. Росія підписала з Південною Осетією договір про інтеграцію, у Грузії говорять про анексію // Дзеркало тижня. Україна. 2015. 18 березня. URL: https://old.dt.ua/article/print/WORLD/rosiya-pidpisala-z-pivdennoyu-osetiyeyu-dogovir-pro-integraciyu-u-gruziyi-govoryat-pro-aneksiyu-167225_.html
218. «Российская газета» всё ещё «в Украине» // MediaSapiens. 2015. 25 июня. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/trends/mediacriticism/rossiyskaya_gazeta_vse_esche_v_ukraine/
219. Российско-грузинский конфликт. Реакция мирового сообщества // Россия сегодня. 2008. 7 июня. URL: <http://ria.ru/society/20061004/54519589.html>
220. Румыния выступает против федерализации Республики Молдова // Moldnews. 2010. 23 сентября. URL: <http://moldnews.md/rus/news/32077>
221. Рябінін Є. Основні складові екзогенної допомоги Росії «ДНР» та «ЛНР» // UA Foreign Affairs. 2017. 31 липня. URL: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/osnovni-skladovi-ekzogennoji-dopomogi-rosiji-dnr-ta/>
222. Рябоштан І. Організований Росією фейк. Що відомо про «вибори» в окупованих районах Донбасу // Тиждень. 2018. 12 листопада. URL: <https://tyzhden.ua/News/222554>
223. Самопроголошені республіки у Донецькій та Луганській областях кваліфіковано як терористичні організації // Генеральна прокуратура України (офіційна сторінка). 2014. 16 травня. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=138582#
224. Сепаратисти проголосили створення «Донецької республіки» та «увійшли» до Росії // Українська правда. 2014. 7 квітня. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/04/7/7021595/>
225. Сергеева Л. В. Проблема понятийно-категориального аппарата при классификации типов непризнанных (частично-признанных) государств постсоветского пространства // Издательство «Грамота». 2014. № 5 (43).

С. 169-172.

226. Силаева З. В. Классификация «спорных государств» в современной политической науке: основные подходы и инновации // ВЭПС. 2012. № 1. С. 233-237.

227. Сирія визнала незалежність Південної Осетії і Абхазії // Європейська правда. 2018. 29 травня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/05/29/7082319/>

228. Скляр В. Чисельність та етномовний склад населення не підпорядкованих Україні територій Донецької та Луганської областей // Наукові записки: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2016. Випуск 5-6. С. 254-278.

229. 75% пенсіонерів з окупованих територій отримують пенсії на вільній частині країни // Українська правда. 2015. 21 травня. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2015/05/21/7068558/>

230. Совместная декларация Республики Абхазия, Приднестровской Молдавской Республики, Республики Южная Осетия от 15 июня 2006 // Интернет-СМИ «Кавказский узел». URL: <http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/96431/>

231. Совместное заявление президентов Азербайджанской Республики, Республики Армения и Российской Федерации по нагорнокарабахскому урегулированию от 20 июня 2016 года // Администрация Президента России (офіційна сторінка). URL: <http://kremlin.ru/supplement/5093>

232. Совместное Заявление Президентов Республики Абхазия, Приднестровской Молдавской Республики и Республики Южная Осетия // Официальный сайт Президента Приднестровской Молдавской Республики. URL: <http://president.gospmr.ru/ru/news/sovместное-zayavlenie-prezidentov-respubliki-abhaziya-pridnestrovskoy-moldavskoy-respubliki-i>

233. Соглашение о взаимных безвизовых поездках граждан государств-участников Сообщества «За демократию и права народов», 4 ноября 2007 г. // Официальный сайт Министерства иностранных дел ПМР. URL: <http://mfa->

pmr.org/index.php?category_no=446&p=13

234. Соглашение о принципах мирного урегулирования вооруженного конфликта в Приднестровском регионе Республики Молдова // Официальный сайт Президента Приднестровской Молдавской Республики. URL: <http://president-pmr.org/material/114.html>

235. Соглашение о принципах урегулирования грузинско-осетинского конфликта от 24 июня 1992 года // Электронный фонд правовой и нормативно-технической документации. URL: <http://docs.cntd.ru/document/1902246>

236. Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні // Офіційний сайт ОБСЄ. URL: <http://www.osce.org/uk/ukraine-smm>

237. Ставлення Українців до Мінських домовленостей та статусу тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей // Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова. URL: <http://razumkov.org.ua/uploads/socio/infoDonbas1116.pdf>

238. Стало відомо, хто підмінятиме Плотницького на посаді ватажка «ЛНР» // Телеканал новини «24». 2017. 24 листопада. URL: https://24tv.ua/stalo_vidomo_hto_pidminyaytime_plotnitskogo_na_posadi_vatazhka_a_lnr_n893983

239. Стенограми відкритих засідань РБ ООН щодо російської агресії та російсько-українського конфлікту // Постійне представництво України при ООН (офіційна сторінка). URL: <https://ukraineun.org/ukraine-and-un/>

240. Стратегия национальной безопасности Республики Молдова 15 июля 2011 г. // Registrul de stat al actelor al Republicii Moldova [Державний реєстр актів Республіки Молдова] (офіційна сторінка). URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=340510&lang=2>

241. Студенти «ДНР» отримують російські дипломи // Znaj.ua. 2015. 11 грудня. URL: <https://znaj.ua/news/regions/32352/studenti-dnr-otrimuyut-diplomi-z-rosiyi-foto.html>

242. Сучков М. А. Американская концепция «стратегического терпения»

как модель реинтеграции Абхазии и Южной Осетии в Грузию // Вестник ВолГУ. Серия 4, История. Регионоведение. Международные отношения. 2011. № 2. С. 114-119.

243. Сценарії розвитку придністровського конфлікту. Виклики європейській безпеці / А. Гетьманчук, Є. Єнін, К. Зарембо, С. Солодкий. Київ: Інститут світової політики, 2011. 138 с.

244. Тарба Р. Непризнанные республики СНГ не намерены создавать военный блок // РИА «Новости». 2005. 13 августа. URL: <http://www.rian.ru/politics/cis/20050812/41144475.html>

245. Тбилисская Декларация и резолюции, принятые Парламентской Ассамблеей ОБСЕ на двадцать пятой ежегодной сессии Тбилиси, 1-5 июля 2016 года // Офіційний сайт ОБСЕ. 61 с. URL: <https://www.oscepa.org/documents/all-documents/annual-sessions/2016-tbilisi/declaration-24/3373-tbilisi-declaration-rus/file>

246. Тесемникова Е. СНГ для маргиналов // Независимая газета. 2001. 9 июня. URL: http://www.ng.ru/cis/2001-08-09/1_marginal.html

247. Толстов С. Діяльність міжнародних організацій в Україні: загальні тенденції та орієнтири // Віче. URL: <http://www.viche.info/journal/4590/>

248. ТОП-5 статей доходу бюджетів народних республік Донбасу // ESPRESO.TV (офіційна сторінка). 2014. 15 травня. URL: http://espresso.tv/article/2014/05/15/yak_buduyetsya_byudzheth_terorystiv_donbasu

249. Турция и Иран выступили против «референдума» в Нагорном Карабахе // Вестник Кавказа. 2017. 18 февраля. URL: <http://vestikavkaza.ru/news/Turtsiya-i-Iran-ne-priznayut-referendum-v-Nagornom-Karabakh.html>

250. У «ДНР» будуть видавати зарплатню їжею // Економічна правда. 2014. 25 листопада. URL: <http://www.epravda.com.ua/news/2014/11/25/508619/>

251. У 2017 році в зоні АТО загинули понад 120 військовослужбовців – Міноборони // ZN.UA. 2017. 21 червня. URL: https://dt.ua/UKRAINE/u-2017-roci-v-zoni-ato-zaginuli-ponad-120-viyskovosluzhbovciv-minoboroni-246236_.html

252. У Луганську проголосили «Луганську народну республіку» // Радіо Свобода (офіційна сторінка). 2014. 27 квітня. URL: <http://www.radiosvoboda.org/media/video/25364473.html>
253. У ОБСЄ готові надати особливий статус Придністров'ю // Газета. 2017. 4 лютого. URL: https://gazeta.ua/articles/world-life/_u-obse-gotovi-nadati-osoblivij-status-pridnistrovyyu/750728
254. У Придністров'ї готуються «приєднатися» до Росії // Українська правда. 2016. 9 вересня. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2016/09/9/7120046/>
255. У Сумах працював call-центр російського банку, який фінансує «ДНР» // ESPRESO.TV (офіційна сторінка). 2017. 8 червня. URL: http://espresso.tv/news/2017/06/08/u_sumakh_vykryto_call_centr_rosiyskogo_bank_u_yakuu_finansuyequotdnrquot
256. Указ о признании документов, выданных гражданам Украины и лицам без гражданства, проживающим на территориях отдельных районов Донецкой и Луганской областей Украины // Администрация Президента России. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/53895>
257. Указ президента Российской Федерации о признании Республики Абхазия от 26 августа 2008 года // Администрация Президента России. URL: <http://kremlin.ru/acts/bank/27957>
258. Указ президента Российской Федерации о признании Республики Южная Осетия от 26 августа 2008 года // Администрация Президента России. URL: <http://kremlin.ru/acts/bank/27958>
259. Указ Президента СССР от 22.12.1990 № УП-1215 О мерах по нормализации обстановки в ССР Молдова // Законодательство России. URL: <http://russia.bestpravo.com/ussr/data01/tex10546.htm>
260. Указ Президента України № 116/2018 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 квітня 2018 року «Про широкомасштабну антитерористичну операцію в Донецькій та Луганській областях» // Адміністрація Президента України (офіційна сторінка). URL:

<http://www.president.gov.ua/documents/1162018-24086>

261. Україна не признає незалежність Абхазії та Південної Осетії // РІА Новости. 2010. 4 червня. URL: <http://ria.ru/politics/20100604/242405681.html>

262. Україна не визнає незалежності Нагорного Карабаху // Gazeta.ua. 2006. 11 грудня. URL: https://gazeta.ua/articles/politics/_ukrayina-ne-viznaue-nezalezhnosti-nagornogo-karabahu/142663

263. Україна не підтримує рішення Росії про визнання незалежності Південної Осетії та Абхазії // Офіційне Інтернет представництво Президента України. URL: <http://www.president.gov.ua/news/11094.html>

264. Україномовне та російськомовне населення: чисельність та структура // Етнографический блог о народах и странах мира их истории и культуре. URL: <http://lib7.com/istorija-ukrayinskogo-narodu/1917-ukrayinomovne-ta-rosijskomovne-naselennja-chiselnist-ta-struktura-chastina-2.html>

265. Українська державність у ХХ столітті: Історико-політологічний аналіз / ред. О. Дергачов. Київ: Політ. думка, 1996. 434 с. URL: <http://litopys.org.ua/ukrxx/r15.htm>

266. Устав Содружества Независимых Государств (22 января 1993) // Единый реестр правовых актов и других документов Содружества Независимых Государств. URL: <http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html#reestr/view/text?doc=187>

267. Устав Сообщества «За демократию и права народов» // Официальный сайт Президента Приднестровской Молдавской Республики. URL: <http://president-pmr.org/material/369.html>

268. Фельдман Д. М. Политология конфликта: учеб. пособие. Москва, 1997. 287 с. URL: <http://window.edu.ru/resource/233/42233/files/gl3.pdf>

269. Харитонов Н. И. Приднестровский конфликт и проблема непризнанных государств на постсоветском пространстве в конце ХХ – начале ХХІ вв.: автореф. дис. ... канд. истор. наук: 07.00.03 / Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова. Москва, 2008. 35 с.

270. Худолій А. Американсько-українські відносини в світлі викликів ХХІ

- століття // Американська історія та політика. 2016. № 1. С. 115-122.
271. ЦИК Нагорно-Карабахской Республики подвел окончательные итоги выборов в парламент // PanArmenian. – 2015. 11 мая. URL: <http://www.panarmenian.net/rus/news/191896/>
272. Цуканова О. В Деятельность ОБСЕ в области молдово-приднестровского урегулирования // Пробелы в российском законодательстве. 2011. № 3. С. 276-279.
273. Цуканова О.В. Основные этапы переговорного процесса в области урегулирования молдово-приднестровского конфликта // Бизнес в законе. 2011. № 3. С. 135-139.
274. Цуканова О. В. Роль России в процессе урегулирования молдово-приднестровского конфликта // Пробелы в российском законодательстве. 2010. № 4. С. 294-296.
275. Цуканова О. В. Этапы молдово-приднестровского конфликта // Пробелы в российском законодательстве. 2011. № 2. С. 246-249.
276. Чирва Ю. І. Нагірно-карабаський конфлікт: геополітичний вимір // Збірник наукових праць Харк. нац. пед. університету імені Г. С. Сковороди. Серія «Історія та географія». Харків, 2011. Вип. 40. С. 90-94.
277. Чирикба В. А. Международно-правовой статус Республики Абхазия. Сухум, 2013. 88 с.
278. Чирков О. А. Етнічний чинник в агресії російської федерації проти України: етнокультурна історія південно-східних українських земель і сучасні маніпуляції Кремля // Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики / П. П. Гай-Нижник (керівник проекту, упоряд. і наук. ред.). Київ: «МП Леся», 2016. С. 109-130.
279. Члени РБ ООН не оцінили резолюцію РФ щодо миротворців – Єльченко // Українська правда. 2017. 9 вересня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2017/09/9/7154524/>
280. Шевчук О.В. Трансформація формату взаємовідносин США-КНР на початку президентської каденції Д. Трампа // Міжнародні відносини Серія

- «Політичні науки». 2017. № 15. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3138/2819.
281. Шість сценарієв для окупованого Донбасу // Хвиля. 2015. 26 грудня. URL: <http://hvylya.net/analytics/politics/pyat-stsenariiev-dlya-okkupirovannogo-donbassa.html>
282. «Щоб миротворці ООН зайшли на Донбас, Росія повинна вивести свої сили», - Спецпредставник США Курт Волкер // Громадське. 2017. 30 жовтня. URL: <https://hromadske.ua/posts/specposlannik-ssha-po-ukraini-pro-mirotvorchumisiyu-na-donbasi>
283. Южная Осетия признаёт ДНР и ЛНР // Newsland. Информационно-дискуссионный портал. 2015. 19 марта. URL: <https://newsland.com/user/4297833662/content/iuzhnaia-oseiia-priznaiot-dnr-i-lnr/4696054>
284. Abkhazia – Ethnic composition, all communes: 2011 census // Population statistics of Eastern Europe. URL: <http://pop-stat.mashke.org/abkhazia-ethnic-comm2011.htm>
285. Azerbaijan retakes land occupied by Armenia // Anadolu Agency. 2016. 2 квітня. URL: <http://aa.com.tr/en/world/azerbaijan-retakes-land-occupied-by-armenia/548277>
286. Barry E. Vanuatu Recognizes Abkhazia. Or Maybe Not // The New York Times. 2011. 3 June. URL: http://www.nytimes.com/2011/06/04/world/asia/04vanuatu.html?_r=3
287. Basic Agreement on the Region of Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium (Erdut Agreement) // United Nations Peacemaker. 1995. 5 p. URL: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/HR_951112_ErdutAgreement.pdf
288. Belitser N. Transnistrian Conflict: State of Affairs and Prospects of Settlement // Frozen Conflicts” in Europe: Searching for Pragmatic Solutions and Promoting Reconciliation. Bled, Slovenia. 1 September 2012. URL: <http://www.blackseanews.net/en/read/55025#comments>
289. Brusylovska O. I. Russian-ukrainian conflict. First stage: propaganda war //

- Вісник Одеського національного університету. Соціологія і політичні науки. 2015. Т. 20, № 2(23). С. 59-64. URL: <http://heraldiss.onu.edu.ua/article/view/56769/53079>
290. Bulgaria Sides with EU in Supporting Georgia's Territorial Integrity // Novinite JSC (Sofia News Agency). 2008. 26 August. URL: <http://www.novinite.com/articles/96445/Bulgaria+Sides+with+EU+in+Supporting+Georgia's+Territorial+Integrity>
291. Carroll O. Welcome to the People's Republic of Donetsk // Foreign Policy. 2014. URL: <http://foreignpolicy.com/2014/04/18/welcome-to-the-peoples-republic-of-donetsk/>
292. Case Of Ilaşcu And Others V. Moldova And Russia (Application № 48787/99) // European Court of Human Rights – Strasbourg. 8 July 2004. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-61886"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)
293. Caspersen N. From Kosovo to Karabakh: International Responses to De Facto States. *Südosteuropa*. 2008. № 56(1). P. 58-83.
294. Chapman T., Roeder P. G. Partition as a Solution to Wars of Nationalism: The Importance of Institutions // *American Political Science Review*. Vol. 101. No. 4 (November 2007). P. 677-691.
295. Charter of the United Nations and Statute of the International Court Of Justice // United Nations treaty collection. San Francisco, 1945. 54 p. URL: <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf>
296. Complete and unconditional withdrawal of foreign military forces from the territory of the Republic of Moldova // United Nations. A/72/L.58. General Assembly Distr. 2018.13 June. URL: <https://undocs.org/en/A/72/L.58>
297. Cornell S. E. Autonomy as a Source of Conflict: Caucasian Conflicts in Theoretical Perspective // *World Politics*. Vol. 54. No. 2 (Jan., 2002). P. 246.
298. Council implementing regulation (EU) No 810/2014 of 25 July 2014 concerning restrictive measures in respect of actions undermining or threatening the territorial integrity, sovereignty and independence of Ukraine // EUR-Lex: Access to European Union law. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal->

content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2014.221.01.0001.01.ENG

299. Ethnic composition: 2001 census // Population statistics of Eastern Europe. URL: <http://pop-stat.mashke.org/ukraine-ethnic2001.htm>
300. Ethnic makeup of Abkhazia. Before & after the ethnic cleansing of 1992-1993 // Ethnic conflicts. Border disputes. Ideological clashes. Terrorism. URL: <http://www.conflicts.rem33.com/images/abkhazia/ethnic.htm>
301. European Parliament resolution of 20 May 2010 on the need for an EU strategy for the South Caucasus // European Parliament (офіційний сайт). URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2010-0193+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN>
302. Ferris-Rotman A. How to Disappear a Country // The Atlantic. 2015. URL: <https://www.theatlantic.com/international/archive/2015/07/russia-ukraine-donetsk/398942/>
303. Foreign Minister Elmar Mammadyarov delivered a speech at the North Atlantic Council // Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan. 2016. May, 31. URL: <http://www.mfa.gov.az/news/881/4155>
304. Geldenhuys D. Contested States in World Politics. London: Palgrave Macmillan, 2009. 295 p.
305. Gowan R. Can the United Nations Unite Ukraine? Washington, D.C.: Hudson Institute. 42 p. URL: <https://s3.amazonaws.com/media.hudson.org/files/publications/UkraineJan29.pdf>
306. Huntington S. P. The Clash of Civilizations? // Foreign Affairs. 1993. Vol. 72, № 3. P. 22-49. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/1993-06-01/clash-civilizations>
307. Ilham Aliyev appreciates Iran's position on Karabakh conflict's settlement // Virtual Karabakh. ICT Centre official portal. 2017. March 6. URL: <http://www.virtualkarabakh.az/read.php?lang=2&menu=42&id=5523#.Wcfhp7JJZ1s>
308. International Narcotics Control Strategy Report (INCSR) // U.S. State Department (офіційна сторінка). 2016. URL: <https://www.state.gov/j/inl/rls/>

nrcrpt/2016/vol1/253239.htm

309. Jackson R. H. *Quasi-States: Sovereignty, International Relations and the Third World* / Part of Cambridge Studies in International Relations. Vancouver: University of British Columbia, 1993. 240 p.
310. Joint news conference with President of Armenia Serzh Sargsyan // Администрация Президента России. 2016. 10 августа. URL: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/52684>
311. Karatnycky A. Putin's Warlords Slip Out of Control // The New York Times. 2015. 9 June. URL: https://www.nytimes.com/2015/06/10/opinion/putins-warlords-slip-out-of-control.html?_r=1
312. Klever E. *The Nagorno-Karabakh conflict between Armenia and Azerbaijan: an overview of the current situation.* – Brussels: European Movement International, 2013. 27 p.
313. Kolsto P. *The Sustainability and Future of Unrecognized Quasi-States* // Journal of Peace Research. 2006. № 6 (Vol. 43). P. 723-740.
314. Korybko A. *Armenian-Azeri Tensions and the Nagorno-Karabakh Question* // Global Research. Centre for research of globalization. 2016. 05 April. URL: <http://www.globalresearch.ca/armenian-azeri-tensions-and-the-nagorno-karabakh-question/5518540>
315. Lynch D. *De facto States around the Black Sea: the importance of fear* // Southeast European and Black Sea Studies. 2007. № 7. P. 483-496.
316. Lynch D. *Engaging Eurasia's Separatist States: Unresolved Conflicts and de Facto States.* Washington, D.C.: US Institute of Peace Press, 2004. 170 p.
317. Lynch D. *Managing Separatist States.* Paris: Union De L'Europe Occidentale, 2001. 34 p.
318. Mandate of the Co-Chairmen of the Conference on Nagorno Karabakh under the auspices of the OSCE («Minsk Conference») // Офіційний сайт ОБСЄ. URL: <http://www.osce.org/mg/70125?download=true>
319. Markedonov S. *Unrecognized Geopolitics* // Russia in global affairs. Vol. 4. 2006. № 1. P. 68-79. URL: http://eng.globalaffairs.ru/number/n_6186

320. Meaning of “the status quo” in the English Dictionary // Cambridge Dictionary: Cambridge University Press. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/status-quo>
321. Mitchell C. Beyond Resolution: What Does Conflict Transformation Actually Transform? // Peace and Conflict Studies. 2002. Vol. 9. No. 1. 23 p. URL: <https://nsuworks.nova.edu/pcs/vol9/iss1/1/>
322. Mitchell C. The Nature of Intractable Conflict. Resolution in the Twenty-First Century. Palgrave Macmillan UK, 2014. 293 p.
323. Nagorno-Karabakh: obstacles to a negotiated settlement // Center for Security Studies (CSS), ETH Zurich. 2013. №131. P. 1-4.
324. Nongovernmental organization (NGO) // Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/nongovernmental-organization>
325. On the Signing of a "Treaty" between Georgia's Abkhazia Region and the Russian Federation // U.S. State Department (офіційна сторінка). November 24, 2014. URL: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2014/11/234367.htm>
326. Osipov V. Transnistrian conflict settlement: towards a genuine reintegration of Moldova / Lecture given by Deputy Prime-minister of the Republic of Moldova Victor Osipov. CSIS, Washington D.C. May 3, 2010. URL: https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/attachments/100503_osipov_speech.pdf
327. Pashayeva G. The Nagorno-Karabakh conflict in the aftermath of the Russia-Georgia war // Turkish policy quarterly. V. 8, № 4. P. 55-69.
328. Pegg S. De Facto States in the international system. Institute of International Relations. The University of British Columbia, 1998. 26 p.
329. Popesku N. «Outsourcing» de facto Statehood. Russia and Secessionist Entities in Georgia and Moldova // CEPS Policy brief. July 2006. № 109. URL: <https://www.ceps.eu/system/files/book/1361.pdf>
330. Recent Violence and Casualties in Nagorno-Karabakh // U.S. State Department (офіційна сторінка). 2017. URL: <https://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2017/06/272095.htm>

331. Rejecting the Independence Referendum in Moldova's Transnistria Region // U.S. State Department (офіційна сторінка). 2006. URL: <https://2001-2009.state.gov/r/pa/prs/ps/2006/72413.htm>
332. Relitz S. De facto states in the European Neighbourhood: between Russian domination and European (dis)engagement. The case of Abkhazia // EURINT 2016: The Eastern Partnership under strain – time for a rethink? Volume 3. P. 96-113.
333. Remarks by The Vice President to the Georgian Parliament // The White House. President Barack Obama (офіційна сторінка). July 23, 2009. URL: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/remarks-vice-president-georgian-parliament>
334. Remarks to NATO-Ukraine Commission: Rex W. Tillerson, Secretary of State Brussels, Belgium // U.S. State Department (офіційна сторінка). 2017. URL: <https://www.state.gov/secretary/remarks/2017/03/269359.htm>
335. Report on the human rights situation in Ukraine 16 May to 15 August 2015 // Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. P. 12. URL: <http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/11thOHCHRreportUkraine.pdf>
336. Rojansky M. Prospects for unfreezing Moldova's frozen conflict in Transnistria. Washington, D.C.: Commission on Security and Cooperation in Europe. 2011. – 13 p.
337. Rules committee print 115-16. Text of the house amendment to Senate amendment numbered 1 to h.r. 244, the honoring investments in recruiting and employing american veterans act of 2017 // Government Publishing Office (офіційна сторінка). P. 1416-1417. URL: <https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/CPRT-115HPRT25284/pdf/CPRT-115HPRT25284.pdf>
338. Shaheen and Graham introduce Resolution affirming U.S. support for Georgian sovereignty // Office of senator Jeanne Shaheen (офіційна сторінка). July 29, 2011. URL: <http://www.shaheen.senate.gov/news/press/release/print.cfm?id=442945c8-7bae-4fc2-a66c-9b2c79011659>
339. Statement by High Representative Catherine Ashton on Nagorno Karabakh

- // European Council. Council of the European Union (офіційний сайт). URL: http://www.consilium.europa.eu//uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/114603.pdf
340. Statement by the Ministry of Foreign Affairs on the escalation of situation in the frontline in April, 2016 // Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan. 2017. April, 1. URL: <http://www.mfa.gov.az/news/879/4792>
341. Statement of the Ministry of Foreign Affairs of Georgia on the fifth anniversary of the Russia-Georgia August 2008 War // Ministry of Foreign Affairs of Georgia. Tbilisi, 7 August 2013. URL: http://www.mfa.gov.ge/index.php?lang_id=ENG&sec_id=59&info_id=16540
342. Suspend the Rules And Agree to the Resolution, H. Res. 526 with Amendments // U.S. House of Representatives (офіційна сторінка). January 24, 2012. URL: <http://docs.house.gov/billsthisweek/20120917/BILLS-112hres526-SUS.pdf>
343. The results of 2005 census of the Nagorno-Karabakh republic (figures of the Nagorno-Karabakh republic) // National Statistical Service of NKR. URL: <http://census.stat-nkr.am/index.php?change=1>
344. The situation in the occupied territories of Azerbaijan / Resolution adopted by the General Assembly on 14 March 2008 // United Nations. A/RES/62/243. General Assembly Distr. URL: <https://undocs.org/en/A/RES/62/243>
345. Toomla R. De facto states in the international system. Conditions for informal engagement: Dissertation has been accepted for the commencement of the degree of doctor of Philosophy (in Political Science) / Institute of Government and Politics, University of Tartu, Estonia. 2014. 209 p.
346. Transcripts of 7253rd Security Council meeting (28 August 2014, New York) // Постійне представництво України при ООН (офіційна сторінка). URL: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/PV.7253
347. Transcripts of 7311th meeting Security Council meeting (12 November 2014, New York) // Постійне представництво України при ООН (офіційна сторінка). URL: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/

PV.7311

348. Transcripts of 7311th meeting Security Council meeting (6 March 2015, New York) // Постійне представництво України при ООН (офіційна сторінка).

URL: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/PV.7400

349. Transnistria – Ethnic composition, all places: 2004 census // Population statistics of Eastern Europe. URL: <http://pop-stat.mashke.org/pmr-ethnic-loc2004.htm>

350. U.S. Relations With Moldova / Bureau Of European And Eurasian Affairs // U.S. State Department (офіційна сторінка). 2017. URL: <https://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5357.htm>

351. Ukraine: Four years of conflict leave 4.4M people in dire need of humanitarian assistance // United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (офіційна сторінка). 2018. 28 Feb. URL: <http://www.unocha.org/story/ukraine-four-years-conflict-leave-44m-people-dire-need-humanitarian-assistance>

352. Universal Declaration of the Rights of Peoples // Unrepresented Nations and Peoples Organization (офіційна сторінка). URL: <http://www.unpo.org/article.php?id=105>

353. UNPO Covenant // Unrepresented Nations and Peoples Organization (офіційна сторінка). URL: <http://www.unpo.org/section/2/1>

354. Unrecognised States // Unrecognised States. Research Statement for the Politics of De Facto. 2009. URL: http://www.lancs.ac.uk/fass/projects/unrecognisedstates/unrecognised_state.php

355. Vahl M., Emerson M. Moldova and the Transnistrian Conflict // Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe: European Centre for Minority Issues. 2004. № 1. P. 13. URL: <http://www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2004/1-2004Chapter4.pdf>

356. Weaver C. Ukraine's rebel republics // The Financial Times. 2014. URL: <https://www.ft.com/content/9f27da90-7b3f-11e4-87d4-00144feabdc0>

357. West and Azerbaijan denounce Nagorno-Karabakh «elections» // Efficacité

et Transparence des Acteurs Européens. 2015. URL: <http://www.euractiv.com/section/europe-s-east/news/west-and-azerbaijan-denounce-nagorno-karabakh-elections/>

358. Woehrel S. Moldova: Background and U.S. Policy // Congressional research service report for Congress. 2014. April 23. 13 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Карта де-факто держави «Нагірно-Карабаська Республіка»

Джерело: Korybko A. Armenian-Azeri Tensions and the Nagorno-Karabakh Question // Global Research. Centre for research of globalization. 2016. 05 April.
 URL: <http://www.globalresearch.ca/armenian-azeri-tensions-and-the-nagorno-karabakh-question/5518540>

Державні символи «Нагірно-Карабаської Республіки»

Державний прапор

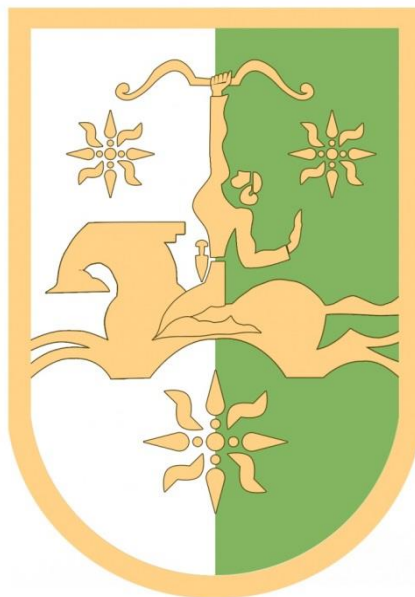
Державний герб

Джерело: Государственные символы НКР // Аппарат Президента НКР (офіційна сторінка). URL: <http://www.president.nkr.am/ru/nkr/stateSymbols/>

**Карта розташування де-факто держав
«Республіка Абхазія» та «Південна Осетія»**

Джерело: Bulgaria Sides with EU in Supporting Georgia's Territorial Integrity // Novinite JSC (Sofia News Agency). 2008. 26 August. URL: <http://www.novinite.com/articles/96445/Bulgaria+Sides+with+EU+in+Supporting+Georgia's+Territorial+Integrity>

Державні символи «Республіки Абхазія»

Державний герб

Державний прапор

Джерело: Государственные символы РА // Аппарат Президента Республики Абхазия (офіційна сторінка). URL: http://presidentofabkhazia.org/respublika_abkhazia/gosudarstvennaya-simvolika-respubliki-abkhaziya/

Державні символи «Республіки Південна Осетія»

Державний герб

Державний прапор

Джерело: Государственные символы РЮО // Президент Республики Южная Осетия (офіційна сторінка). URL: <http://presidentruo.org/category/respublika/simvolika/>

Державні символи «Придністровської Молдавської Республіки»

Державний герб

Державний прапор

Джерело: Общие сведения о ПМР // Министерство иностранных дел ПМР (офіційна сторінка). URL: http://mfa-pmr.org/ru/republic_main

Карта де-факто держави «Придністровська Молдавська Республіка»

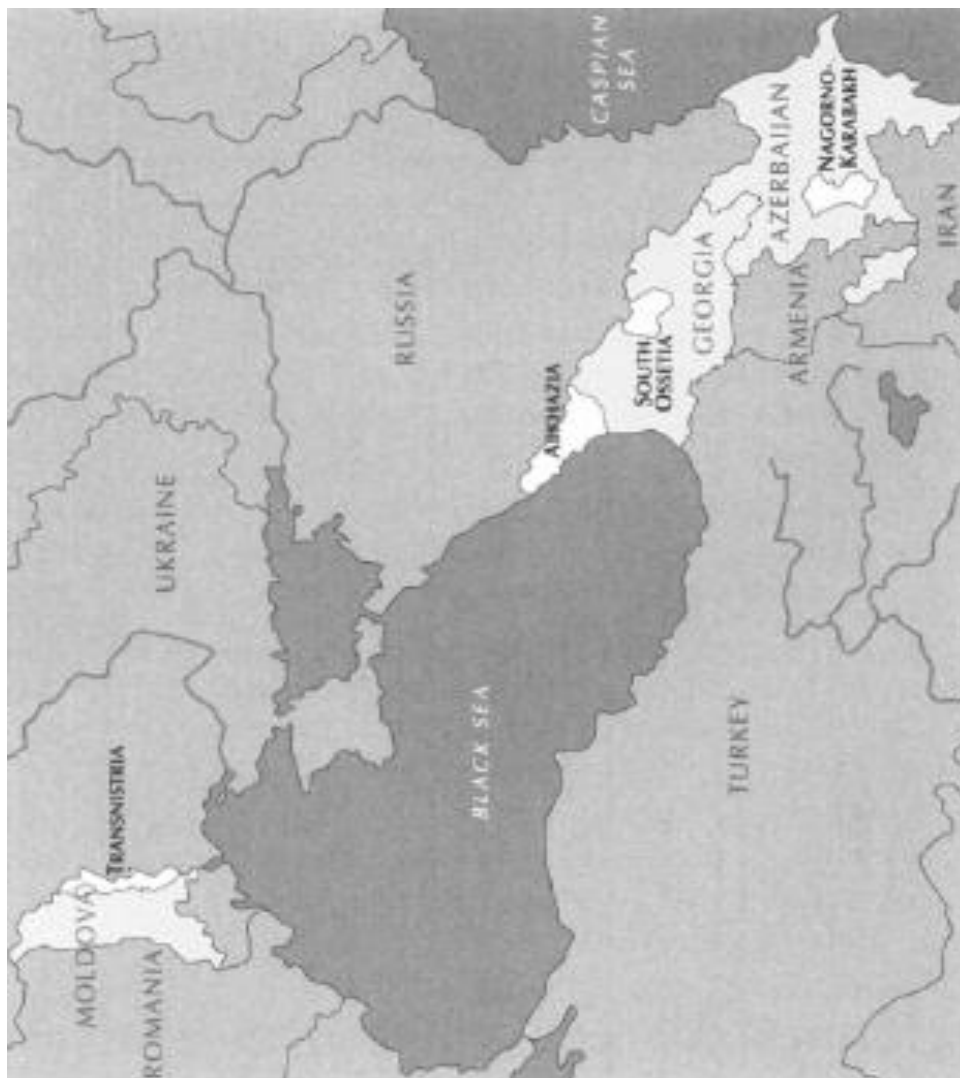
Джерело: Метод «розморожування» по-українськи // Аналітичний центр «Борисфен Інтел». 2013. 21 січня. URL: <http://bintel.com.ua/uk/article/metod-razmorazhivanija-po-ukrainski/>

Мапа ООС станом на 5 січня 2019 року

Джерело: Карта ООС: ситуація на сході України на 5 січня // Словом і ділом: аналітичний портал. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2019/01/05/karta/karta-oos-sytuacziya-sxodi-ukrayiny-5-sichnya>

Де-факто держави на пострадянському просторі

Джерело: Lynch D. Engaging Eurasia's Separatist States: Unresolved Conflicts and de Facto States. Washington, D.C.: US Institute of Peace Press, 2004. P. 15.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

в яких представлені основні наукові результати дисертації

1. Звездова О. О. Україна у вирішенні придністровського конфлікту на сучасному етапі // Наукові праці. Випуск 200. Том 212. Політологія. Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2013. С. 29-31.
2. Звездова О. А. Содружество непризнанных государств в международных отношениях на постсоветском пространстве // Modern Science – Moderní věda. Praha. 2015. № 4. С. 95-102.
3. Звездова О. О. Де-факто держави Південного Кавказу як дестабілізаційний чинник регіональної системи міжнародних відносин // Politicus. 2016. Випуск № 1. С. 210-214.
4. Звездова О. О. Основні підходи до розуміння де-факто держав у сучасних наукових концепціях // Наукові вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Історія. Філософія. Політологія: зб. наукових праць. Одеса: Фенікс, 2016. Випуск № 11. С. 144-147.
5. Звездова О. О. Роль провідних міжнародних організацій у вирішенні конфліктів навколо де-факто держав пострадянського простору // Наукові праці: науково-методичний журнал. Вип. 285. Т. 297. Політологія. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2017. С. 106-110.
6. Звездова О. О. Потенційні варіанти розвитку конфліктів навколо де-факто держав на пострадянському просторі // Вісник МДУ. Серія: Історія. Політологія. 2018. № 2. 158-166.
7. Звездова О. О. Порівняльна характеристика офіційної позиції ЄС та ОБСЄ щодо статусу «де-факто держав» на пострадянському просторі // Evropský politický a právní diskurz (Європейський політико-правовий дискурс). 2018. № 6 (грудень). С. 7-12.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

8. Звездова О. О. Історія створення та еволюція Співдружності незваних держав // Могилянські читання – 2014: Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти. Миколаїв, 2014. С. 65-66.
9. Звездова О. О. Міжнародно-правовий статус «ДНР» і «ЛНР»: Позиція України // Південна Україна у міжнародних відносинах: історія та сучасність. Збірник матеріалів Х Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих вчених / за ред. О. П. Тригуба. Миколаїв, 2017. С. 83-88.
10. Звездова О. О. Основні умови існування де-факто держав // Аркасівські читання: історичні дослідження на сучасному етапі розвитку гуманітарної науки: матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції (27-28 квітня 2018 р.). Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2018. С. 65-67.
11. Звездова О. О. Офіційна позиція ЄС щодо конфлікту навколо Нагірного Карабаху // Zborník príspevkov z medzinárodna vedecko-prakticka konferencia "Realita a perspektivy vývoja spoločnosti: sociálne, psychologické a politické aspekty", 2016. С. 45-51.
12. Звездова О. О. Офіційна позиція України щодо визнання незалежності Абхазії та Південної Осетії // Збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених «Актуальні проблеми зовнішньої політики України». м. Чернівці, 15 листопада 2013 р. С. 58-60.
13. Звездова О. О. Проблема виникнення незваних держав у XX-XXI століттях // Ольвійський форум: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі. Миколаїв, 2015 С. 36-38.

які додатково відображають наукові результати дисертації

14. Звездова О. О. Офіційна позиція США щодо визнання незалежності Абхазії та Південної Осетії // Європейські історичні студії: науковий журнал. 2016. № 4. С. 113-126. URL: http://eustudies.history.univ.kiev.ua/files/v4/number_4_European_historical_studies.pdf

Додаток I**Наукова апробація результатів дисертації**

1. VII Міжнародна науково-практична конференція студентів та молодих вчених «Актуальні проблеми зовнішньої політики України» (м. Чернівці, 2013 р.).
2. Міжнародна науково-практична конференція «Ольвійський форум: стратегія країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі» (м. Миколаїв, 2013- 2018 рр.).
3. Всеукраїнська науково-методична конференція «Могилянські читання» (м. Миколаїв, 2013- 2018 рр.).
4. Регіональна науково-практична конференція студентів та молодих вчених «Південна Україна в міжнародних відносинах: історія та сучасність» (м. Миколаїв, 2013, 2017, 2018 рр.).
5. Міжнародна наукова конференція «Україна і США: досвід та перспективи співпраці (присвячена пам'яті проф. Б. М. Гончара)» (м. Київ, 2016 р.).
6. Міжнародна науково-практична конференція «Реалії та перспективи розвитку суспільства: соціальні, психологічні і політичні аспекти» (м. Сладковічево, Словацька Республіка, 2016 р.).
7. VII Міжнародна наукова конференція «Аркасівські читання» (м. Миколаїв, 2017, 2018 рр.).